

192935

MİLLET MEKTEPLERİ (1928-1935)

Ufuk ATAŞ

Yüksek Lisans Tezi

Eskişehir, 2003

MİLLET MEKTEPLERİ (1928-1935)

Ufuk ATAŞ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Tarih Anabilim Dalı

Danışman: Yrd. Doç. Dr. Kemal YAKUT

Eskişehir

Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Eylül 2003

YÜKSEK LİSANS TEZ ÖZÜ

MİLLET MEKTEPLERİ (1928-1935)

Ufuk ATAŞ

Tarih Anabilim Dalı

Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eylül 2003

Danışman: Yrd. Doç. Dr. Kemal YAKUT

Milli Mücadele dönemiyle birlikte, eğitimin çağdaş temellere oturtulması ve millileştirilmesi için yoğun bir çaba harcandı. Bu amaçla toplanan Maarif Kongresi ve Heyet-i İlmîyelerde alınan kararlar, hükümet programlarına yansıtıldı. Tevhid-i Tedrisat Kanunu ve Maarif Teşkilatına Dair Kanun ile eğitim çağdaş gereksinimler doğrultusunda şekillendirildi.

Eğitim politikası, okul çağındaki çocuklar yanında, geniş halk kitlelerini de kapsayacak şekilde yapılandırıldı. Bu amaçla, ilk önce Halk Dershaneleri kuruldu. Ancak Arap harflerini okuyup yazmanın güçlüğü, istenilen hedefe ulaşmayı zorlaştırdı. Harf Devrimi ile birlikte kabul edilen yeni Türk alfabesi, okumayı ve yazmayı eskiye oranla çok daha kolay öğrenilir hale getirdi.

Harf Devriminin bu özelliğinden okul çağını geçmiş vatandaşları da yararlandırmak adına, Millet Mektepleri Teşkilatı oluşturuldu. Bu teşkilatın diğer bir amacı da, günlük hayatta kendine yetebilen, devrimlere sahip çıkıp geliştirecek çağdaş Cumhuriyet bireyleri oluşturmaktı.

Bu amaçlarla çalışmalarına başlayan Millet Mektepleri, yetiştirilmek istenen çağdaş Cumhuriyet bireyelerine katkılarından dolayı, eğitim ve kültür tarihimizde önemli bir yere sahip oldu.

SUMMARY OF MASTER PROJECT

NATIONAL SCHOOLS (1928-1935)

Ufuk ATAŞ

Department of History

Anatolian University Social Science Institute, September 2003

Consultant: Assist. Prof. Kemal YAKUT

With the period of national resistance , there was a great struggle for education to nationalize and to place onto the contemporary foundations. Resolutions which were taken in Congress of Education and Committee of Science gathered for this purpose were reflected to government schedules. Education, with Tevhid-i Tedrisat and resolutions to Educational Organization issued with The Republic, was formed according to contemporary needs.

Educational policy was formed including huge public masses beside school children. For this purpose, public schools were founded initially. However, the constraints in reading and writing in Arabic alphabet raised difficulties to accomplish this aim. The new Turkish Alphabet accepted with The Alphabet Revolution, made reading and writing more easier to learn comparing former situation.

To enable the citizens, who were over the age for schools, to make use of this characteristic of the Alphabet Revolution, National School Organization was formed. Another objective of this organization was to form contemporary individuals of the Republic who can protect and develop the revolutions and also are capable of living a modern life.

National Schools that started with this objective has a great importance in educational and cultural history for their contribution to contemporary individuals of the Republic that were intended to form.

JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAYI

Ufuk ATAŞ'ın "Millet Mektepleri (1928-1935)" Bir Araştırma başlıklı tezi 17 Ekim 2003 tarihinde, aşağıdaki jüri tarafından Lisansüstü Eğitim Öğretim ve Sınav Yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca, Tarih Anabilim Dalında, yüksek lisans tezi olarak değerlendirilerek kabul edilmiştir.

İmza

Üye (Tez Danışmanı) : Yrd.Doç.Dr.Kemal YAKUT
Üye : Prof.Dr.Ersan SÖZER
Üye : Yrd.Doç.Dr.Mehmet KAYIRAN

Prof.Dr.Nurhan AYDIN
Anadolu Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

ÖNSÖZ

Tarihsel süreç içerisinde, yaşanan toplumsal ve ekonomik sorunların nedenleri genellikle eğitim yetersizliğine bağlanmıştır. Bu anlamda eğitimin, toplum kalkınmasında ve demokratik kültürün yerleşmesindeki önemi sürekli tartışılmıştır. Özellikle geri kalmış ve sömürgelikten kurtulmuş; kendisine yeni bir kimlik kazandırmaya çalışan toplumlarda eğitime büyük işlevler yüklenmeye çalışılmıştır.

Yeni bir devlet inşa eden Mustafa Kemal Atatürk'ün düşüncesinde, çağdaş, kendine yetebilen, özgür iradeli bireylerin yetiştirilmesi büyük yer tutmuştur. Bu doğrultuda, Türk eğitim sistemi her türlü dış etkiden uzak olarak, yeni baştan düzenlendi. Millet Mektepleri, bu amaçlara hizmet etmek için kurulan en önemli araçlardan biri olarak, Türkiye Cumhuriyeti'nin eğitim ve kültür tarihindeki yerini aldı.

Eğitimin, özellikle de halk eğitiminin, toplum kalkınmasına ve demokrasinin gelişmesine sağladığı önemli katkılar, bu alanda faaliyet gösteren Millet Mektepleri hakkında bir çalışma yapılmasında etken oldu.

Çalışma, Türk eğitiminin çağdaş gereksinimler doğrultusunda yeniden şekillendirilmeye başlandığı Milli Mücadele döneminden başlayarak, Millet Mekteplerinin yoğun olarak faaliyet gösterdiği 1928-1935 yılları arasındaki dönem ile sınırlandırılmıştır.

Bu araştırmanın ortaya çıkmasında, gerek verilerin toplanması, gerekse bu verilerin değerlendirilerek bir metin oluşturulması aşamasında değerli katkılarından dolayı tez danışmanım Yrd. Doç. Dr. Kemal Yakut'a, çalışma süresince verdiği destekten dolayı eşim Çiğdem Atas'a ve çalışmanın bilgisayar ortamında düzenlenmesine yardımcı olan Erkan Başak'a teşekkür ederim.

KISALTMALAR

- a.g.e. : Adı geçen eser
- a.g.m. : Adı geçen makale
- A.Ü.S.B.F. : Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi
- B.C.A. : Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi
- B.İ.U.M. : Başvekalet İstatistik Umum Müdürlüğü
- bkz. : Bakınız
- M.M.T. : Millet Mektepleri Talimatnamesi.
- s. : Sayfa
- T.B.M.M. : Türkiye Büyük Millet Meclisi
- T.T.K. : Türk Tarih Kurumu
- v.d. : ve devamı

İÇİNDEKİLER

ÖZ	ii
ABSTRACT	iii
JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAYI	iv
ÖNSÖZ	v
ÖZGEÇMİŞ	vi
KISALTMALAR	vii
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

CUMHURİYET DÖNEMİ'NDE ÇAĞDAŞ EĞİTİMİN KURULMASI VE HALK EĞİTİMİ

1. MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİ'NDE ÇAĞDAŞ EĞİTİMİN KURULMASI	
1.1. Milli Mücadele Döneminde Çağdaş Eğitimin Kurulmasına Yönelik Yapılan İlk Tartışmalar	4
1.2. Maarif Kongresi	11
1.3. Birinci Heyet-i İlmiye	14
2. CUMHURİYET DÖNEMİ'NDE ÇAĞDAŞ EĞİTİMİN KURULMASI	19
2.1. Tevhid-i Tedrisat Kanunu	22
2.2. 1926 Maarif Teşkilatına Dair Kanun'un Hazırlanması ve Uygulamaya Konulması	25
2.2.1. Maarif Vekaleti'nin Yeniden Yapılandırılması	26
2.2.2. Eğitim Programlarının Düzenlenmesi	28
2.3. Çağdaş Cumhuriyet Bireyinin Yetiştirilmesi	31
3. HALK EĞİTİMİ	
3.1. Halk Eğitiminin Önemi	34
3.2. Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Halk Eğitimi	35
3.3. Cumhuriyet Döneminde Halk Eğitime Yönelik Yapılan Çalışmalar	38
3.4. Halk Dershanelerinin Kurulması ve Çalışmaları	42

İKİNCİ BÖLÜM

MİLLET MEKTEPLERİNİN KURULMASI VE ÖRGÜTLENMESİ

1. MİLLET MEKTEPLERİNİN KURULMASININ NEDENLERİ	
1.1. Harf Devriminin Gerçekleştirilmesi	46
1.2. Geniş Halk Kitlelerine Yeni Yazıyı Öğretme Çabası	58
1.3. Çağdaş Cumhuriyet Bireyinin Yetiştirilmesi	59

2. MİLLET MEKTEPLERİNİN KURULMASI VE ÖRGÜTLENMESİ.....	61
2.1. Millet Mekteplerinde İdari Yapının Oluşturulması	64
2.2. Millet Mektepleri Öğretim Kadrosu	67
2.3. Millet Mektepleri Uygulaması İçin Bina Sağlanması.....	71
2.4. Millet Mekteplerinin Mali Giderlerinin Karşlanması.....	74

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MİLLET MEKTEPLERİNDE EĞİTİM ÖĞRETİM

1. OKUMA YAZMA ÖĞRETİMİ VE A DERSHANELERİ.....	79
1.1. Alfabe, Kıraat, Yazı ve İmla Tedris Usulü.....	82
1.2. Halkın Katılımını Sağlamak İçin Yapılan Yasal Düzenlemeler.....	85
2. B DERSHANELERİ VE OKUTULAN DERSLER.....	88
2.1. Kıraat ve Tahrir.....	89
2.2. Hesap ve Ölçüler	94
2.3. Sağlık Bilgisi.....	97
2.4. Yurt Bilgisi.....	101

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

MİLLET MEKTEPLERİNİN İSTATİSTİKSEL OLARAK DEĞERLENDİRİLMESİ

1. MİLLET MEKTEPLERİ UYGULAMASININ SONUÇLARI	
1.1. Açılan Dershanelerin Bölgelere ve İllere Göre Dağılımı.....	111
1.2. Mezun Olan Öğrencilerin İstatistiksel Değerlendirmesi ve Millet Mekteplerinin Okur Yazar Oranına Katkıları.....	114
1.3. Millet Mekteplerinde Görev Alan Öğretmenlerin Durumu.....	119
2. MİLLET MEKTEPLERİ UYGULAMASININ EKONOMİK MALİYET YÖNÜNDEN DEĞERLENDİRİLMESİ.....	123
3. MİLLET MEKTEPLERİ UYGULAMASININ ÇAĞDAŞ EĞİTİME VE ÇAĞDAŞ BİREY OLUŞTURMAYA KATKISI.....	125
SONUÇ.....	129
EKLER.....	133
KAYNAKÇA.....	143

GİRİŞ

TOPLUMSAL KALKINMA VE HALK EĞİTİMİ

Tarihsel süreç içerisinde milletlerin kuvveti veya büyüklüğü, uluslararası alanda her zaman belirleyici olmuştur. Ancak, bu kuvvet ve büyüklük kriterlerinin bazı özellikleri, değişen zamanla birlikte farklılaşmıştır. Önceki zamanlarda genellikle bir milletin nüfusu, askeri gücü ve hakim olduğu toprakların büyüklüğü belirleyici olmuşken, daha yakın zamanlarda ise bu durum değişmiş, ekonomik ve sosyal gücün önemi her şeyin önüne geçmiştir.¹

Yaşanan bu değişim, bir milletin çağdaş uygarlık düzeyine çıkarılması konusunda, ekonomik gelişme yanında toplum kalkınmasını da zorunlu kılmıştır. Çünkü, geri kalmış toplumlardaki eğitim eksikliği halkı boş inançlara yöneltmiş, manevi konularda zayıf kalmasına yol açmıştır. Bu durumda din, din adamlarının elinde bir silah olmuş ve topluma dönmüştür. Bu noktada, zamanımızda “din istismarı” olarak adlandırılan, dinin kişisel çıkarlar için alet edilmesi süreci başlamış, din adamları, kendi çıkarları için dini yanlış yorumlamaktan kaçınmamışlardır. Halkın büyük çoğunluğu da, bütün geri kalmış toplumlarda görüldüğü gibi, mistik bir hava içerisinde asıl önemli olan şeyin ölümden sonraki hayat olduğu inancıyla, tembelliğin dini mazeretini bulmuştur.²

Bu anlamda, özellikle geri kalmış toplumlarda çağdaşlaşma akımına karşı çıkan her tepki, daima dinsel bir nitelikte görülmüştür. Çünkü, geleneksel benliğini tehlikede gören

---

¹Bülent Çakır, “Toplum Kalkınmasında Başarıyı Sınırlandıran Nedenler”, **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, Cilt no:XIX. No:2: 59-84, (Haziran1964), s.59.

² Aynı, s.70.

her toplum ya da o toplum içindeki tutucu güçler, dine sınımsız yapışmışlardır. Osmanlı Devleti'nin rejiminde en fazla öne çıkan, dinsel ve gelenekseldir.³

Osmanlı dünya görüşünü yansıtan insan yapısının temel niteliği de “cemaatçilik” biçiminde belirmişti. Ekonomik koşulların yanı sıra, dinin yorumu, tasavvuf ve gelenekler, toplumu hem ekonomik hem de sosyal anlamda bireycilikten uzak tutmuş, ona “cemaatçi” bir özellik vermişti.⁴

Bu noktada geleneksel bir toplum olarak nitelendirilebilecek Osmanlı Devleti'nden devir alınan sosyal yapı kısaca şu şekilde tanımlanabilir: “Değişme yokluğu, ilkel teknik-zayıf üretim, feodal ve paylaşılmayan bir siyasal yapı, kadercilik ve mahalli kültüre bağlılık.”⁵ Toplum kalkınması bu problemler doğrultusunda ele alındığında, çözüm konusunda ortaya çıkan anahtar, eğitimidir. Özellikle geri kalmış ülkelerde uygulanacak toplum kalkınması, eğitimin doğrudan kendisidir.

Sosyal ve ekonomik hayatta sürekli gelişme olgusunu kavrayan Cumhuriyet yöneticileri de, ekonomik gelişme yanında eğitim aracılığı ile toplum kalkınmasını bütüncü olarak ele almışlardır. Kurtuluş savaşının ve Cumhuriyet devrimlerinin önderi Mustafa Kemal Paşa, 1921 yılında Ankara'da toplanan Maarif Kongresi'nde, eğitimin “milli” olması gereği üzerinde dururken, bu eğitimin Doğu ve Batı etkilerinden uzak bir eğitim olması gerektiğinden söz etmişti. “Batı”, emperyalist ve kozmopolit Batı'yı, “Doğu” ise, feodal yapıda ve sömürge koşullarında yaşayan dine dayalı sistemi temsil ediyordu. Belirtilen bu etkilerden uzak ve milli karakterli Cumhuriyet eğitiminin felsefesi de, bağımsızlığı koruyan ve bilimsel düşünen insanlar yetiştirmek üzerine kuruldu. Kurtuluş Savaşı sürecinde temelleri atılan Cumhuriyet devrimi, eğitime bu niteliğini 1922-1930 yılları arasında kazandırdı.⁶

³ Niyazi Berkes, *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2002), s.27.

⁴ İsmail Cem, *Türkiye'de Geri Kalmışlığın Tarihi*, (İstanbul:Cem Yayınları, 1995), s.115.

⁵ Ahmet Yücekök, *100 Soruda Türkiye'de Din ve Siyaset*, (İstanbul: Gerçek Yayınevi,1971), s. 17-18.

⁶ Zeki Sarıhan, “Cumhuriyet'in Eğitim Mirası ve Halkçı Eğitim”, *Devrimci Cumhuriyet'in Eğitim Politikaları*, (İstanbul: Kaynak Yayınları,1998), s.111-112.

Ancak, olayı sadece okul eğitimi anlamında değil, en geniş anlamıyla bir yetişkinler eğitimi şeklinde tasarlamışlardı. Çünkü, sadece bu tarz bir eğitim sonucunda, çoğunluğu köylerde yaşayan halk kendi sorunları üzerine sorumlulukla eğilebilirdi, sorunlarını çözmek için birlikte hareket edebilirdi ve çağdaşlaşma yolunda örgütlenebilirdi. Aynı zamanda, yerleştirilmeye çalışılan demokratik rejimin toplumsal alt yapısı da oluşturulabilirdi.

Çağdaş uygarlık düzeyini hedefleyen Cumhuriyet yönetimi, bu hedefe uygun toplumsal yapıyı oluşturmak adına eğitime önemli bir rol biçti. Harf Devrimi ile birlikte uygulamaya konan Millet Mektepleri de, eğitimin toplumsal rolüne uygun olarak Cumhuriyet rejiminin yeni bir kimlik kazanması ve yapılanmasında önemli katkılar sağladı. Millet Mektebi dershanelerine devam eden yetişkinler, hem okuma yazmayı öğreniyor, hem de bütün yaşamları boyunca gerekli olacak bilgileri alıyorlardı. Millet Mekteplerinde öğretilen okuma yazma işlevseldi. Amaç, yetişkinleri geleceğe hazırlamak ve onları meslek sahibi yapmaktı. Okuma-yazma savaşımına sağladığı büyük katkılardan dolayı, Millet Mektepleri eğitim tarihimizde önemli bir yere sahiptir.⁷

---

⁷ Ali Arayıcı, *Kemalist Dönem Türkiye'sinde Eğitim Politikaları ve Köy Enstitüleri*, (İstanbul: Ceylan Yayınları, 1999),s.132.

BİRİNCİ BÖLÜM

CUMHURİYET DÖNEMİ'NDE ÇAĞDAŞ EĞİTİMİN KURULMASI VE HALK EĞİTİMİ

1. MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİ'NDE ÇAĞDAŞ EĞİTİMİN KURULMASI

1.1. Milli Mücadele Dönemi'nde Çağdaş Eğitimin Kurulmasına Yönelik Yapılan İlk Tartışmalar

Ülkemizde siyasal, sosyal, ekonomik alanlarda yaşanan sorunlar değerlendirilip, bu sorunların temeline inildiğinde varılan ortak sonuç, hemen hemen her zaman eğitim eksikliği veya eğitim yoksunluğu olmuştur. Gerçekten de, eğitim sorununun Türkiye'nin en önemli sorunu olduğunu iddia etmek pek de abartı sayılamaz. Aynı şekilde, Osmanlı İmparatorluğu'nun gerilemesini ve çöküşünü de eğitim yoksunluğuna bağlamak, gerçeğe aykırı değildir. Bu gerçek Osmanlı İmparatorluğu'nun özellikle son iki yüzyılında, devlet adamları ve aydınlar tarafından da fark edilmiş ve devlet adamları tarafından önlem alınmaya çalışılmıştır. Ancak, yine eğitim yetersizliği ve önlemlerin köklü olmayışı, imparatorluğu yıkılmaktan kurtaramamıştır.

Aynı gerçek, daha Milli Mücadele sürer iken kendini göstermiş ve yeni bir devlet kurmak için yola çıkanlar çeşitli girişimlerde bulunmuşlardır.⁸

Milli Mücadele önderlerinin akılcı ve köklü yaklaşımı, Türkiye'nin Milli Eğitim ideolojisini de şekillendirmeye başlamıştır. 1920'li yıllarda başlayan bu şekillenme, çatışmalı ve güç bir dönemde oluşmuştur. İşgal kuvvetleri ve işbirlikçilerine karşı verilen bağımsızlık savaşı, monarşik ve teokratik karakterli yönetimin yerine, halk egemenliğini

⁸ Seçil Akgün, Murat Uluğtekin, "Misak-ı Maarif", *Atatürk Yolu*, Yıl:2, Sayı no:3:285-349, (Mayıs 1989), s.285.

temel alan yönetimin kurulması, devrimlerin gerçekleştirilmesi, isyanların ve siyasi çekişmelerin yaşanması, dönemi zorlu kılan etkenlerdi.

Bu zorlu dönemden başarı ile çıkan Mustafa Kemal Paşa ve başkanlığını yaptığı C.H.P., modern Türkiye'nin kuruluşunda belirleyici rol oynadı. Kemalizm olarak nitelediğimiz akılcı ve bilimsel yaklaşım, bu yeni devletin resmi ideolojisini oluşturdu. Milli Eğitim de, Kemalist ideoloji bütününe kilit bir ögesi olarak şekillenmiştir.⁹

Devlet bünyesinde, yüzyıllardır süren derin idari ihmallerin yarattığı olumsuzluğu gidermede eğitime büyük önem verildi.¹⁰ Öncelikle de, Milli Mücadelenin başarıya ulaşması, halkın milli kurtuluş davası yolunda bilgilendirilmesine bağlı idi. Bu anlamda eğitim, bağımsızlık yolunda halkın katılımını sağlamak, halkı milli varlığının ve bu milli varlığını korumak gereğinin bilincine ulaştırmak yolunda bir araç oldu.¹¹

Eğitim yolu ile ulaşılmak istenen hedefler vardı. Bu hedeflere ulaşmada başarı sağlamak amacıyla uygulanacak programın saptanması çalışmaları, T.B.M.M.'nin açılması ile birlikte başladı. Bu çalışmalar, Milli Mücadelenin yürütülmesi ve devlet olarak kurumsallaşmanın gereklerini yerine getirme çabalarını da kapsıyordu.

Meclis bünyesinde, çeşitli işleri yürütebilmek için komisyonlar oluşturuldu. Bu komisyonların çalışma alanlarının belirlenmesi aşamasında eğitim sorunu da gündeme getirildi. Eğitim işlerinin dahil olacağı komisyonun belirlenmesi sırasında tartışmalar yaşandı. Kırşehir milletvekili Müfid Bey ve arkadaşlarının Meclis başkanlığına verdikleri önergede eğitim, Şeriye ve Evkaf Komisyonunun görev alanı içinde tasarlanmıştı:

⁹ İsmail Kaplan, **Türkiye'de Milli Eğitim İdeolojisi**, (İstanbul:İletişim Yayınları,1999), s.133.

¹⁰ **Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri**, Cilt no: 2 ,(Ankara: Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayınları, 1981), s. 16.

¹¹ Kurtuluş mücadelesi ve eğitimin birbirini derinden etkilemesinin bir sonucu olarak, savaşın yoğun olduğu bir dönemde Ankara'da Eğitim Kongresi toplandı (1921). M. Kemal de bu kongreye katıldı. Eğitim tarihimizde önemli bir yere sahip olan bu kongrede M. Kemal, yeni bir insan tipi yetiştirilmesi gereği üzerinde durdu. Bu insan tipi, milli bir eğitim almış, öncelikle milli varlığını koruması kendisine en temel değer olarak öğretilmiş insan tipidir.

“Umuru Şeriye; Evkaf ve bilumum maarife ait tedrisat, maarif idaresince programı tanzim kılındıktan sonra, tasdik eylemek ve tedrisan murakabe etmek hakkını haiz olmak.”¹²

Müfid Bey, Şeriye ve Evkaf Komisyonunun, eğitim işleri ile de ilgilenmesi gerektiğini şu gerekçeye dayandırmıştı:

“Umuru Şeriye ve Evkaf ile meşgul olan encümenin, memleketin en önemli işi olan tedrisat ile de meşgul olmasını düşündük. Bilindiği gibi tedrisat iki esasa ayrılır: Birisi tedrisatı diniye, birisi de tedrisatı dünyeviye, yani fünün ve saireye ait tedrisattır. Şeriye ve Evkaf sadece tedrisatı diniye ile mi meşgul olsun, yoksa program koymak yolu ile, medreselerin tedrisatını da iyi bir hale getirsin mi? Bu durumu hepimiz düşünmeye mecburuz. Yoksa, memlekette adeta iki cereyan hasıl oluyor. Medreseliler mektepliler gibi bir fikir hasıl oluyor.”¹³

Bu öneriyi destekleyen Isparta milletvekili Hafız İbrahim Bey, eğitim işlerinin Şeriye ve Evkaf Komisyonunca yürütülmesini isteyenlerin düşüncelerini daha açık olarak ortaya koydu:

“Din, hiçbir zaman ilerlemeye engel olamaz. Bugün her millet dinine, şeriata sahip olduktan sonra, özellikle Osmanlılar gibi, temellerini ve sosyal hayatlarını diniye üzerine kuran milletler daha ziyade, daha seri bir surette ilerlemişlerdir. Bugün İslamiyet demek, ilerlemenin en büyük aracısı demektir. Bugün bizi Avrupa'nın safahatı sefilhanesinden kurtaran dindir. Bunu dikkate alarak, herhalde bizim bütün maarifimizi, sosyal hayatımızı, bütün kurallarımızı o surette yenilememiz ve düzenlememiz lazımdır. Şu halde ben deniz bütün kuvvetimle, tedrisat ile umuru şeriyenin birleştirilmesini istiyorum.”¹⁴

Konuşmadan anlaşıldığı gibi, eğitim işlerinin Şeriye ve Evkaf Komisyonu tarafından yürütülmesini savunan düşüncenin amacı dini, devlet ve toplum hayatı ile birlikte eğitimi de egemen kılmaktı. Önerge sahiplerinden Müfid Bey, bu düşüncüyü doğrulayıcı şu sözleri söyledi:

“Mevzubahis olunan şey, memleketimizde cehlin, izalesi meselesidir. Cehlin izalesi için köylerimize varıncaya kadar mektep açmak lazımdır. Köylerdeki mekteplerde programı mucibince haftada bir defa Kur'an-ı Kerim okutuluyor. Bir saat kadar ulumu diniye dersleri veriliyor. Haftada bir Kur'an-ı Kerim ve ulumu diniye, evladı vatanın asıl ilmihaline müteallik olan sureleri bile okumasına mani oluyor. Bundan dolayı, bu meseleyi vücuda getirsinler de, ister Umuru Şeriye Encümeni, ister Umuru Maarif Encümeni vücuda

¹² T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre :I, (26.4.1336), Cilt no:1 ,s.74 .

¹³ Aynı,s.74.

¹⁴ Aynı,s.76.

getirsin. Emelimiz bir noktaya matuf olduğundan dolayı bizim arzu ettiğimiz mesele ders meselesidir. Sahibi ihtisasa verilmesi lazımdır."¹⁵

Bu düşünce ve girişimlere karşı olan bazı milletvekilleri ise Şeriye ve Evkaf işleri ile eğitim işlerinin karıştırılmaması inancında idi. Nitekim, Bursa milletvekili Muhiddin Baha Bey ve arkadaşlarının, kurulacak komisyonlara ilişkin düşünceleri bu doğrultuda idi.¹⁶ Erzurum Milletvekili Necati Bey de bu doğrultudaki düşüncelerinin gerekçesini şöyle açıkladı:

“Maarif denildiği zaman, yalnız okuyup-yazmak meselesi anlaşılmalıdır. Okumak -yazmak bilen bir çok adamlarımız vardır ki gereken terbiyeyi almadıklarından dolayı memleket için, heyeti içtimaiyemiz için müfid olmamıştır. İlmi terbiye uleması terbiyeyi tarif ederken; terbiye, çocuğu muhiti içtimaiyeye alıştırmaktır. Bazıları da; yaratılıştan sahip olduğu yetenekleri geliştirerek muhite alıştırmak ve aynı zamanda onu, heyeti içtimaiye için müfid bir şekle koymaktır, der. İşte maarifin iştigal edeceği mesele budur. Bu da uzmanlık gerektirir. Umuru Şeriye ile müştakil olan zevatın bu hususta tetkifatı yoktur. Onun için bu meseleyi Umuru Şeriyenin tasdikine muallak tutmak , terbiyeyi esaslı surette sektedar etmek demektir. Çünkü bu başka bir meseledir.”¹⁷

Antalya milletvekili Hamdullah Suphi Bey de;

“Her millet dini terbiye alır, bizim çocuklarımız da dini bir terbiye alacaklardır. Tedrisat, dünyanın her tarafında ve bizim memleketimizde muhtelif şubelere ayrılır. Bir kısmı doğrudan doğruya mahiyeti itibarıyla dinidir. Diğer hayata ait vazifeler ile alakalıdır. O kısmın din ile alakadar ve teması yoktur. Kimya dersleri, hikmet dersleri, ziraat dersleri bu cins derslerdendir. Umuru Şeriye Encümeni, dinin tedrisi noktasından arzu ettiğini takrir eder ve Maarif Encümenine onu teklif eder. Maarif Encümeni de memleketimizde yalnız efendi yetiştirmek değil, mütehasıslar yetiştirmek için lazım gelen esasatı ihzar eder. Yani hayat adamını yetiştirmek için. Onun için, vazife paylaşımı noktasından yaklaşarak ikisini birbirine karıştırmamalıdır”¹⁸ diyerek, eğitim işlerinin Şeriye-Evkaf Komisyonunun yetkisine verilmemesi gerektiğini savundu.

¹⁵ Aynı,s.76-77.

¹⁶ Muhiddin Baha Bey, mecliste yaptığı konuşma ile düşüncelerini şöyle ifade etti: “Hoca efendi hazretleri buyuruyor ki, maarif programı mutlaka Umuru Şeriye Encümenine bağlansın. Bu demek oluyorki; Maarif Encümen’i kendi kendine programı düzenlerse, dini hükümlere aykırı ve şeriatı islamiyeye muhalif hükümlerikabul etmesi ihtimali vardır. Eğer bu noktadan değilse, şu halde bir iş kalıyor: Maarif Encümenine dahil olanlar, terbiye ve tedrisatta uygulanması lazım gelen usulleri belki bilmiyorlardır. Onların hatalarını Umuru Şeriye Encümeni ıslah ve tadil etsin. O halde bu bir ihtisasa işidir. Oraya dahil olacakların, maarifle, terbiye ve tedrisatla uğraşmış ve bunu meslek edinmiş kişilerden oluşması lazımdır. Fakat, maarifin ıslahı için uzman olmayanların, kendilerinde fazla bir yetki görmeleri, zannediyorum ki doğru değildir.” Aynı,s.76.

¹⁷ Aynı,s.75.

¹⁸ Aynı,s.77.

Bu tartışmaların ardından, temelleri atılan yeni devletin, eğitim konusundaki ilk örgütsel yapısı oluşturuldu. Maarif Encümeni adını alan bu komisyonda, Başkan Hamdullah Suphi ve on iki üye yer aldı.¹⁹ 1920 yılının 3-5 Mayıs günlerinde, Meclis içinde yapılan seçimler sonucunda da İcra Vekilleri Heyeti seçildi. Sinop milletvekili Rıza Nur ise ilk Maarif Vekili oldu.²⁰

3-5 Mayıs 1920 günlerinde oluşturulan İcra Vekilleri Heyeti, hükümet programını da hazırlayarak Meclis'in gündemine getirdi. 9 Mayıs 1920 tarihinde Meclis'te Maarif Vekili Rıza Nur tarafından okunan bu programda, eğitimle ilgili hedeflerde yer aldı:

“Maarif işlerindeki gayemiz, çocuklarımıza verilecek terbiyeyi, her manasıyla dini ve milli bir hale koymak; Onları hayat mücadelesinde başarılı kılacak dayanakları, bunu kendi nefislerinde bulduracak kudreti, girişimci ve kendisine güvenen bir kişilik yapısını oluşturmak; Üretken düşünce ve bilince sahip yüksek bir dereceye ulaştırmak; resmi öğretimi ve bütün okullarımızı en bilimsel kurallar ve esaslara göre yeniden düzenlemek, programları ıslah etmek; milletin karakterine, coğrafya ve iklimimize, tarihsel ananelerimize ve sosyal yapımıza uygun, bilimsel ders kitapları meydana getirmek; halk dilinden sözcükler toparlayarak, dilimizin sözlüğünü yapmak; milli ruhumuzu güçlendirecek tarihimizi, edebiyatımızı ve kültürümüzü uzmanlara yazdırmak; eski, milli eserlerimizi tescil ve muhafaza etmek; Doğunun ve Batının bilimsel eserlerini dilimize çevirtmek; millet hayatı ve varlığı için çok önemli olan eğitim konusunda dikkat ve özel gayret ile çalışmak. Bugün ise işimiz, mevcut okulları iyi idare etmektir.”²¹

Programın son cümlesinden de anlaşıldığı gibi söylenenler, dönemin koşulları gereği, geleceğe dönük hedefleri içeriyordu. Çünkü, Maarif Vekilini ve eğitimle ilgili hedeflerini belirleyen yeni hükümet, bu hedefleri gerçekleştirebilecek bir eğitim örgütlenmesine sahip değildi. Eğitimle ilgili binalar, arşivler, dosyalar ve memurlar İstanbul'da idi. İstanbul ise işgal altında. Bu nedenle her şeyi yeni baştan ve yoktan kurmak gerekmekte idi.²² Savaş koşulları da düşünüldüğünde, durumun güçlüğü daha da anlaşılır

¹⁹Aynı, (6.5.1336), s.218.

²⁰Aynı,s.217. ;Meclis Hükümeti sistemine göre, vekiller meclis içinden tek tek oylanarak seçiliyordu. Rıza Nur'da, Maarif Vekilliği için tek aday değildi. Bu nedenle, ancak üçüncü turda gerekli oyu alıp seçilebildi. Bu durumu, kendisine yönelik bir güvensizlik-tereddüt olarak algıladığını belirtip, istifa etmek istedi. Hamdullah Suphi Bey'in önerisi ile, Rıza Nur'a yönelik bir güven oylaması yapıldı. Oy birliği ile kendisine güvenildiği gösterildi.

²¹Aynı, (9.5.1336), s.241-242.

²² İlhan Başgöz, 'Türkiye'nin Eğitim Çıkılmazı ve Atatürk, (Ankara: Kültür Bakanlığı Yayını, 1999), s.54.

şekilde açığa çıkmıştı.²³

Milli Mücadele Dönemi'nde, T.B.M.M.'nin Anadolu'da teşkilatlanmaya başlaması ile birlikte, Anadolu halkının eğitimi ile uğraşan iki idare oluştu. Bunlardan biri, İstanbul merkezli " Maarif-i Umumiye Nezareti", diğeri de Ankara merkezli "Maarif Vekaleti." İki merkezin eğitim alanında Anadolu'ya hakim olma mücadelesi, öğretmenler noktasında daha yoğun olarak yaşandı. Özellikle Maarif Vekaleti, bu yönde önemli çabalar harcadı.²⁴

Bu anlamda, Milli Mücadele Dönemi'nin en önemli eğitim sorunu, öğretmenler açısından gündeme geldi. Dönemin öğretmen sorunlarını dört başlık altında toplayabiliriz:

1. Öğretmenlerin sayısal yetersizliği,
2. Öğretmen yetiştirilmesi sorunu,
3. Öğretmenlerin hukuki statüsü,
4. Öğretmenlerin ekonomik sorunları.²⁵

Özellikle öğretmenlerin ekonomik durumları, Milli Mücadele Dönemi'nde ağırlıklı ele alınan bir konu idi. T.B.M.M.nin ilk hükümet programının eğitim bölümüne gelen eleştiriler de bu noktadaydı. Lazistan milletvekili Ziya Hurşid;

"Biliyoruz ki muallimlerde bir muhasebei hususiye derdi vardır. Maaşlarını düzenli alamıyorlar. Zaten bu maaş bir muallimi idare edecek bir halde değildir. Bu gün bir muallim talebesine ders verirken hıfz-ı sıhhadan, iyi giyinmekten, iyi yatmaktan, iyi evlerde oturmaktan bahsediyor. Halbuki kendisine verdiğimiz para bunu katiyen temin edemiyor"²⁶ diyerek soruna dikkat çekti.

²³ Eğitim örgütlenmesinin Anadolu'da yaygın olmamasının en önemli sebebi, Anadolu'nun uzun yıllar boyunca ihmal edilmesiydi. Bu ihmal edilmişliği, dönemin Maarif Vekillerinden Hamdullah Suphi, şu sözlerle değerlendirdi: "Anadolu, yabancı bir memleket kadar, bizim için yabancı bir yerdir. Ne eski eserlerini tetkik etmişiz, ne kitabelerini ne de şarkılarını toplamışızdır! Anadolu bizim için meçhul olan bir memlekettir."; **Cumhurbaşkanları, Başbakanlar ve Milli Eğitim Bakanlarının Milli Eğitimle İlgili Söylev ve Demeçleri**, Cilt no: 1, (Ankara: MEB, 1946), s.204.

²⁴Mustafa Ergün, **Atatürk Devri Türk Eğitimi**, (Ankara: Ocak Yayınları, 1997), s.11.

²⁵ Milli Mücadele Dönemi'nde öğretmenler çok az sayıdaydı. T.B.M.M. hükümetinin ilk Maarif Vekili Rıza Nur'un ifadesine göre, o tarihte Türkiye'nin öğretmen ihtiyacı 40.000 di. Yine, dönemin Maarif Vekillerinden Vehbi Bey T.B.M.M.'de, "elimizdeki muallimlerin adedini bu kürsüden söylemeye haya ediyorum" demişti. (Aralık 1921) Aynı dönemde öğretmenler, ekonomik açıdan da sıkıntı içindeydiler: 300 kuruş maaşla atanan yeni bir ilkokul öğretmeninin eline geçen para, "harp zammı" v.s. ile birlikte 15 lira civarındadır. Fakat, savaş yıllarında hayat eskisinden de pahalıdır. Ekim 1921'de Samsun'da şekerin okkası (1282 gr.) 53-54 kuruş, zeytinyağmınki 100 kuruştur. Aralık 1922'de İstanbul'da bir erkek paltosu 7 liradır.;Yahya Akyüz, **Türkiye'de Öğretmenlerin Toplumsal Değişmedeki Etkileri**, (Ankara:Doğan Basımevi, 1978), s.171-172.

²⁶ T.B.M.M. Zabıt Cridesi, Devre :I, (9.5.1336), Cilt no:1 , s.243.

Dönemin Maarif Vekili Rıza Nur, verdiği cevapta özetle:

"Arkadaşımızın buyurdukları şey, gelecek için vaat ettiğimiz ıslahatın içerisinde. Hemen Cenabı Hak bizi muvaffak etsin, bu devlet, bu millet bu vartadan istiklaliyle kurtulsun, o vakit yapacağımız iş bunlardır. Tabii şimdilik hiçbir şey yapamayacağız. Ancak hüsn-ü idare olunmasına özel önem vereceğiz. Bu gün maarif-i memurinin; özel idarelerden maaş alan kısmının perişan hali cümlelizce malumdur. Bu husus mühim bir maddedir. Elimde evrak da vardır. Bunları temin edebilmek için uğraşıyorum"²⁷ diyerek, sorunun dönemin özgün koşullarından kaynaklandığını belirtti.

Geçim sıkıntıları, öğretmenleri grev ve boykotlara da zorladı. Bu eylemlerden ilki Kasım 1920'de Ankara, Tokat ve Yozgat öğretmenleri tarafından yapıldı ve öğretmenler ilgilileri protesto için derslere girmemişti. Türkiye'de önemli sayılabilecek ilk öğretmen grevi muhtemelen budur. Olay Meclis'te tartışılırken Dr. Rıza Nur, ilgililere öğretmen maaşlarının diğer memurlarinkine tercihen verilmesini emrettiğini, fakat girişiminin pek başarılı olmadığını söyledi.²⁸

İl özel idarelerinin ilkokul öğretmenlerinin maaşlarını düzenli ödememeleri, il genel kurullarındaki nüfuzlu kişilerin kötü amaçlarından da ileri geliyordu. Hamdullah Suphi bu konudaki tespitlerini şu sözlerle açıklar:

"Meclis-i Umumilerin şimdiki teşekküllerine göre azasından bir kısmı, halkın okumasından tedehhüş eden (dehşet duyan), midelerini ve kesesini bütün tufeyliler gibi büyük kütlelerin cehl ve gafleti sayesinde doyuran kimselerdir."²⁹

Eğitim kurumlarının yönetimi Maarif Vekaleti'nde olmasına karşın, masrafları İl Özel İdareleri tarafından karşılanıyordu. Bazı iller ve meclisleri, masrafları karşılayamadıklarından okulları kapatmak durumunda kalıyorlardı. Bu konu ile ilgili olarak Maarif Vekili Rıza Nur'a yönelik bir soru önergesi de verilip, konu Meclis gündemine taşındı.³⁰

²⁷ Aynı, s.243.

²⁸ Akyüz, a.g.e., s.176.

²⁹ Aynı, s.176.

³⁰ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre :I, (14.7.1336), Cilt no:2 ,s.282 v.d.

Yaşanan sorunlara çözüm olarak bazı milletvekilleri, eğitim işlerinin hükümetçe hazırlanıp kabul edilecek programlara göre cemaatlere bırakılmasını önerdi. Okulların idaresinin cemaatlerde olduğu dönem ile, hükümette olduğu dönem arasında önemli farklar olduğunu, eski sistemin daha iyi işlediğini önergelerinde belirtmişlerdi.³¹

Ekonomik sorunlar yanında okulların kapanmasının en önemli nedeni, Meclis açıldığı sırada oluşturulmaya çalışılan komisyonlarla ilgili tartışmalarda olduğu gibi, dini eğitime egemen kılma çabasıydı. İzmit milletvekili bu durumu, yaşadıklarından örnekleyerek, bütün açıklığıyla ifade etti:

“Acaba bunlar niçin kapanıyorlar. Bizzat bulunduğum kazada vaki oldum. Adapazarı’nda Meclis-i Maarif Encümeni idim. Biz diyoruz ki maarif müdürüne -kendisi buradadır sorabilirsiniz- biz mektep isteriz. O da, bu mektepler para istiyor, bizden on bin lira istiyorsunuz, yirmi bin lira vereceğiz. Fakat mekteplerde hiç bir talebe namaz kılmadığı gibi hocalar da namaz kılmıyor. Bundan dolayı bu parayı veremeyeceğiz diyorlar. Bu parayı vermiyorlar ve mektebi kapatıyorlar. Hem de aleni bir surette, o muallimler namaz kılmazsa, talebeler arkasında namaz kılmazsa, o tahsilden bu millet fayda görmez diye böylece karar verdiler.”³²

Milli Mücadele Dönemi’nde, eğitim alanında yaşanan en büyük sorun, savaş koşullarının da etkisiyle ağırlaşan ekonomik güçlükler, gelenekçi-muhafazakar yerel yönetimlerin olumsuz tutumları idi.

1.2. Maarif Kongresi

Milli Mücadele Dönemi’nin koşulları içerisinde, “mevcut okulları iyi idare etmek” zorunluluğu ile işe başlayan Maarif Vekaleti’nin hedefi, bilimsel, çağdaş ve hayata dönük bir eğitim sistemi oluşturmaktı.

³¹ Aynı, Devre :I, (4.10.1336.), Cilt no:4 ,s.473 v.d. ; Dönemin Maarif Vekili Rıza Nur ise, bu düşünceye karşı çıktı: “Memleketimizin maarifinin ne halde bulunduğu cümlenin malumudur. Bu adeta bir harabezardır. Fakat bu kusur kimde acaba? Halkta mı? Hükümette mi? Ben zannedersem ikisinde de mevcuttur. Şu dört-beş ay zarfında gördümki, halk kendi menfaatlerini takdir edemeyecek bir derecede bulunuyor. İl Genel Meclisi üyelerinin, çşrafin en ziyade muzdarip olduğum ve çare bulamadığım şeyi, mektepleri beğenmemek, mektepleri kapatmaktır. Ne kadar isterseniz olmaz diyorlar. Hatta diyenler var ki, bize okuyup yazmanın ne lüzumu var? Maatcessüf mektepler kapatılıyor. Demek ki, sırf halkın eline bırakılacak olursa, şimdiden sizi temin ederim, daha pek çok mektep kapanır. Aynı,s.479-480.

³² Aynı,s.480.

Bu hedef doğrultusunda, eğitim siyasetinin açıklıkla belirlenmesi, eğitim işlerinin bütünü ile bilimsel açıdan ele alınıp incelenmesi, eğitimin millileştirilmesi, eğitim sistemi ve teşkilatının eğitimciler tarafından planlanıp yürütülmesi çalışmalarına başlandı.³³

Bu amaçla, Sakarya Savaşı'ndan kısa bir süre önce Ankara'da, ilk defa bir "Maarif Kongresi" toplandı. Bu kongreye, düşman işgali altında olmayan illerin Maarif Müdürleri, Okul Müdürleri ve öğretmenler, Maarif Vekaleti Şube Müdürleri ile Telif ve Tercüme Heyeti üyeleri katıldı.³⁴

Kongrede şu sorunlar tartışılıp karara bağlanacaktı:

- İstatistiksel verilere ve nüfusun dağılımına göre, tüm okullar ve okul binaları, öğretmen adedi ve dereceleri, öğrencilerin dereceleri ve sayıları ile veli bilgileri,
- Meşrutiyetten beri ülke eğitiminde yaşanan gelişmeler sonucu gelinen durum,
- Mahalli eğitimin gelişmesi için düşünülenler,
- Ekonomik bilgi ile birlikte eğitim konusunun, ziraat ve sanayi gelişimine katkısının değerlendirilmesi,
- Zorunlu masrafların okullardan başka nerelerde kullanıldığı, eğitime ait hissenin mahallinde harcanıp harcanmadığı.³⁵

3 Haziran 1921 tarihli Hakimiyet-i Milliye Gazetesi ise, Maarif Kongresini şöyle değerlendirmişti:

"Anadolu'da irfan faaliyetinin şayan-ı dikkat bir hadisesi olan Maarif Kongresine fevkalade ehemmiyet atfediyoruz. Bu kongre, Türk hayat-ı hükümetinde ilk defa olarak mektep ve tahsil namına mevcudumuzun neden ibaret olduğunu öğretecek, mektep ve tahsil için mesaimizin istikametini tayin edecektir. Maarif Kongresi, Anadolu irfanı için adeta bir pusula vazifesi görecektir."³⁶

Maarif Kongresi, 15 Temmuz 1921 Cuma günü öğleden sonra Ankara'da, Darülmuallimin konferans salonunda açıldı. Kongreyi, T.B.M.M. Başkanı Mustafa Kemal Paşa açtı. Mustafa Kemal Paşa'nın kongrenin açılışında yaptığı konuşma, sorunları ve bunlara çözüm yolları göstermesi bakımından tarihsel bir belge niteliğindedir:

³³ **Cumhuriyet'in 50.Yılında Milli Eğitimimiz**,(İstanbul:Milli Eğitim Bakanlığı Yayını, 1973), s.20.

³⁴ Reşat Özalp, Aydoğan Ataünal, "Milli Eğitim'de Kongreler ve Şurular", **Cumhuriyet Döneminde Eğitim**, (İstanbul: MEB, 1983), s.106.

³⁵ **Hakimiyeti Milliye**, (31 Mayıs 1921);Yahya Akyüz, "Atatürk ve 1921 Eğitim Kongresi", **Cumhuriyet Döneminde Eğitim**, (İstanbul: MEB, 1983), s.89.; Kongre 12 gün devam edecekti. Raporların incelenmesinden başka Maarif Teşkilatı, Tedrisat, Program ve Kitaplar hakkında da tartışmalar yapılacak ve kararlar verilecekti.

³⁶ Akyüz, **a.g.m.**, s.90-91.

“Muhterem Hanımlar, Efendiler!

... Bugün Ankara, Milli Türkiye'nin “Milli Maarifini” kuracak olan Türkiye muallime ve muallimler kongresinin in'ikadına da sahne olmak mazhariyetiyle müftehirdir.

Asırların mahmul olduğu derin bir ihmal-i idarinin, bünye-i devlette vücuda getirdiği yaraları tedavi için masruf olacak himmetlerin en büyüğünü, hiç şüphesiz irfan yolunda ibzal etmemiz lazımdır.

Gerçi bugün maddi manevi menabii kuvvamızı, hududu milliyemiz dahilindeki memleketlerimizde müstevli bulunan düşmanlara karşı istimal etmek mecburiyetindeyiz. İrfan-ı memleket için tahsis edilebilen şey, müstakbel maarifimize mabihülistinad olacak bir temel kurmağa kafi değildir. Ancak, vasi ve kafi şerait ve vesait malik oluncaya kadar geçecek eyyam-ı cidalde dahi, kemal-i dikkat ve itina ile işlenip çizilmiş bir milli terbiye programı vücuda getirmeğe ve mevcut maarif teşkilatımızı bugünden, müsmir bir faaliyetle çalıştıracak esasları ihzar etmeğe hasr-ı mesai eylemeliyiz.

Şimdiye kadar takip olunan tahsil ve terbiye usullerinin, milletimizin tarih-i tedenniyatında en mühim bir amil olduğu kanaatindeyim. Onun için, bir milli terbiye programından bahsederken, eski devrin hurafatından ve evsafi fitriyemizle hiçte münasebeti olmayan yabancı fikirlerden, şarktan ve garptan gelen bilcümle tesirlerden tamamen uzak, seciye-i milliye ve tarihiyemizle mütenasip bir kültür kastediyorum. Çünkü deha-yı millimizin inkişafı tamı ancak böyle bir kültür ile temin olunabilir. Laalettayın, bir ecnebi kültürü, şimdiye kadar takip olunan yabancı kültürlerin muhrip neticelerini tekrar ettirebilir. Kültür zeminle mütenasiptir. O zemin milletin seciyesidir.

Çocuklarımız ve gençlerimiz yetiştirilirken onlara, bilhassa mevcudiyeti ile, hakkı ile, birliği ile, tearuz eden bilumum yabancı anasırla mücadele lüzumunu ve efkarı milliyeyi kemali istiğrak ile her mukabil fikre karşı şiddetle ve fedakarane müdafaa zarureti telkin edilmelidir. Yeni neslin bütün kuvayı ruhiyesine bu evsaf ve kabiliyetin zerki mühimdir. Daima ve müthiş bir cidal şeklinde tebaruz eden hayatı akvamın felsefesi, müstakil ve mesut kalmak isteyen her millet için bu evsafi kemali şiddetle talep etmektedir.

... İstikbal için hazırlanan evlad-ı vatana, hiçbir müşkül karşısında serfuru etmeyerek kemal-i sabır ve metanetle çalışmalarını ve tahsildeki çocuklarımızın ebeveynine de yavrularının İkmal-i tahsil için her türlü fedakarlığı ihtiyardan çekinmemelerini tavsiye ederim. Büyük tehlikeler önünde uyanan milletlerin ne kadar sebatkar oldukları tarihen müsbettir. Silahıyla olduğu gibi dimağı ile de mücadele mecburiyetinde olan milletimizin, birincisinde gösterdiği kudreti ikincisinde de göstereceğine asla şüphem yoktur...³⁷

Mustafa Kemal Paşa, toplumsal geriliği, devletteki çöküşü, asırlardır ihmal edilen eğitime bağlıyordu. Savaş koşullarının, sağlam bir eğitim temeli kurmaya engel olduğunu, yine de mevcut teşkilatı en verimli şekilde çalıştırmak gerektiğini vurguladı. Mustafa Kemal Paşa'ya göre kurulacak eğitim sistemi; boş inançlardan, milli kültürümüzle ilgisi olmayan Doğu ve Batı etkilerinden arındırılmış, milli karakter ve milli tarihle uyumlu bir kültür yaratmalıydı. Bağımsız ve çağdaş bir millet, ancak bu yolla inşa edilebilirdi.

³⁷ **Hakimiyet--i Milliye**, (21 Temmuz 1921); **Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri**, Cilt no: 2 , s. 16-18; Akyüz, a.g.m.,s.91-93.

Çağdaş Türk eğitiminin dayanması gereken ilkeleri ifade eden bu söylevinde Mustafa Kemal Paşa, silahlı mücadele kadar, eğitim mücadelesinin de bağımsızlıktaki önemine vurgu yaparak, milletin birincisinde gösterdiği kudreti, ikincisinde de göstereceğine olan inancını dile getirdi. Bu söylevi ile Mustafa Kemal Paşa, Milli Eğitimimizin ilk programı olarak niteleyebileceğimiz ilkeleri de ortaya koydu.

Maarif Kongresi'nin önemli bir yönü de, bir ölüm kalım savaşı yaşanırken, eğitimin hedeflerini ve yapılması gerekenleri tartışmak üzere, Ankara'da öğretmenlerin bir araya getirilmiş olmasıydı. Mustafa Kemal Paşa'nın da bu koşullarda kongreye katılıp , yaptığı konuşma ile de eğitime verdiği önemi vurgulaması, umutlulara güç, karamsarlara umut, düşmanlara şaşkınlık verecek bir olaydı.³⁸

Maarif Kongresi, önceden kararlaştırıldığı kadar bir süre çalışmadı ve gündemindeki konuların hepsini de inceleyemedi. İncelenen konular da, yeterli derinlikte ele alınmadı. Bunun temel nedeni, savaşın şiddetinin artması ve Türk ordusunun Sakarya Nehri'nin doğusuna çekilmesidir.³⁹

1.3. Birinci Heyet-i İlmiye

Kurtuluş Savaşı'nın kazanılmasından hemen sonra, toplumun modernleştirilmesine hız verildi. Bu amaçla, daha Cumhuriyet kurulmadan, eğitim alanında da çeşitli girişimlerde bulunuldu. Maarif Vekaleti'nin, Maarif Heyet-i İlmiyesi'nin 15 Temmuz-15 Ağustos 1923 tarihleri arasında yapılan toplantısı, önemli bir adım oldu. Toplantı, Maarif Vekilinin başkanlığında, müsteşar, Maarif Vekaleti Daire Müdürleri, ilgili vekaletlerin temsilcileri, üniversite profesörleri ile yüksek okul müdürleri, çeşitli derece ve türden eğitim kurumlarının temsilcilerinin katılımıyla gerçekleştirildi.⁴⁰

Birinci Heyet-i İlmiye, gündemine alacağı çalışma konularını da, ulus-devlet anlayışı bağlamında belirlemiştir:

1. Maarif-i Umumiye Yürütme Programı,

³⁸ Akyüz, a.g.m., s.101.

³⁹ Aynı, s.100.

⁴⁰ Özalp-Ataünal, a.g.m., s.109 ; Birinci Heyet-i İlmiye toplantıları, belirlenen kurumlardan seçilen toplam 40 üyenin katılımı ile yapıldı. Cumhuriyet'in 50. Yılında Milli Eğitimimiz, s.22-23; Ergün, a.g.e., s.30.

2. Milli Hars,
3. Üstün nitelikli başvuru kaynaklarının dilimize çevrilmesinde izlenecek esaslar,
4. İstatistik Genel Müdürlüğü örgütünün oluşturulması,
5. Büyük bir milli sözlük hazırlanması,
6. Milli müzik,
7. Milli dil ve edebiyat,
8. Milli Tarih kitaplığı,
9. Milli hazine evrakı,
10. Milli Tarih Ve Coğrafya Enstitüleri,
11. Etnografya müzesi,
12. Milli müze,
13. Mektep müzesi,
14. Ankara'da yüksek öğretim düzeyinde dersler,
15. İlköğretim programları,
16. İlköğretimden sonra hayati öğretim programı,
17. İlköğretim programlarında ihtiyaç duyulan değişiklikler,
18. Kız ve erkek öğretmen okulları program ve yönetmelikleri,
19. Sultanilerde teşkilat ve öğretim süresi ile Sultani adının değiştirilmesi,
20. Sultani izcilik teşkilatı,
21. Beden Eğitimi öğretmenliği,
22. Teftiş kurulu tüzük teklifi,
23. Eski eserler yönetmeliğinin değiştirilmesi,
24. İstanbul kız ve erkek öğretmen okullarına orta kısımların açılması,
25. Galatasaray Lisesi'nin teşkilat ve programları,
26. Yüksek Öğretmen Okulu öğrencilerine mesleki eğitim verilmesi,
27. Din eğitiminin esasları.⁴¹

1921 yılında toplanıp, savaş koşulları nedeniyle çalışmalarını tamamlayamadan dağılan “Maarif Kongresi”nin devamı niteliğindeki Birinci Heyet-i İlmiye, 15 Temmuz 1923 tarihinde, Maarif Vekili İsmail Safa'nın başkanlığında, belirlenen konuları görüşmek üzere toplandı.

Maarif Vekili İsmail Safa, heyetin ilk toplantısında açış konuşması yaparak; 1909'dan beri eğitimimize gerçek yönünü vermek için çalışan değerli insanların hayırlı, faydalı girişimleri olduğunu; ancak her yeni gelenin eskisinin zıddına veya başka bir yolda çalıştığını, eğitim kurumlarının “şahsi icraata bağlı, istikrarsız ve istinatsız” kaldığını; Cumhuriyetin eski maarifi bu noktada devraldığını belirtti. Ülkenin hakiki kurtuluşunun eğitimden beklendiğini vurgulayan İsmail Safa, konuşmasını şöyle sürdürdü:

⁴¹Hakimiyet-i Milliye, (28 Haziran 1923); Cumhuriyet'in 50.Yılında Milli Eğitimimiz, s.23. Özalp-Ataunal, a.g.m., s.111-112.

“Bence Maarif Vekaleti, memleketimizdeki alim ve mütefekkirlerin karar ve fikirlerini tatbik edecek bir vasıttan başka bir şey değildir. Cephesini onlardan almalı ve onların gösterdiği yolda yürümelidir. Ben değişebilirim, benden sonra gelecek de değişebilir. Fakat sizin kararınız ve sizin verdiğiniz program değişmemeli ve yeni bir kararınız olmadıkça, olduğu gibi tatbik edilmelidir. İşte bu, hepimizin sadakatle ve fedakarlıkla müdafaa edeceğimiz bir esas olsun. Yeni doğan Türkiye’ye, yeni bir maarif istikameti verecek olan heyetinizden müsmir ve feyizli mesai bekler(ım).”⁴²

Maarif Vekili İsmail Safa’nın bu konuşmasının ardından çalışmaları daha düzenli yürütebilmek amacıyla altı komisyon oluşturuldu:

1. Milli ve İlmî Teşkilat,
2. İstatistik Müdüriyeti Teşkilatı Komisyonu,
3. İlköğretim Komisyonu,
4. Ortaöğretim Komisyonu,
5. Öğretmen Okulları, İzcilik, Eğiticilik Komisyonu,
6. İcraat Komisyonu: Bakanlığın genel çalışmaları ve programı.⁴³

Birinci Heyet-i İlmiye, kurulan bu altı komisyonla birlikte çalışmalarına başladı, 15 Ağustos’a kadar süren çalışmalar sonucunda da, ülke eğitimine yön verecek önemli kararlar alındı.

Heyetin çalışmalarını tamamlamasından bir gün önce, 14 Ağustos 1923’te, Ali Fethi Bey (Okyar) başkanlığındaki V. İcra Vekilleri Heyeti’nin programı da Meclis’te okundu. Uzman eğitimciler tarafından tartışılıp sonuca bağlanan Heyet-i İlmiye kararları, hükümet programının eğitim bölümüne temel oluşturdu. Bu durum, eğitim politikasının bilimsel temellere oturtulduğunu gösteriyordu:

Birinci Heyet-i İlmiye kararına göre; “İlköğretim altı yıldır. 7-14 yaşları arası öğretim zorunluluğu vardır. Birinci ve ikinci sınıf mevcudu 30’u, diğerleri 40’ı aşamaz. Zorunlu eğitim çağında bulunan çocukların, yabancı okullara devamı yasaktır.”⁴⁴

Heyetin bu kararna paralel olarak Hükümet de, “tahsili iptidainin mecburiyeti tamim edilecektir” diyerek, ilköğretimin zorunlu yapılacağını programına almıştı.⁴⁵

⁴² Ergün; a.g.e., s.31-32.

⁴³ Cumhuriyetin 50. Yılında Milli Eğitimimiz, s.23; Ergün, a.g.e., s.32.

⁴⁴ Ergün, a.g.e., s.33.

⁴⁵ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre :II, (4.9.1339), Cilt no:1 , s.423.; Nuran Dağlı-Belma Aktürk, Hükümetler ve Programları, (Ankara: T.B.M.M. Basmevi, 1988), 16.

Heyet-i İlmiye, küçük köyler için, seçilecek yerlerde “leyli köy mektepleri” (yatılı bölge okulları) kurulacak, hatta gezici öğretmenler görevlendirilecektir.⁴⁶ kararı ile, ilköğretimi ülke genelinde her çocuğa ulaştırmayı hedefledi. Hükümet ise bu konuyu daha geniş olarak ele alıp, kendisine görev yükledi:

“Maarif teşkilatı, milletin her ferdine istidat ve kabiliyetini azami surette inkişaf ettirecek yolu açık bırakacak, fevkalade istidat ve kabiliyetini ispat eden fukara evladının, en yüksek derecede tahsili takip edebilmesi esbabını hükümet temin edecektir.”⁴⁷

“İlköğretimden sonra, ortaöğretime gidemeyecekler için zorunlu öğretim iki yıl daha devam eder. İki yıllık ihzari mekteplerde, hayati ve mesleki eğitim yaptırılır”⁴⁸ kararı da, Birinci Heyet-i İlmiyenin önemli bir kararıydı. Hükümet bu kararı ise programına şu şekilde yansıtmıştı:

“Tahsili iptidai, milletin bütün efradına terbiyei umumiyle beraber, ameli mesleklere müteveccih bir terbiye de temin edecektir. Müsait merkezlerde altı sene iptidai tahsilden sonra tedricen ziraat, sanayi ve ticarete müteveccih iki senelik ikmal sınıfları açılarak, yüksek tahsil edemeyen gençlerin bu sınıflara devamları mecburi tutulacaktır.”⁴⁹

Birinci Heyet-i İlmiye, kadınların eğitimi konusu üzerinde de durmuş, “kadınlar Heyet-i İlmiye’ye girebilecekler ve ilköğretim müfettişi olarak da atanabileceklerdir”⁵⁰ kararını almıştı. Hükümet de programında bu konuya yer vermiş, kadınların eğitimine, erkeklerin eğitimi kadar önem verileceğini vurgulamıştı. Bu amaçla, çeşitli merkezlerde kız öğretmen okulları, kız liselerinin açılmaya başlandığını, kız sanayi idadilerinin de, ihtiyaca göre açılacağı belirtildi.⁵¹

⁴⁶ Ergün, a.g.e. ,s.33.

⁴⁷ Hükümet, bu konuda uygulamaya geçmiş olduğunu da yine ilgili programında belirtti: “Bu seneden itibaren liselere kabul edilecek leyli meccani talebinin, müsabaka usulü ile, memleketin muhtelif mıntıklarından celp ve kabulüne başlanmıştır. Bu kabil talebeden, Darulfünun ve Mekatibi Aliye tahsilini takip edeceklere mahsus olmak üzere, İstanbul’da bir talebe yurdu tesisi mutasavverdir.”;T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre:II, (4.9.1339), Cilt no:1 , s.423.; Dağlı-Aktürk, a.g.e. , s.15.

⁴⁸ Ergün, a.g.e.,s.33.

⁴⁹ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre :II, (4.9.1339), Cilt no:1 , s.423.; Dağlı-Aktürk, a.g.e. , s.16.

⁵⁰ Ergün, a.g.e.,s.33.

⁵¹ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre :II, (4.9.1339), Cilt no:1 , s.423.; Dağlı-Aktürk, a.g.e. , s.16.

Birinci Heyet-i İlmiye'nin çalışma konuları arasında "Milli Hars", "Milli Müze", "Mektep Müzesi" konuları da yer almıştı. Mili Hars Komisyonu, bu konuları da içeren bir raporunda, Hars Genel Müdürlüğü ile, birçok müze, enstitü kurulmasını önermişti. Ayrıca, halk eğitimi konusunda Ziya Gökalp ve İsmail Bey tarafından verilen bir önerge, Heyet-i İlmiye'de kabul edildi.⁵²

Heyet-i İlmiye tarafından kabul edilen bu konular da Hükümet programının eğitim kısmına yansıtılmıştı. Bu anlamda, Maarif Vekaleti bünyesindeki Hars Müdüriyeti'nin yenilenip geliştirileceği, çeşitli yerlerde milli müzeler açılacağı programda yer aldı.⁵³ Ayrıca, maarifin terbiyevi vazifelerinden birincisi, çocukların terbiye ve talimi, ikincisi halkın terbiye ve talimi, üçüncüsü milli güzidelerin yetiştirilmesi için lazım gelen vasıtaların ihzar ve teminidir denilerek, halkın eğitiminin de hükümet tarafından önemle ele alınacağı vurgulandı.⁵⁴

Birinci Heyet-i İlmiye'nin çalışmaları sırasında, çok önem verilen konulardan biri de beden eğitimi alanı olmuştur. Selim Sırrı Bey sunduğu tasarı ile, beden eğitimi öğretmen okulu ve genel müfettişliğinin kurulmasını, her okulda birer jimnastik salonu kurularak, okullarda ilmi bir şekilde spor ve jimnastik yapılmasını önerdi.⁵⁵ Hükümet, Heyet-i İlmiye'nin bu kararını da değerlendirerek, programına şu şekilde yansıttı:

"Ferdin bedeni, fikri kabiliyetleri gibi ahlaki ve içtimai kabiliyetleri de inkişaf ettirilecektir. Bu maksada vusul için bir Terbiye-i Bedeniye Darülmuallimini açılacak, izcilik teşkilatına ehemmiyeti mahsusa verilecek, programlar ile mekteplerin teşkilatı, tedricen içtimai esasata tevkif olunacaktır."⁵⁶

⁵² Ergün, a.g.e.,s. 34.

⁵³ **T.B.M.M. Zabıt Ceridesi**, Devre :II, (4.9.1339), Cilt no:1 , s.423-424.; "Milli Hars teşkilatına ehemmiyeti mahsusa verilecek, terbiye ve talimin esası milli harsa ve asri medeniyete müstenid olacaktır. Maarif Vekaletindeki Hars Müdüriyeti tevsi ve ikmal olunarak muhtelif yerlerde tetkikata bağlanılacak, münasip yerlerde milli müzeler vücuda getirilecek, milli asarın cem ve telifine ve milli bedayi ve sanayinin inkişaf ve tekamülüne çalışılacaktır. Alati dersiyenin tedricen memleketimizde imal edilebilmesi için, münasip merkezlerden birinde, muntazam bir mektep müzesi ve müzeye mülhak olmak üzere bir de imalathane vücuda getirilecektir."; Dağlı-Aktürk, a.g.e., s.16.

⁵⁴ "Halkın talim ve terbiyesi için gece dersleri ve çırak mektepleri tesis olunacak. Halk lisaniyla ve halkın ihtiyacına muvafik kitaplar yazdırılarak, tab ve teksir ve memleketin her tarafına tevzi edilecektir."; **T.B.M.M. Zabıt Ceridesi**, Devre :II, (4.9.1339), Cilt no:1 , s.423-424.; Dağlı-Aktürk, a.g.e., s.15.

⁵⁵ Ergün, a.g.e.,s.34-35.

⁵⁶ **T.B.M.M. Zabıt Ceridesi**, Devre :II, (4.9.1339), Cilt no:1 ,s.423. ; Dağlı-Aktürk, a.g.e., s.16.

Maarif Vekaleti'nden başka vekaletlerin ilköğretim yaptıramayacağı, vekaletlerin ellerindeki okulların maarife devredileceği, yabancılar dahil bütün özel okulların Maarif Vekaleti denetimine alınacağı, din dersi öğretmeni seçimi ve din dersi programına yönelik düzenlemeler yapılacağı,⁵⁷ Tevhid-i Tedrisat yasasına basamak oluşturan Heyet-i İlmiye kararları idi. Hükümet de, "Maarif, siyaseti terbiyei umumiye ve müşterekede vahdet ve terbiyei meslekiyede ihtisas esaslarına istinad edecektir"⁵⁸ diyerek, Birinci Heyet-i İlmiye'nin bu kararlarını, eğitim politikası çerçevesinde uygulayacağını gösterdi.

1923 yılının 15 Temmuz-15 Ağustos tarihleri arasında çalışmalarını yürüten Birinci Heyet-i İlmiye, dönemin ileri gelen eğitimci ve aydınlarının, din adamlarının⁵⁹ eğitim sorunlarını özgürce tartıştığı bir ortamda gerçekleşti. Ortaya koyduğu çözüm önerileri ve kararları ile, Cumhuriyet eğitiminin temellerini attı. Toplantıda alınan kararlar, Hükümetin de programına yansdı, Maarif Vekaleti tarafından uygulandı. Bu Heyet-i İlmiye toplantılarında ülke yöneticileri, sonrakilerden farklı olarak, kendi politikalarını aydınlara ve uzmanlara onaylatma amacını gütmeyi, politikasını onların görüşlerinden hareketle oluşturma niyetini taşıdı.⁶⁰

2. CUMHURİYET DÖNEMİ'NDE ÇAĞDAŞ EĞİTİMİN KURULMASI

Milli Mücadelenin silahlı bölümü, bağımsızlığın kazanılması ile noktalandı. Mücadelenin ikinci bölümü ise devleti ve toplumu, çağdaş ilkelere dayalı olarak yeniden yapılandırma hedefine dayandırılmıştı. Bu hedefe ulaşmak için, bütün toplumsal kurumlarda ve eğitim alanında köklü dönüşümler sağlanmaya çalışıldı.

Ulus devlet oluşturma sürecinde, çağın gereklerine uygun yeni bir toplum yaratmak, bu toplumun ihtiyaçlarına ve değerlerine uygun yeni insanı yetiştirmek için, eğitime çok

⁵⁷ Ergün, a.g.e.,s.33.

⁵⁸ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre :II, (4.9.1339), Cilt no:1 ,s.423. ; Dağlı-Aktürk, a.g.e., s.15.

⁵⁹ Birinci Heyet-i İlmiye çalışmalarında yer alan bazı aydın, eğitimci ve din adamlarının isimleri şunlardır: Ziya Gökalp, Ahmet Ağaoğlu, Fuat Köprülü, İsmail Hakkı Baltacıoğlu, Mustafa Şekip Tunç, Velet Çelebi, Ali Haydar Taner, Mustafa Rahmi Balaban, Nafî Atuf Kansu, İhsan Sungu, İbrahim Alaaddin Gövsa, Selim Sırrı Tarcan, Ahmet Hamdi Akseki.

⁶⁰ Hasan Ünder, "Birinci Heyet-i İlmiye'de Tevhid-i Tedrisat Tartışması", **Tarih ve Toplum**, Cilt No:31, Sayı no 186: 17-22, (Haziran 1999), s.17.

merkezi bir rol biçildi. Batılılaşma-modernleşme programının uygulamaya konulduğu bu dönemde eğitimden, yeni toplumsal yapıya uygun ve rejimi kökleştirecek insan yetiştirmesi beklendi. Diğer yandan, ekonomik amaçlara hizmet edecek nitelikli insan gücünü oluşturmak da, eğitimin temel işlevlerinden biri olarak kodlandı. 1923 yılında toplanan İzmir İktisat Kongresi, yeni kurulan devlet için liberal ekonomi modelini benimsedi. Ekonomik kalkınmanın gerçekleştirilmesi için de, ekonomiyi destekleyen, işe, hayata, üretime dönük bir eğitim anlayışının yerleşmesi gerektiği vurgulandı.⁶¹

Ulusal eğitimin amaçlarını da yansıtan bu anlayış, ulusal ekonominin planlanması amacıyla toplanan İzmir İktisat Kongresi'nin kararlarına da yansdı. "Ziraat ve Maarif" başlığı altında toplanan bu kararlara göre:

1. Köylülere, çiftçilere, ziraatın muhtelif şubelerini ameli olarak öğretecek surette yazılmış kitap ve mecmualar bastırılarak bedava dağıtılması.
2. Umum iptidai ve tali mekteplerde, müterakki memleketlerde olduğu gibi sanayi ve ziraatın da ameli olarak gösterilmesi.
3. Her livada birbirine yakın köyler için, kafi arazisi olan leyli birer iptidai mektebi açılması ve bu mekteplerde iptidai derslerle beraber, ameli ve nazari basit ziraat dersleri gösterilmesi.
4. Her livanın büyüklüğüne göre, birden ikiye kadar nazari olmaktan ziyade, ameli ziraat tedrisatında bulunmak üzere, münasip nahiyelerde numune çiftliği mahiyetinde tali mektepler yapılması.
5. Ali tahsil için bir ziraat mektebi kafi görülerek, bu mektebin Anadolu'da tesisi ve bu mektebin teessüsünden ve Halkalının bilumum levazımı tedrisiye ve demirbaş eşya ve sairesinin naklinden sonra, Halkalı Ziraat Mektebinin yeni ziraat mektebine nakli ve yeni tesis edilecek mektebin mevkiinin tayin edilmesi hususunun hükümete bırakılması.
6. Köylerdeki iptidai mekteplerinin, mutlaka beş dönümlük bir bahçesi ve iki ineklik fenni bir ahır ve kümesi, yeni usul bir arılığı ve muallimler için iki odalı bir evi olması ve arazinin bir kısmı sebze ve bir kısmı da fidancılığa tahsis edilerek, muallimlerinin nezareti altında bizzat talebe tarafından idare edilerek, masraf ve hasılatının köy muallimlerine ait olması ve bu suretle çocuklara ameli çiftçiliğin öğretilmesi ve münevver zevatın da köylerde yerleşmelerinin teşviki.
7. Türkiye ve Ecnebi Darülfunun, Ali ve Tali mektepler mezunları ve mezunelerinin ve medreseleri ikmal ederek icazetname alanların, en az bir sene müddetle altıncı maddeyi tatbik eden köy muallimliklerinde istihdamı.
8. Kışla ve askeri talimgahlarda ameli ziraat tedrisatı yapılması.
9. Ahlaka mugayir olanları men edilmek şartıyla, sınav, coğrafi, iktisadi ve sıhhi sinema filmleriyle, köylülere lazım gelen faydalı malumatı vermek ve köylülerin

⁶¹ Fatma Gök, "75 Yılda İnsan Yetiştirme, Eğitim ve Devlet", **75 Yılda Eğitim**, (İstanbul:Tarih Vakfı Yayıncılık, 1999), s.5.

istatistiksel malumatlarını zapt eylemek ve ameli konferanslar vermek üzere, şimdilik her livada birer seyyar Ziraat Mektebi açılması.⁶²

İzmir İktisat Kongresi'nin sona ermesinden dört gün sonra, ulusal eğitimin amacı ve gözetilecek ana ilkeler, Maarif Bakanlığı tarafından yayınlanan bir genelge ile uygulamaya konuldu. Belirlenen hedefler ve ilkeler temel alınarak, yapılacak atılıma ortam hazırlamaya yönelik bu genelge, dönemin Maarif Bakanı İsmail Safa tarafından yayınlandı.⁶³ Enver Behnan Şopolyo, "Asri Terbiye ve Maarif Programı" adlı bu genelgeyi, beş maddede özetleyerek şu şekilde yorumlamıştı:

1. Milliyetçi, halkçı, inkılapçı, laik cumhuriyet vatandaşları yetiştirmek.
2. İlk tahsili fiilen umumileştirmek, herkese okuma-yazma öğretmek.
3. Yeni nesilleri bütün tahsil derecelerinde umumiyetle ilmi ve bilhassa iktisadi hayatta amil ve muvaffak kılabacak bilgilerle teçhiz etmek.
4. Cemiyet hayatında, dünya veya ahiret cezaları korkusundan doğan ahlak yerine "Hürriyet" ve "Nizam"ın telifine istinat eden hakiki ahlak ve fazileti hakim kılmak .
5. Maarif ve terbiyemizin umumi hedefi: Türk Milletini medeniyet safında en ileri götürmek ve yeni nesilleri Türk olmak haysiyetinin istilzam ettiği bu gayeye en kısa zamanda varmayı mümkün kılabacak, aşk, irade ve kudretle yetiştirmek.⁶⁴

"Maarif Misakı" olarak adlandırılan ve bu beş maddeden oluşan programın gerçekleştirilmesi konusunda M. Kemal şunları söyledi:

"Tahsili iptidaide tedrisatın tevhibi ve bilim mekteplerimizin tevfigi ve muallim ve müderrislerimizin terfi ve ikdarı temin edilmesi lazımdır."⁶⁵

Ekonomik kalkınmanın ve çağdaş toplum yaratmanın aracı olan eğitim, insanları hayata hazırlamak ve hayatta başarılı olmak düşüncesine dayandırıldı. Cumhuriyet döneminde oluşturulan çağdaş eğitim yapısı, programları ve yöntemleri; bireylerin yeteneklerini ortaya çıkaran, onları gelişmeye sevk eden araç olarak tasarlandı. Bu anlamda

⁶² Afet İnan, **İzmir İktisat Kongresi**, (Ankara, TTK Yayını, 1989), s.21-22. A.Gündüz Ökçün, **Türkiye İktisat Kongresi**, (Ankara: Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayını, 1991), s.390-392.

⁶³ Şerafetin Turan, **Türk Devrim Tarihi**, 3.Kitap, Birinci Bölüm, (Ankara: Bilgi Yayınevi, 1995), s.66. Eğitimci Mustafa Rahmi Balaban, "Maarif Misakı" olarak adlandırdığı bu genelgeyi temel alarak, "Gazi Paşa Hazretlerinin Maarif Umdesi ve Asri Terbiye ve Maarif" adlı yapıtı oluşturdu. İçeriği, M. Kemal'in eğitim ve çağdaş toplum yaratma ile ilgili düşüncelerini yansıtmakla beraber, yabancı uzman ve eğitimcilerin görüşlerini de içerir. Akgün-Uluğtekin, **a.g.m.**, s.285.

⁶⁴ Enver Behnan Şopolyo, "Atatürk ve Maarif Misakı", **Türk Kültürü**, Sayı no 40:383-386, (Şubat 1966), s.383-384.

⁶⁵ Aynı, s.383.

eğitimden ve eğitimci kadrolardan beklentiler vardı. Mustafa Kemal bu beklentiyi, Bursa Şark tiyatrosunda, öğretmenlere hitaben şu sözlerle dile getirdi: “Bugünün evlatlarını yetiştiriniz. Onları memlekete, millete nafi uzuvlar yapınız. Bunu sizden talep ve rica ediyorum.”⁶⁶

2.1. Tevhid-i Tedrisat Kanunu

18. yüzyılın başına kadar Osmanlı Devleti’nde ders veren kurumlar, dini içeriğe sahip olan medreseler ve mahalle mektepleri idi. Onsekizinci yüzyılın sonlarına doğru Mühendishane, 1827’de Tıbbiye, 1834’te Harbiye Mektepleri, daha sonra da 1839 Tanzimat Fermanı’ndan itibaren Rüşdiyeler, İdadiler, Liseler, Mülkiye, Orman, Ticaret, Ziraat Okulları ve Darülfünun gibi eğitim kurumları açıldı. Tanzimat dönemi yöneticileri, medreseleri modernleştirmeye cesaret edemeyerek, olduğu gibi bıraktılar. Yeni açtıkları okulları da, tamamen dinsel etkiden kurtaramadılar. Ülke genelinde iki türlü öğretim kurumu oluşmasına neden oldu.⁶⁷

Bu durum, farklı eğitim programları ve farklı anlayışla, birbirinden ayrı iki kuşağın yetişmesine yol açtı. Yapılmak istenilen reformların karşısında da genellikle medreseli grup yer aldı. Modern ve geleneksel eğitim arasındaki çelişkiyi ortadan kaldırmak, eğitim kurumlarını birleştirmek için ilk girişim, 1916 yılında Ziya Gökalp’in fikirleri doğrultusunda, İttihat ve Terakki Partisi tarafından yapıldı. Ziya Gökalp, İttihat ve Terakki Partisi Kongresi’nin de kabul ettiği raporunda şu görüşü savundu:

“Memleketimizde iki bakanlık var ki, birbiri ile işbirliği yapmadan eğitimle uğraşılıyor: Evkaf ve Eğitim Bakanlıkları. Oysa idarede ve eğitimde birlik ilkeleri, Evkaf Bakanlığının kendisine has okulları olmasına engeldir. Evkafın idaresindeki okulları teftiş ve denetlemeye imkan yoktur. Çünkü devlet örgütü, eğitim bakanlığına bu salahiyeti vermemiştir.”⁶⁸ İttihat ve Terakki Partisi’nin siyasi programına da yansıyan bu düşünce,

⁶⁶ Cumhurbaşkanları, Başbakanlar ve Millî Eğitim Bakanlarının Millî Eğitimle İlgili Söylev ve Demeçleri, s.7.

⁶⁷ İhsan Sungu, “Tevhidi Tedrisat”, *Bellekten*, Cilt No:2, Sayı no: 7-8: 397-431, (Temmuz 1938), s.397.

⁶⁸ İlhan Başgöz, *a.g.e.*, s.76. ; 1916 yılında toplanan İttihat-Terakki Cemiyeti Genel Kongresi, medreseler dışındaki öğretim kurumlarını Evkaf Bakanlığından alıp, Eğitim Bakanlığına bağlamıştır. Medreselerin bu

sonuçsuz kaldı.

Bu girişimin ardından, öğretim birliği konusundaki kararlı tutum, Kurtuluş Savaşı yıllarında ve zaferin kazanılmasından sonraki süreçte, Mustafa Kemal Paşa tarafından gösterildi. Eğitim konusundaki düşüncelerini en derli toplu olarak, ilk kez ifade ettiği 1921 Maarif Kongresi'nde, milletin hayatından boş inançları atmanın yolunu, eğitimde birlik, çağdaş ve bilimsel programlarda gördüğünü söyledi.⁶⁹ Özellikle bağımsızlığın kazanılmasından sonra, eğitimle ilgili hemen her konuşmasında öğretim birliğinin zorunluluğundan söz etti:

“Medreseler ne olacak, Evkaf ne olacak dediğimiz zaman, hemen bir karşı koymayla karşılaşsınız. Bu karşı koyanlardan hemen, ne hak ve yetkiyle yaptıklarını sormak gerekir. Milletimizin ve memleketimizin darülrifanları bir olmalıdır. Bütün memleket evladı, kadın-erkek aynı şekilde oralardan çıkmalıdır.”⁷⁰

Mustafa Kemal Paşa bu düşüncesini 1 Mart 1924 tarihinde, Meclis'te yaptığı konuşmaya da yansıtı ve öncelikle öğretim birliğini vurguladı:

“Memlekette maarif nurunun yayılmasına ve en derin köşelere kadar nüfuz etmesine bilhassa nasbı nazar ediyoruz... Milletin genel düşüncesinde tesbit olunan terbiye ve tedrisatın tevhidî umdesinin, vakit kaybetmeksizin uygulanması gereğini müşahade ediyoruz. Bu yolda gecikmenin zararları ve bu yolda çabuk davranmanın ciddi ve derin

---

kapsama alınmasına cesaret edilememiştir. 1916 Genel Kongresinin “Siyasi Program Tadil ve İlaveleri” başlığının 6. ve 7. maddeleri, bu konudaki düzenlemeyi içermiştir:

“madde 6- Darülmuaallimin ve Darülmuaallimatlar ile bilumum mekatibi taliye muhassasatının bütçesine nakli ve idarelerinin doğrudan doğruya Maarif Nezaretine raptı hakkında maddeyi kanuniye tanzimi teklif olunacaktır.

madde 7- Vahdeti idarenin temini için Evkaf Nezaretine merbut bulunan mekatibi umumiye, masarifi Devlet bütçesinden tesviye olunmak üzere Maarif Nezaretine nakledilecektir. Doğrudan doğruya mütevellileri tarafından idare olunan mekatibi vakfiye, mekatibi hususiyeden madud olmağla bu hükümden müstesnadır.”Tarık Zafer Tunaya, **Türkiye’de Siyasi Partiler (1859-1952)**, (İstanbul: Arba Yayınları,1995),s.225-226.

⁶⁹Mustafa Kemal, Kurtuluş Savaşı yıllarında, 1921 Maarif Kongresi'nde ve eğitimle ilgili diğer konuşmalarında, “eğitimde birlik”, “bilimsel ve çağdaş eğitim” kavramları üzerinde dururken, öğretim birliği konusunu açık olarak ifade etmedi. Bunun nedenini ise 1927 yılında söylediği Nutkunda, Halk Fırkasını kurma girişimi ve dokuz umdeden oluşan programını anlatırken açıkladı: “Bu program, bugüne değin yaptığımız ve sonuçlandırdığımız bütün sorunları içine alıyordu. Bununla birlikte programa yazılmamış kimi önemli sorunlarda vardı. Örneğin: Cumhuriyetin ilanı, halifeliğin kaldırılması, Şeriye Vekaleti'nin kaldırılması, medrese ve tekkelerin kaldırılması, şapka giyilmesi gibi... Bu sorunları programa alarak önceden, bilgisiz ve gericilerin bütün ulusu yanıltmaya fırsat bulmalarını uygun görmedim. Çünkü bu sorunların, zamanı gelince çözülebileceğine ve sonunda ulusun kıvanç duyacağına, kesin olarak inanıyordum.” Mustafa Kemal Atatürk, **Nutuk**, Cilt no:2, (Ankara: TTK, 1989), s.957.

⁷⁰ Sungu, **a.g.m.**, s.423.

semerele, çabuk karar vermenizde bir fırsat olmalıdır...”⁷¹

Meclis'in yeni çalışma dönemine başladığının ikinci günü 2 Mart 1924 tarihinde ise, Saruhan Milletvekili Vasıf Bey ve 57 arkadaşı, öğretimin birleştirilmesini isteyen kanun teklifini Meclis başkanlığına verdi. Tevhid-i Tedrisat hakkında verdikleri kanun teklifinde, gerekçeyi şöyle kaleme almışlardı:

“... Bir millet efradı ancak bir terbiye görebilir. İki türlü terbiye bir memlekette iki türlü insan yetiştirir. Bu ise, vahdeti his ve fikir ve fikir ve tesanüt gayelerini külliye muhildir.

Teklif-i kanunumuzun kabulü takdirinde Türkiye Cumhuriyeti dahilinde ve bilumum irfan müessesatının mercii yeganesi Maarif Vekaleti olacaktır. Bu suretle bilcümle mekatipte bundan böyle Cumhuriyetin irfan siyasetinden mesul ve irfanîyatımızı vahdeti his ve fikir dairesinde ilerletmeye memur olan Maarif Vekaleti, müspet ve müttehit bir maarif siyaseti tatbik edecektir.”⁷²

Tevhid-i Tedrisat Kanunu 3 Mart 1924 tarihinde T.B.M.M'nde kabul edildi. Kanuna göre; Türkiye'deki bütün bilim ve öğretim kurumları Maarif Vekaletine bağlandı. Şeriye ve Evkaf Vekaleti ve özel vakıflar tarafından idare edilen bütün medreseler ve okullar Maarif Vekaletine bağlandı. Şeriye ve Evkaf Vekaleti bütçesine okullar ve medreseler için konulan ödenekler, Maarif Vekaleti bütçesine aktarıldı. Maarif Vekaleti, dini bilgiler konusunda yüksek uzmanlar yetiştirmek üzere üniversitede bir İlahiyat Fakültesi kuracak ve ayrıca imamlık ve hatiplik gibi dini hizmetlerin yerine getirilmesiyle ilgili görevli memurların yetişmesi için de ayrı okullar açılacaktı. Bu kanunun yayımı tarihinden itibaren, genel eğitim ve öğretim hizmetleri vermekte olup, şimdiye kadar Milli Savunma Bakanlığına bağlı olan Askeri Rüştiyeler ve İdadilerle, Sağlık Bakanlığına bağlı olan Yetim Evleri (Darüleytamlar), bütçeleri ve öğretim kadroları ile birlikte Maarif Vekaleti'ne bağlandı.⁷³

Tevhid-i Tedrisat Kanunu, Öğretim kurumlarını birleştirip tek bir çatı altında toplaması yanında, kültür birliğine ve laik devlet yapısının kurumsallaşmasına da önemli

⁷¹ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: II, (1.3. 1340), Cilt no: 7, s. 4-5.

⁷² T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: II, (1.3. 1340), Cilt no: 7, s.25.

⁷³ Aynı, s.25-26; **Düster**, Üçüncü Tertip, Cilt no:5, s.667; Bir yıllık bir uygulama sonunda söz konusu yasanın 5.maddesinde bir değişiklik yapılması zorunluluğu belirdi. Harp okuluna öğrenci yetiştiren askeri ortaokul ve liselerin özellikleri dikkate alınarak, 22 Nisan 1925'te kabul edilen bir yasa ile bu okullar, Eğitim Bakanlığından alınıp, yine Savunma Bakanlığına bağlandı. **Düster**, Üçüncü Tertip, Cilt no:6, s.597; Turan, a.g.e., s.70.

katkılar sağladı. Bu anlamda, Tevhid-i Tedrisat Kanunu'nun kazandırdıkları şöyle özetlenebilir:

- a. Öğretim kurumlarının "medrese, okul, yabancı okul" diye içerikte ve amaçta birbirine zıt üçlü bölünmüşlüğüne son verilmiştir.
- b. Din ve devlet işlerinin birbirinden ayrılmasına koşut olarak eğitim-öğretimin laikleşmesinin temelleri atılmıştır.
- c. Cumhuriyet kuşaklarının hurafe denen boş inançlardan ve ulusal yararlar bağdaşmayan yabancı çıkarlardan uzak, ulusal bir eğitimle yetiştirilmeleri ve bir "ulusal kültür birliği"nin gerçekleşmesi için gerekli ortam hazırlanmıştır.⁷⁴

2.2. 1926 Maarif Teşkilatına Dair Kanun'un Hazırlanması ve Uygulamaya Konması

Milli Eğitim sistemimizi, gelişen toplumun ihtiyaçlarına cevap verecek ve kültürel özelliklerimizi geliştirecek, sosyal ve ekonomik kalkınmamızı destekleyecek ve hızlandıracak bir yapıya sahip kılmak, Milli Eğitim bakanlığının asıl görevidir.

Bu görevi üstlenen dönemin Maarif Vekili Mustafa Necati, göreve geldikten kısa bir süre sonra, 9 Şubat 1926'da düzenlediği basın toplantısı ile, bakanlığının merkez teşkilatı ve bu teşkilatın idare ettiği eğitim kurumları hakkında ayrıntılı bilgiler verdi. Bu bilgiler, bakanlığın durumunu yansıtmakla birlikte, aynı zamanda hedefleri de içermekteydi.⁷⁵

Halkın eğitim kurumlarından en üst durumda yararlandırılmasını hedefleyen Mustafa Necati, bunun için önlemler alınması, yeni bir örgütlenmeye gidilmesi gerektiğini düşünüyordu. Eğitim sorunu, toplam olarak hemen çözülecek bir konu olmadığından hedeflerini; "acil tedbirler" ve "zaman içerisinde daha derin incelemeler sonucunda hazırlanacak tedbirler" olarak iki kısma ayırdı. Eğitim konusundaki köklü düzenlemenin bir "Maarifi Umumiye Kanunu" ile mümkün olacağını, bunun için de gelişmiş ülkelerin eğitim sistemlerinin incelenerek, karşılaştırmalar yapılması gerektiğini savundu. Kısa vadede yapabileceklerini ise şu şekilde sıraladı:

1. Merkez teşkilatının takviyesi
2. Terbiye-i Umumiye Heyeti
3. Lisan Heyeti teşkili

⁷⁴ Turan, a.g.e., s.70.

⁷⁵ Cumhurbaşkanları, Başbakanlar ve Milli Eğitim Bakanlarının Milli Eğitimle İlgili Söylev ve Demeçleri, s.345-354.

4. Mevcut müesseselerimizin çoğaltılması
5. Muallimlerimizin gönderilmesi
6. Vekaletin vilayet eğitimini genişletmesi
7. Genel eğitimimizde etkili olup da, şimdiye kadar Hükümetin ciddi kontrolünden uzak kalmış kurumların, ciddi bir kontrole tabi tutulması.
8. Köy Mektepleri, Köy Muallim Mektepleri, orta ve yüksek muallim mektepleri tesisi
9. Mıntika Eminliği.⁷⁶

Mustafa Necati'nin, hemen yapılması mümkün ve faydalı işler olarak nitelediği bu konular, 22 Mart 1926 tarihli Maarif Kanunu'nun da temelini oluşturdu.

2.2.1. Maarif Vekaletinin Yeniden Yapılandırılması

21 Aralık 1925 tarihinde Maarif Vekili olan Mustafa Necati, 9 Şubat 1926 tarihine kadar geçen yaklaşık 50 günlük süre içerisinde, bakanlığın genel durumunu ve yapılabilecekleri belirlemişti. Bu doğrultuda 1926 yılı, eğitim konusunda bir planlama yılı oldu.⁷⁷

Mustafa Necati'nin bakanlığı döneminde hazırlanıp, 22 Mart 1926 da kabul edilen "Maarif Teşkilatına Dair Kanun"un birinci ve ikinci maddesine göre ; Türk diliyle ve bütün bilimsel sorunlarla ilgilenecek bir "dil heyeti", eğitim ve öğretim işlerine bakacak "Milli Talim ve Terbiye Heyeti" kuruldu.⁷⁸ Böylece, bakanlık bünyesinde yeni olarak, devamlı araştırma ve düzenleme organlarının bulundurulması yoluna gidildi.

Mustafa Necati, Bakanlık merkez örgütünü de, Bakanlığı bir bürokrasi makinesi olmaktan kurtarıp, düşünce ve esin kaynağı durumuna sokmak için, yetkili eğitimciler ile pekiştirmek istedi.⁷⁹

⁷⁶ Aynı,s.348-349.; M.Rauf İnan, **Mustafa Necati**, (Ankara: Türkiye İş Bankası Yayını,1980), s.62.; Mustafa Necati, Maarif Teşkilatı hakkındaki kanun tasarısının meclis görüşmeleri sırasında, yapılan bu kanunun doğrudan doğruya genel maarif teşkilatına ait olmadığını, bazı konuların iyileştirilmesine yönelik olduğunu vurguladı. **T.B.M.M. Zabıt Ceridesi**, Devre :II, (20.3.1926), Cilt no:23 ,s.267.

⁷⁷ Mustafa Necati teşkilatçı, kararlı ve tedbirli bir kişi olarak çalışmalarına başlamasının yanısıra, Eğitim konusunda on yıllık bir program da belirledi. Fakat, ölümü nedeniyle, bu programın ancak üç yıllık bir bölümünü sürdürebildi. Mustafa Necati'nin kısa sürede gerçekleştirdiklerine bakıldığında, eğer yaşamış olsa idi, eğitim konusunda çok yüksek seviyelere çıkılacağı hiç kuşkusuz görülecekti.; Mustafa Eski, **Cumhuriyet Döneminde Bir Devlet Adamı Mustafa Necati**, (Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayını,1999), s.122.

⁷⁸ **Milli Eğitimle İlgili Kanunlar**, Cilt no:1, (Ankara: MEB, 1953), s.3.

⁷⁹ İnan, a.g.e.,s.62.

İlköğretim Genel Müdürlüğü, bu amaçla daha da işlevselleştirilmek için üç şubeye bölündü: Resmi ve özel ilk mektepler, ilk derecede özel dershaneler, millet mektepleri işleri ve halk terbiyesi ile ilgili konulardan sorumlu şube müdürlükleri.⁸⁰

Yine 789 sayılı aynı kanun ile; Zat İşleri Müdürlüğü (Vekaletin memur ve öğretmenlerine ait bütün kişisel işleri görür), Müzeler Müdürlüğü, Kütüphaneler Müdürlüğü, Mektep Müzesi Müdürlüğü (Ders araçlarındaki yenilikleri takip edip, temin etme, mekteplere gönderme), Hususi Kalem Müdürlüğü (Doğrudan Bakanlığı ilgilendiren iletişim ve işlemleri idare eder), Levazım Müdürlüğü (Bakanlık merkez dairelerine ait masraf hesaplarını tutar, dairelerin ihtiyaçlarını-temizlik ve tertip dahil-karşılama ile ilgilenir), Evrak Müdürlüğü, adı altında müdürlükler kuruldu.⁸¹

Aynı kanunla taşra teşkilatı da yeniden düzenlendi, ülke 13 eğitim bölgesine ayrılarak "Maarif eminlikleri" kuruldu ve buralarda "Maarif eminleri" görevlendirildi.⁸²

Eğitim örgütü bakımından, bir veya birkaç ilden meydana gelen "Maarif eminlikleri"nin oluşturulmasındaki temel amaç, taşra teşkilatlarının denetime alınması ve etkili bir eğitim yönetimi oluşturulmasıydı. Çünkü Maarif eminleri, kendi bölgelerindeki İlköğretim öğretmen ve müfettişlerini ve ilgili diğer memurları atayabilmekte, ortaöğretimi denetleyebilmekteydiler. Bir anlamda, eğitim alanında merkezi yönetim etkinleştirilirken, diğer yandan da, yerel eğitim örgütlerini yetkilendirerek, sorunlara etkili ve çabuk çözüm oluşturulması amaçlandı.

Dönemin Maarif Vekili Mustafa Necati, eğitim politikası içinde, ilköğretimin hızlı ve nitelikli bir şekilde yaygınlaştırılması için, öğretmen yetiştirme sorununu, öncelikli işleri arasına aldı. Mustafa Necati'ye göre, ülke çapında eğitimin canlanması ve yaşaması için, bir öğretmen ordusuna ihtiyaç vardı. Çünkü, ilköğretim düzeyinde okutulması gereken 1,5 milyon çocuğun, ancak yansına yakını okutulabiliyordu. Onun için bir öğretmen ordusuna ihtiyaç vardı. Eğer Türkiye'de öğretmen ordusu oluşmazsa, orta ve yüksek öğretim kalmaz, ülke, ihtiyacı olan birinci sınıf eleman ve birinci sınıf adamlardan mahrum kalırdı. Ülkenin

⁸⁰ **Milli Eğitimle İlgili Kanunlar**, s.14.

⁸¹ **Aynı**,s.15-16.

⁸² Kemal Güçlüol, "Milli Eğitimde Teşkilatlanma", **Cumhuriyet Döneminde Eğitim**, (İstanbul: MEB, 1983), s.146.

ihtiyacı olan öğretmen sayısı, Mustafa Necati'nin ifadesine göre, yıllık 300.000 di. Aynı dönemde, yılda ancak 150-200 öğretmen mezun oluyordu. Bu açığı kapatmak, ülke eğitimini kurtarmak için, on yılda 30.000 öğretmen yetiştirmek Mustafa Necati'nin hedefi idi.⁸³

Ancak ülkedeki mevcut öğretmen okulları, nitelik ve sayı olarak bu hedefi gerçekleştirecek düzeyde değildi. Genel bütçeden eğitime ayrılan payın da yetersiz olması nedeniyle Mustafa Necati, İl bütçelerinin % 10'luk kısmının Maarif Vekaleti'ne aktarılmasını istedi. Bu amaçla hazırladığı "muallim mekteplerinin inşaat ve tesisatına yapılacak muavenet" hakkında kanun tasarısını Meclise sundu. Mustafa Necati'nin bu kanun ile hedeflediği rakam, yıllık üç milyondur.⁸⁴

Kanun tasarısı, Meclis'te yapılan görüşmeler sonucunda kabul edildi. İl bütçelerinin % 10'u, sadece öğretmen okulu inşaatlarında kullanılmak üzere Maarif Vekaleti'ne aktarıldı. 20 Mayıs 1926 tarihli bir tasarı ile de, ilgili kanuna ek yapılarak, mevcut öğretmen okulu binalarının bakım ve tamiri için de bu kaynaktan harcama yapma yetkisi alındı.⁸⁵

2.2.2. Eğitim Programlarının Düzenlenmesi

Mustafa Necati, 20 Mart 1926 tarihli Meclis oturumunda Maarif Teşkilatı Hakkında kanun görüşülürken yaptığı konuşmada, eğitim programlarına da değindi. Son 15-20 senede eğitim programlarının sürekli değiştiğinden yakınıp, bu programları esaslı ve düzgün bir hale getirmek gerektiğini vurguladı. 1926 yılı için sadece, öğretmen okulları ve ilkokulların programını hazırlayabileceklerini söyledi. Çünkü O'na göre, öğretmen yetiştiren kurumlar düzenlenip kuvvetlendirildiğinde, gerçek öğretmenler yetişecek ve ancak o zaman ülkede, öğretim hayatı tam anlamıyla başlayacaktı.⁸⁶

⁸³ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre :II, (22.4.1926),Cilt no:24 ,s.176-177.

⁸⁴ Aynı,s.175,179.; Maarif Vekaleti Merkez Teşkilatına, bu tür işlerle uğraşmak üzere "İnşaat ve Mektep Mimarisi Dairesi", 1926 Bütçe Kanunu ile eklenmiştir.; Aynı, Devre: II, (31 .1.1341), Cilt no: 13, s. 323,329.

⁸⁵ Aynı, Devre: II, (20.5.1926), Cilt no: 25, s. 347-348.

⁸⁶ Aynı, Devre: II, (20.3.1926), Cilt no: 23, s. 268-269.

Aynı zamanda, Cumhuriyet yönetimi ile birlikte gerçekleşen devrimleri benimsetmek, ilkokullar düzeyinde yaygın bir eğitim faaliyetini zorunlu kılıyordu. Bu nedenle Mustafa Necati, bakan olduğu sürece, ilkokullara ve bu okullara öğretmen yetiştirmeye büyük önem verdi.⁸⁷

Mustafa Necati, ilkokullarda eğitim görmesi gereken çocuk sayısını 1,5 milyon olarak verirken, bunların ancak 350-360 bin arasındakinin eğitim görmekte olduğunu söyledi. Aynı konuşmada, şehir merkezlerindeki okulların beş yıllık bir temel eğitim verdiğini, köy ilkokullarında ise ancak üç yıllık bir temel eğitim verilebileceğini belirtti. Bunun nedeni olarak da; köy çocuklarının, köy işlerinde çalışmak durumunda kaldıklarından uzun süreli bir temel eğitimde devam sorunları yaşadıklarını gerekçe gösterdi. Ayrıca köylerin dağınık yerleşmesi ve öğretmen problemi de, uzun süreli bir temel eğitimi imkansız kılıyordu. Bu nedenle köy çocuklarının eğitim programı en az üç yıl olmak üzere düzenlendi. Köy çocuklarına özel bir yaklaşımla, bazen günde 2-3 saat okutulması, mekteplerin bazen 6 ay tatil edilmesi yoluyla, ihtiyaca göre bir terbiye verileceğini belirtti.⁸⁸ Dağınık halde yerleşmiş köy çocukları için de, merkezi köy yatı dershaneleri düşünüldüğünü, ancak bunların şehirde değil, yine köylerde olması gerektiğini savundu. Nüfusun büyük kısmının köylerde yaşıyor olması, eğitimi köylere yayma zorunluluğu doğuruyordu. Mustafa Necati de bu amaçla, köylülerin kültür ve bilimden yararlanmaları gerektiğini, bunu Cumhuriyetin bir umdesi olarak gördüğünü belirtti.⁸⁹

⁸⁷ Eski, a.g.e., s.139.

⁸⁸ "Köy çocuklarına ayrı bir tahsil vermek lazımdır. Bunların babaları çocuksuz yaşayamıyorlar. Çocuğu çiftinde, tarlasında çalıştırmaya mecburdur. Onun içindir ki köy mekteplerinde tahsil müddetini üç sene yaptık. Bu üç sene zarfında çocuklar, şehirde okudukları gibi okumayacaklardır. Bazen günde 2-3 saat okuyacaktır. Mektepleri bazen altı ay tatil olacak ve çocuklar babalarının evlerinde kalacaklardır. İhtiyaca göre onlara terbiye vereceğiz. Amacımız budur." **T.B.M.M. Zabıt Ceridesi**, Devre:II, (20 Mart 1926), Cilt no:23, s.268-270.

⁸⁹ 12 Nisan 1927 tarihinde Maarif Vekaleti'nin bütçesi üzerinde söz alan Mustafa Necati, eğitimin köylere yaygınlaştırılmasının önemini vurguladı: "Milli vahdetin temini, Türk vatandaşının tabii kuvvetlerden azami istifade ederek refaha mazhariyeti, ilk tahsilin köylere kadar girmesi ile mümkündür. Memleketimizin milli ve iktisadi mefkuresinin tahakkuku için, maarifin bu yolda taammümünden başka çare var mı?... Her kuvvetten, her fırsattan, her teşekkülden istifade ederek köylere kadar terbiye-i umumiyeyi temine çalışacağız... Nüfusumuzun azim bir ekseriyetini teşkil eden ve milli istihsalim temeli olan köylülerin, hars ve irfandan nasiplerini almaları, demokratik cumhuriyetimizin umdesidir." **Aynı**, Devre:II, (12 Nisan 1927), Cilt no:31, s.89-90.

Mustafa Necati'nin bu düşüncesi, 1926 yılına ait "Maarif Teşkilatına Dair Kanun"a da yansımış, ilgili kanunun beşinci maddesi bu düşünceler doğrultusunda düzenlenmişti:

İlk mektepler:

1. Şehir ve kasaba gündüz,
2. Şehir ve kasaba yatı,
3. Köy gündüz,
4. Köy yatı mektepleridir.

Gündüz ilk mektepleri, vilayetlerin özel idare gelirleri ile açılır.

Şehir ve kasaba yatı mekteplerini, muhtaç ve kimsesiz çocuklara mahsus olmak üzere Maarif Vekaleti açar. Bu çeşit mektepler, aranan şartları yerine getirmek yoluyla, Vekaletin izni ile mahalli idareler ve belediyeler tarafından da açılabilir.

Köy yatı mektepleri, mektebi olmayan köylerin çocuklarına mahsustur. Bu mektepler gerek genel, gerek özel bütçelerle idare olunabilir.

Bilumum köy mektepleri idare ve talim heyetleri, çocukları köy hayatından ayırmayacak bir talim ve terbiye usulünü uygulamakla sorumludur. Köy mekteplerinin öğretim süresi en az üç yıldır.⁹⁰

Aynı konunun altıncı maddesine göre de:

"İlköğretim okulları Maarif Vekaletinin izni ile açılır. Bunların programları ile öğretim şekillerinin belirlenmesi ve kontrolü Maarif Vekaletine aittir. İlköğretim çağındaki çocuklar, meslek okullarına gidemezler. İlköğretim çağını geçirmiş ve hiç öğretim görmemiş çocukları kabul eden müesseseler, bunlara ilk tahsili de vermeye mecburdurlar"⁹¹ denilerek, temel eğitimin cumhuriyet yönetiminin hedeflerini gerçekleştirilmede sahip olduğu önem vurgulanmıştır.⁹²

Maarif Teşkilatına Dair Kanun'da, orta dereceli okullar programı ise şu şekilde düzenlenmişti:

Orta Öğretim Okulları:

1. Liseler,
2. Ortaokullar,
3. İlk muallim okulları,
4. Köy muallim okullarıdır.

Bu okullardan başka, yüksek ve orta muallim okulları vardır. Yüksek muallim okulu, lise muallimlerini, orta muallim okulu, orta okullarla ilk ve köy muallim mekteplerinin muallimlerini ve ilköğretim müfettişleri ile tatbikat müdürlerini yetiştirir.⁹³

⁹⁰ Millî Eğitimle İlgili Kanunlar, s.3-4.

⁹¹ Aynı,s.4.

⁹² Köy yatı mekteplerinin sadece köy çocuklarına mahsus olması ve köylerde açılacak olması, daha sonraki Köy Enstitülerine giden uygulamanın bir başlangıcı olarak görülebilir. Bilindiği gibi, Köy Enstitüleri'ne köy çocukları alınmış ve bu okullardan köy şartlarına uygun öğretmen yetiştirilmiştir.Eski, a.g.e., s.141.

⁹³ Millî Eğitimle İlgili Kanunlar, s.4.

Aynı kanun ile, ülke genelindeki bütün eğitim-öğretim kurumlarının ve eğitim programlarının Maarif Vekaleti kontrolünde olduğu belirtildi:

“Maarif vekaleti veya diğer bir vekalet tarafından açılmış veya lüzumuna göre açılacak okullarla, bilumum özel okulların derecelerinin tayini Maarif Vekaletine aittir. Diğer vekaletlere bağlı ortaöğretim derecesinde ki okulların programları, ilgili vekalet ile Maarif Vekaleti tarafından ortak yapılır. Yükseköğretim okullarının programları-Maarif Vekaletinin görüşü alınmak şartıyla- ait olduğu vekalet tarafından düzenlenir ve Maarif Vekaletine onaylatılır.

Türkiye’de hiçbir okul, Maarif Vekaletinin ruhsat ve onayı olmaksızın açılmaz. Vekaletler, muayyen tahsil dereceleri haricinde, kendi memur ve mensupları için muvakkat kurs ve talimgahlar açabilirler.”⁹⁴

Yapılan düzenlemeler sonucunda, gelinen noktayı rakamsal olarak incelediğimizde; 1926 yılında ilkokullardaki öğrenci sayısı 406.788 iken, bu sayı 1928 yılında 461.985 olmuştu. Ortaokul ve liselerde 1926 yılında 14.370 öğrenci öğrenim görürken, 1928 yılında 23.677 kişiye ulaşılmıştı.⁹⁵

Elde edilen bu gelişmelere ve harcanan çabalara rağmen, istenilen düzeye gelineemediği açıktı. Bunun en temel sebebi olarak da öğretmen yetersizliği gösterilebilir. 1923-24 döneminde 10.238 olan toplam öğretmen sayısı 1928-29 dönemine gelindiğinde 15.718’e çıkarılarak %50’nin üzerinde bir artış sağlanmıştı.⁹⁶ Ancak, yaşanan ekonomik sorunlar, bu sayının daha da artmasını engellemişti. Yaşanan öğretmen sorunları ve okullaşma oranındaki tüm çabalara rağmen düşüklük, imparatorluktan Cumhuriyete nasıl bir eğitim mirası bırakıldığını da açıkça göstermekteydi.

2.3. Çağdaş Cumhuriyet Bireyinin Yetiştirilmesi

Cumhuriyet kurucularının çağdaş bir Cumhuriyet bireyi oluşturma çabalarının temel nedeni, miras alınan toplumsal yapının değişimi ile yakından ilgilidir.

Osmanlı Devleti’nde, dinsel yönetim anlayışının yarattığı kültürel kapalılık, ekonomik ve siyasal kapalılığa da yol açmıştı. Bu da süreç içerisinde devleti geri kalmaya ve yıkılmaya götürmüştü. Geleneksel düşünce ve geleneksel yönetimle, eğitimsiz,

⁹⁴ Aynı, s.3.

⁹⁵ Başvekalet İstatistik Umum Müdürlüğü, **Maarif 1923-1932 İstatistikleri**, (İstanbul: Devlet Matbaası, 1933), s.2.

⁹⁶ Aynı,s.2.

üretmeyen bir halk ve yönetim kadrosu ile gelişen dünyaya ayak uydurması imkansızdı. Yapılması gereken, bu toplumu geri bırakan düşüncelerden, yazıdan, dilden, yönetimden, adetlerden, tarihsel anlayıştan onu kurtarmaktı; yanlışların yerine doğruları koymak, hayat şartlarına göre yeni çözümler üretmekti.

Cumhuriyet yönetiminin yerleştirmeye çalıştığı düşünce sistemi içerisinde, Cumhuriyet bireyinin konumunu devrimin önderi Mustafa Kemal Paşa sık sık dile getirmiştir. Nitekim, Mustafa Kemal Paşa, 1921'de Ankara'da toplanan Maarif Kongresi'ni açış konuşmasında öğretmenlere hitaben bu konuda şöyle seslenmişti:

"Çocuklarımız ve gençlerimiz yetiştirilirken, onlara özellikle varlığı ile, hakkı ile, birliği ile ters düşen bütün yabancı unsurlarla mücadele lüzumunu ve milli duyguya dayanan düşünceleri, büyük bir olgunlukla, her karşıt düşünceye karşı şiddetle ve fedakarlıkla savunma zorunluluğu telkin edilmelidir. Yeni neslin bütün manevi gücüne bu özellik ve yeteneklerin aşılması önemlidir. Sürekli ve müthiş bir mücadele şeklinde beliren milletlerin hayat felsefesi, bağımsız ve mutlu kalmak isteyen her millet için bu özelliği büyük bir şiddetle istemektedir."⁹⁷

Belirtildiği gibi, eğitim sisteminin temeli "ulusallık" ilkesine dayanıyordu. Bu anlayışla, eski dönemin dinsel içerikli ümmet anlayışı yerine, devleti oluşturan topluluğun karakteri ve tarihi ile uyumlu özgün bir toplum inşası hedeflenmişti. Çünkü, Cumhuriyet bireylerinin yaratıcı düşüncesi ancak böyle ortaya çıkabilirdi. Diğer yönden bu ulusallık, ırkçı temele dayalı bir anlayışla da ele alınmadı. Asıl vurgulanmak istenen, "İslamlaşma sürecinde Araplaşma" , "Batılılaşma sürecinde emperyalist etkilere yenik düşme" tehlikelerinden uzaklaşmaktı.

Cumhuriyet bireyini yetiştirecek eğitim politikasının bir başka yönü de, "bilimsel-çağdaş" bir eğitim hedefiydi. "Eski devrin boş inançlarından" derken, dinin etkisindeki eğitim anlayışı da eleştirilmişti. Ancak bu eleştiri, tamamıyla dine karşı olunduğu anlamında da değildi. Amaç laik bir eğitimdi. Mustafa Kemal Paşa, bu anlayışı şu sözleri ile vurgulamıştı:

"...Takip edeceğimiz milli eğitim politikamızın temeli, öncelikle var olan cahilliği ortadan kaldırmaktır... Tüm köylüye okuma ve yazmayı, vatanını, milletini, dinini,

⁹⁷ Mustafa Kemal istediği insan tipini yetiştirecek eğitim programını ise şöyle tanımlamıştı: "Bir milli eğitim programından söz ederken, eski devrin boş inançlarından ve yaratılış niteliklerimizle hiç de ilgisi olmayan yabancı fikirlerden, doğudan ve batıdan gelebilen bütün etkilerden tamamen uzak, milli karakterimizle uyumlu bir kültür kastediyorum."; **Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri**, Cilt no: 2, s.17.

dünyasını tanıtacak kadar tarihi, coğrafi, dini ve ahlaki bilgiler vermek ve temel matematiği öğretmek, milli eğitim programımızın ilk hedefidir."⁹⁸

Yeni bir toplumsal yapı ve Cumhuriyet bireyleri oluşturmaya yönelik milli ve çağdaş eğitim politikası hedefini gerçekleştirmek yolunda yapılması gerekenler vardı. İlk hedef, cahilliği ortadan kaldırmak ve bu hedefe uygun programlar oluşturmaktı.⁹⁹

Ulusal ve çağdaş eğitim hedefinden tüm toplumun yararlanmasını amaçlayan Mustafa Kemal Paşa, bu yolda uygulanacak eğitim modelinin niteliğini de belirtmişti. Eğitimin niteliği, bilginin günlük hayatta kullanılması esasına dayalıydı.

Mustafa Kemal Paşa'ya göre eğitim ve öğretimde uygulanacak yöntem, bilgiyi insan için fazla bir süs, bir hükmetme aracı ya da çağdaş bir zevkten çok, maddi hayatta başarılı olmayı sağlayan pratik ve kullanılması mümkün bir araç haline getirmektir. Milli Eğitim Bakanlığı'nın konuya yaklaşımı da bu yönde olacaktır.¹⁰⁰

Cumhuriyet bireyini yetiştirecek eğitim sisteminin "işe dönük" boyutu özellikle ön planda tutulmaktaydı. İlk ve orta öğretim elbette insanlığın ve uygarlığın gerektirdiği bilimsel alt yapıyı verecekti. Ancak o kadar pratik bir şekilde vermeliydi ki, "çocuk okuldan çıktığı zaman, aç kalmaya mahkum olmadığına emin olsun." Çünkü, çağdaş uygarlık seviyesini hedefleyen Cumhuriyet yönetimi, bu hedefi gerçekleştirecek yetişmiş bireylere ihtiyaç duymaktaydı.¹⁰¹

Bağımsızlığı koruyan, bilimsel düşünen insanlar yetiştirmek ilkeleri, Cumhuriyet eğitiminin temel felsefesi oldu. Kurtuluş Savaşı'nın ve Türk Devriminin önderi Mustafa Kemal Paşa, eğitim konusunda da öncü rolünü sürdürdü. Bu temel felsefeye uygun insanlar

⁹⁸ Aynı, Cilt no: 1, s.230.

⁹⁹ Mustafa Kemal, 27 Ekim 1922 tarihinde Bursa Şark Tiyatrosu'nda öğretmenlere hitaben, Milli Eğitim programımızın, Milli Eğitim siyasetimizin temel taşı, cahilliğin yok edilmesidir, diyerek sözlerini şöyle sürdürdü: "Cahillik yok edilmedikçe, yerimizdeyiz. Yerinde duran birşey ise geriye gidiyor demektir. Bir taraftan genel olan cahilliği yok etmeye çalışmakla beraber, diğer taraftan toplumsal yaşamda bizzat faal ve faydalı, verimli elemanlar yetiştirmek lazımdır." Aynı, Cilt no: 2, s.44-45.

¹⁰⁰ Aynı, Cilt no: 1, s.298.

¹⁰¹ M. Kemal, nasıl bir Cumhuriyet bireyi yetiştirmek istediklerini şu sözleri ile açıkça ifade etmekteydi: "Milli Eğitimin gayesi yalnız hükümete memur yetiştirmek değil, daha çok memlekete ahlaklı, karakterli, Cumhuriyetçi, inkılapçı, olumlu, atılgan, başladığı işleri başarabilecek kabiliyette, dürüst, düşünceli, iradeli, hayatta rastlayacağı engelleri aşmaya kudretli, karakter sahibi genç yetiştirmektir. Bunun için de öğretim sistemleri ve programları ona göre düzenlenmelidir." ; Atatürkçülük, (İstanbul: M.E.B., 1998), Cilt no:1, s. 299.

yetiştirmek için, özellikle öğretmenlere ve öğrencilere, bu konudaki görevlerini sürekli olarak hatırlattı¹⁰²:

“Yaptığımız ve yapmakta olduğumuz devrimlerin ereği, Türkiye Cumhuriyeti halkını bütünüyle çağdaş, bütün anlam ve biçimiyle uygar bir toplum durumuna vardırırırır. Devrimin temel ilkesi budur.”¹⁰³

3. HALK EĞİTİMİ

3.1. Halk Eğitiminin Önemi

Halk eğitimi yetişkinlere, zorunlu eğitim çağını geride bırakmış insanlara yönelik, düzenli ve örgütlü bir eğitim çalışmasıdır. Halk eğitiminin hedeflediği bu geniş kitle aynı zamanda, farklı yaş ve özelliklerde olan, toplumda sorumluluk sahibi olmuş, üretici konuma geçmiş insanlardır.¹⁰⁴

Sadece çocukların eğitimi ile yetinmek, halkın büyük çoğunluğunu yeniliklerden uzak tutmak, çağın dışında bırakmak anlamına gelir.¹⁰⁵ Bu nedenle, toplumsal kalkınmada halk eğitiminin önemli bir işlevi vardır:

- Bilinçli vatandaş yetiştirmek,
- Demokrasiyi benimsetmek ve yaşatmak,
- Toplumsal değişime ve gelişmelere ayak uydurmak,
- Meslek sahibi yapmak, mesleğindeki gelişmeleri takip etmek,
- Kuşak çatışmalarını en aza indirmek,
- Hızlı nüfus artışını engellemek,
- Kırsal kesimden kente göçte uyum sorununu en aza indirmek,

¹⁰² Zeki Sarhan, “Cumhuriyet’in Eğitim Mirası ve Halkçı Eğitim”, **Devrimci Cumhuriyet’in Eğitim Politikaları**, (İstanbul: Kaynak Yayınları,1998), s.111-112.

¹⁰³ Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri, Cilt no:2, s.214.

¹⁰⁴ Cevat Geray, **Halk Eğitimi**, (Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınları,1978),s.1.

¹⁰⁵ Hikmet Sami Türk, “Niçin Halk Eğitimi?” **Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi**, Cilt no:1,Sayı no:1-4: 87-110, (1968), s.87.; “Bir şeyi doğru bilmek ve tatbik etmek, insana yüz çeşit yarım bilgiden daha yüksek bir eğitim kazandırır. Düşünmeyi fiilde ve fiili düşünmede sınamayı hayat kanunu yapan bir kimse, hata işleyemez; işlerse çabucak doğru yolu bulmaya muvaffak olur. Hayat ve hürriyete layık olanlar, bunları her gün yeniden kazanmak zorundadırlar.”; Muammer Taylak, **Eğitimin Kalkınmamızdaki Rolü ve Eğitim Kurumlarımızın Yeniden Düzenlenmesi**,(Ankara: 1973), s.3.

• Kültürel yapıyı koruyarak dünyayla bütünleşmeyi sağlayabilmek.¹⁰⁶

Her siyasi rejim, vatandaşlarına verdiği eğitimi, kendi siyasi varlığını korumanın aracı olarak tasarlar. Bu anlamda demokratik yönetimlerin halk eğitimine ihtiyacı daha fazladır. Çünkü, demokratik yönetimin topluma sunduğu özgürlüklerin korunması, haklarına bilinçle sahip çıkan ve sorumluluk duygusuna sahip vatandaşlarla mümkündür.¹⁰⁷

Halk eğitiminin önemli bir boyutu da okuma-yazma öğretmektir. Okuma - yazma bilmemek, cehalet, insanları gerek kendi durumlarını düzeltmekten, gerek ülkelerinin kalkınma çabalarında aktif bir rol oynamaktan alıkoyar. Ekonomik ve toplumsal ilerlemeyi engeller.¹⁰⁸

3.2. Osmanlıdan Cumhuriyet'e Halk Eğitimi

Cumhuriyet öncesi yetişkin eğitimi uygulamaları, Hun Türkleri ve Göktürklerle kadar uzanmaktadır. Av partileri, şöenler, Göktürk Anıtları, Dede Korkut Masalları, loncalar, halk aşıkları ve dervişler, yetişkinlerin kendi yaşamları hakkında yeni şeyler öğrenmelerine katkıda bulunan önemli uygulamalardır.¹⁰⁹

Kurumsal anlamda ise, medrese ve kitaplıklar, ahilik ile tekke ve zaviyeler, orduda uygulanan devşirme usulü, Türk halk eğitiminde yeri olan önemli kurumlardır. Bu kurumlar, dinsel ve mesleki içerikli eğitim uygulamaları yanında, halka genel bir formasyon da kazandırırldır.¹¹⁰ 1453 yılında İstanbul'un fethinden sonra ise, "Terbiye Ocakları" adlı

¹⁰⁶ Ali Rıza Erdem, **Nasıl Bir İnsan Modeli Yetiştirelim**, (Ankara: Arı Yayıncılık,1998), s.118-119.

¹⁰⁷ Türk, **a.g.m.**, s. 108.; "Bilginin aydınlık nehirlerinde yıkanmamış zihniyetlerin çorak tarlasında, demokrasi ağacının bitmeyeceğine inananlardanız. Halk eğitimi bu itibarla Türkiye'nin demokratik gelişmesi bakımından en güvenilir bir teminat olarak karşılamaktayız."; Bülent Daver, "Halk Eğitimi", **Kültür Dünyası**, Sayı no:13-14: 8-9 , (Ocak- Şubat 1955), s.8.

¹⁰⁸ Türk, **a.g.e.**, s.96.

¹⁰⁹ Ahmet Duman, **Türkiye'de Yetişkinler Eğitiminin Gelişimi**,(Ankara: Ütopya Yayınları, 2000),s.145-146.

¹¹⁰ Özellikle ahi teşkilatı, bu konudaki en güzel örneklerdendi. Burgazi Fütüvvetnamesine göre buralarda; "... Türkçe fütüvvetname, Kur'an okumak, yemek pişirmek, sema'teganni ve musuki, tarih ve hal tercemeleri, tasavvuf, Türkçe-Arapça-Farsça ve edebiyat..." gibi dersler okutuluyordu.; Mustafa Albayrak, "Yeni Türk Harflerinin Kabulü Öncesinde, Halk Eğitimi ve Yazı Değişimi Konusunda Türk Kamuoyunda Bazı Tartışmalar ve Millet Mektepleri'nin Açılması (1862-1928)", **Atatürk Yolu**, Yıl:2, Sayı no:4, s.463-499,(Kasım 1989), s.468.

kuruluş, Anadolu ve Trakya'dan İstanbul'a göç eden insanlara yönelik kurslar düzenlemiştir.¹¹¹

İlk resmi halk eğitimi girişimi ise, yükseköğretim düzeyinde oldu. Bilim adamları ve yüksek dereceli kamu personeli ile eğitimciler, gönüllü olarak 1862'de halk için dersler vermeye başladı. Fizik, kimya, genel tarih ve diğer konularda, "Kimyahane", "Numunehane" adlı kuruluşlar aracılığıyla, sabahları halka açık dersler verilmeye başlanmıştı.¹¹² 1865 yılında ise, halkın özellikle bilimsel ve ekonomik konularda çok geri olduğunu gören bazı aydınlar, halkı okutmak ve sosyal hayata ait bilgiler kazandırmak amacıyla, "Cemiyet-i Tedrisiye-i İslamiye" adlı bir kuruluş kurmuşlardı.¹¹³ Cemiyetin kuruluş fikri Yusuf Ziya Bey'e (Yusuf Ziya Paşa) aitti. Her gün görevine giderken, Kapalıçarşı açılıncaya kadar, çarşı kapısı, kahvehane, çaycı dükkanlarında boşu boşuna vakit geçiren esnaf çıraklarını görerek, onlara kısa süreli de olsa biraz okuma-yazma ile hesap ve bazı toplumsal bilgileri öğretmek istedi. Arkadaşları ile de görüşerek bu cemiyeti kurdu. Muhtar Bey, Tevfik Bey ve Namık Kemal cemiyetin ilk üyeleri olup, öğreticilikte de yapmışlardı. Cemiyetin, "çırak okulu" niteliğindeki bu girişimi, yoğun ilgi nedeniyle kısa sürede ikinci şubesini açmıştı.¹¹⁴

1865 yılında derslere başlayan 539 kişiden 350'si, 1866 yılında da, 590 kişiden 373'ü başarılı olarak belge almıştı. Cemiyet 1874 yılında Maarif Nazırı Münif Paşa tarafından kapatıldı.¹¹⁵

¹¹¹ Duman, a.g.e., s.146.

¹¹² Cevat Geray, **Halk Eğitimi Giriş**, (Ankara: Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yayını, 1970), s.99.

¹¹³ Nusret Köymen, **Demokrasiyi Kurtaralım, Demokrasiyi Kurtaracak Halk Eğitimidir**, (İstanbul: Türkiye Basımevi, 1952), s.82.

¹¹⁴ Tasviri Efkar gazetesinde cemiyetin kuruluşu ile ilgili şu bilgi verilmişti: "Esbabı zaruriyeye mebni, vaktiyle okuyup yazmaya muvaffak olamayan her sınıf ahali müslimeye, akaidi diniyeyi talim ile az vakitte mektup, senet ve evrakı saireyi kıraat ve tahrir edecek mertebe tahsili liyakat ettirmek niyeti hayrisiyle ve "Cemiyet-i Tedrisiye-i İslamiye" namıyla bir cemiyet teşekkül etmiştir. Dersler çarşı açılmadan önce başlayacaktır. Öğrencilerin ders kitapları ve yazı kağıtları gibi araçlar cemiyet tarafından karşılanacaktır..." Aynı, s.82-83.

¹¹⁵ Aynı, s.83.

Darüşşafaka'da aynı demeğin kurduğu ve bugüne kadar yaşıyan bir öğretim kurumudur. Çırak okulu, Darüşşafaka Mezunları Derneği tarafından 1908'de tekrar açılmış,¹¹⁶ programında, okuma-yazma, basit hesap, biraz tarih ve coğrafya ve yeteri kadar da medeni bilgiler ve vatani bilgiler öğretilmesine yer verilmişti.¹¹⁷

Halk eğitimi çalışmaları İkinci Meşrutiyet'ten (1908) sonra daha yaygın olarak gündeme geldi. 1911 yılında İzmir Öğretmen Okulu Müdürü Ethem Nejat, "Terbiye-i İptidaiye Islahatı" adlı broşüründe halk eğitimi konusundaki görüşlerini de açıkladı. Halkın eğitimi ile çocuğun eğitimi arasında sıkı bir ilişki olduğunu belirtti. Halkın cahil ve tutucu olması, göreneklere ve boş inançlara bağlı bulunması nedeniyle çocuğun iyi yetişmemesinin, olağanüstü ilerleme için özlenen çevreyi yaratamayacağını ileri süren Ethem Nejat, halk eğitim konusunda aşağıdaki tedbirlerin alınmasını önerdi:

1. İlköğretim müfettişlerine konferanslar verdirmek,
2. Sinema ve projeksiyondan yararlanmak,
3. Gezici halk okulları açmak,
4. Müzik, tiyatro, bahçe, müze, anma töreni, gezinti, koşu, okul bayramı, ağaç bayramı, spor yarışması, yürüyüş, sinema gibi araçlardan halkı eğitmek için yararlanmak, eğitim müzeleri açmak, aydınlardan "danışma kurulları" kurmak.¹¹⁸

II. Meşrutiyet döneminde, halk eğitimi konusunda düşünsel ve uygulamaya yönelik daha kapsamlı çalışmalar yapıldı. "Halka doğru" gidiş ihtiyacı, bir politika olarak belirdi. Konuşma dili ile yazı dili arasındaki uçurumu kaldırmak, Batı medeniyetini halka götürmek, halkı da milli, manevi kültür değerleri konusunda bilinçlendirmek için, aydınların halka yaklaşmaları gereği ileri sürüldü.¹¹⁹ Bu gerekçeye dayalı olarak 1912 yılında kurulan "Türk Ocağı" ile bazı demekler, halkı aydınlatmak üzere gece kursları açmışlar ve konferanslar düzenlemişlerdi.¹²⁰ 1913 yılına ait "İlköğretim Geçici Kanunu" ile, ilköğretim çağını geçmiş yetişkinler için genel konular ve tanımla ilgili dersler verilmesi,

¹¹⁶ Geray, **Halk Eğitime Giriş**, s.99.

¹¹⁷ Köymen, **a.g.e.**, s.86.

¹¹⁸ Geray, **Halk Eğitime Giriş**, s.99-100.

¹¹⁹ Şevket Gedikoğlu, **Halk Eğitimi**, (İstanbul:İdeal Basımevi,1953), s.71.

¹²⁰ Eşref Kılıç, **Türkiye'de Halk Eğitimi**, (Ankara: MEB. Halk Eğitimi Genel Müdürlüğü Yayını, 1968), s.6.

yetişkinlere el becerilerinin kazandırılması için kurslar, derslikler ve sanat okulları açılması görevleri ilköğretim kurumlarına yüklendi.¹²¹

Tanınmış eğitimcilerden İsmail Hakkı Baltacıoğlu da, 1914 yılında verdiği bir konferansta, bir ülkede halk eğitimi kurulmadıkça, yalnız bir kaç düşünür ve aydının isteği ve görüşü ile ilerlemenin olması ve başarılması olanağı bulunmadığını ileri sürdü. Baltacıoğlu'na göre, "Halkın çürüyen ciğerlerini, kuvvetsiz bacaklarını kurtarmak, gözlerini açmak, donmuş kalbini işletmek, azmini ve teşebbüsünü canlandırmak" gerekmekteydi.¹²² Bu da, ancak halk eğitiminin yaygınlaştırılması ile mümkün olacaktı.

Ancak Türk Ocakları hariç, Osmanlı Devleti'ndeki bu halk eğitimi girişimleri yalnız İstanbul şehrine ait kalmış,¹²³ ülke geneline yayılamamıştı.

Tanzimat ve Meşrutiyet dönemlerindeki halk eğitimi girişimlerine rağmen, Cumhuriyet yönetimine yaklaşık %5 oranında bir okur yazar miras kaldı. Bu oran, Cumhuriyet'ten önceki halk eğitiminin ne durumda olduğunu açıkça göstermekteydi.¹²⁴

3.3. Cumhuriyet Döneminde Halk Eğitime Yönelik Yapılan Çalışmalar

Yüzyıllardır süren ihmaller, devlet ve toplum hayatında önemli eksiklikler yaratmıştı. Cumhuriyet yönetimi, Kurtuluş Savaşı yıllarından başlayarak, bu eksikliklerin giderilmesi konusunda eğitimi hep ön plana çıkardı.¹²⁵

Nüfusun büyük bir çoğunluğunun kırsal kesimde yaşıyor olması, eğitim politikaları içerisinde halk eğitime ağırlık verilmesini gerektiriyordu. Bu anlamda, eğitim programlarının ilk hedefi, halk eğitimi olarak belirlendi.¹²⁶

¹²¹ Yine 1913 yılına ait "Özel Okullar Yönetmeliği" ile; özel kişilerce açılacak kurs ve dersliklerde işçi ve çırakların, öğrenim çağını geçmiş kişilerin yararlanabileceği belirtildi. 1914 tarihli "İl Genel Yönetimi Kanunu" da, işçi ve fakirler için gece okulları açılmasını öngörmüştür. Geray, **Halk Eğitime Giriş**, s.100.

¹²² Aynı, s.100.

¹²³ **1962 Halk Eğitimi Yıllığı**, (Ankara: MEB. Halk Eğitimi Genel Müdürlüğü Yayını, 1964), s.7.

¹²⁴ Gedikoğlu, **a.g.e.**, s.72-73.

¹²⁵ "Devlet bünyesinde, yüzyıllar boyu derin idari ihmallerin neden olduğu yaraları iyileştirmede verilecek emeklerin en büyüğünü, hiç kuşku yok ki irfan yolunda esirgemememiz lazımdır." **Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri**, Cilt no: 2, s. 16.

¹²⁶ Mustafa Kemal, 1 Mart 1922 tarihinde Meclis'i açarken yaptığı konuşmasında bu gerçeği dile getirdi:

Halk eğitimine yönelik ilk çalışmalar da, Milli Mücadele Dönemi'nin Ankara'sında görüldü. "Serbest Ali Dersler Müessesesi-i İlmiyesi" adlı kuruluş, bir yaygın yükseköğretim kurumu olarak, halk eğitimine yönelik programlı çalışmalar yürüttü. Bu kurumun açılması yönündeki ilk adım, Maarif Vekaleti bünyesinde bir komisyon oluşturulması ile başladı. II. Meşrutiyet'ten beri Türkiye'nin önde gelen fikir adamı ve eğitimcilerinden meydana gelen bu komisyon, ilk toplantısını 16 Haziran 1921'de yaptı ve "vaaz ve konferans" ile "yüksek dersler" türünde eğitim ve öğretim faaliyetleri yapılmasını kararlaştırdı.¹²⁷

20 Haziran 1921'de ki ikinci toplantıda alınan karara göre de, herkese açık olmak üzere Ankara'da ve Anadolu'nun diğer şehirlerinde ve kasabalarında "konferanslar" tertip edilecek, Ankara'da "tedrisat mahiyetinde muntazam dersler" verilecekti.¹²⁸

Yönetim, eğitim ve öğretimde özerkliğe sahip olan Serbest Ali Dersler Heyet-i İlmiyesi, sosyoloji, eğitim bilimleri, Türk Dili ve Edebiyatı, Batı edebiyatı, tarih, hukuk ve iktisat bilim dallarına ait çok geniş bir program hazırlamıştı. Anadolu'da yüksek öğrenimin, üniversitenin temeli sayılabilecek bir girişimde öğrenciler, istedikleri dersi seçme hakkına sahipti.¹²⁹ Dersler isteyen herkese açıktı. Derslere katılmış olmak için, kaydolmuş olmak gerekli değildi. Maarif Vekaleti, bu kurumda yapılan eğitim-öğretim faaliyetlerinden daha geniş kitlelerin faydalanmasını sağlamak için, verilen derslerin özetlerini veya tam

---

"... Bizim takibe mecbur olduğumuz maarif siyasetimizin esas hududu şöyle olmalıdır: Demiştim ki; bu memleketin asıl sahibi ve heyeti içtimaiyemizin esas unsuru köylüdür. İşte bu köylüdür ki, bugüne kadar maarif nurundan mahrum bırakılmıştır. Binaenaleyh, bizim takip edeceğimiz maarif siyasetinin temeli, evvela mevcut cehli izale etmektir... Diyebilirim ki, bütün köylüye okumak, yazmak ve vatanını, milletini, dinini, dünyasını tanıtacak kadar coğrafi, tarihi, dini ve ahlaki malumat vermek ve temel matematiği öğretmek, maarif programımızın ilk hedefidir." **T.B.M.M. Zabıt Ceridesi**, Devre: I, (1 Mart 1922) Cilt no: 18, s. 8.

¹²⁷ Veled Çelebi, Yusuf Akçura, Suad Bey, Cemal Hüsnü, Nafi Atuf, Mustafa Şeref, Edip Bey, Ziya Gökalp, Vehbi Bey ve Kazım Nami, komisyonun üyesi olan düşünür ve eğitimcilerdendi.; Cemil Öztürk, "Milli Mücadele Ankara'sında Bir Yüksek Öğretim Kurumu: Serbest Ali Dersler Müessesesi-i İlmiyesi", **Atatürk Yolu**, Yıl:7, Cilt no:4, Sayı no:13:55-63, (Mayıs 1994), s.57.

¹²⁸ **Aynı**, s.57-58.

¹²⁹ Kurum başkanı Yusuf Akçura, 1922 - 23 öğretim yılını açış konuşmasında T.B.M.M. Hükümeti'nin, bir yandan ülkeyi işgal eden düşmana, diğer yandan da yüzyıllardan beri Türk milletinin üzerine çökmüş bulunan cehalet ve taassuba karşı savaş verdiğini söyledikten sonra, bu kurumun ikinci amaca hizmet etmek üzere kurulduğunu belirtiyordu. Akçura daha sonra, "bu derslerin amacı üç kelime ile hülasa edilebilir: Milliyetçilik, halkçılık ve aydınlık" diyerek, kurumun temel ilkelerini özetliyordu. **Aynı**, s.57-59.

metinlerini Hakimiyet-i Milliye gazetesinde yayınlamıştı.¹³⁰

Resmi anlamda ise, 14 Ağustos 1923'te Ali Fethi (Okyar) başkanlığında kurulan V.İcra Vekilleri Heyeti, halk eğitimini devlet politikası olarak ele alıp çözmeye çalıştı ve hükümet programında halk eğitimine yer verdi:

“Halkın talim ve terbiyesi için gece dersleri ve çırak mektepleri tesis olunacak, halk lisanıyla ve halkın ihtiyacına muvafık kitaplar yazdırılarak tabı ve teksir ve memleketin her tarafına tevzi edilecektir. Maarif Teşkilatı, milletin her ferdine istidat ve kabiliyetini azami surette inkişaf ettirecek yolu açık bırakacaktır.”¹³¹

Yine 1923 yılında, Maarif Vekaleti bünyesinde Halk Terbiyesi Şubesi kuruldu. Dönemin Maarif Vekili İsmail Safa Bey'de, yayınladığı genelge ile bütün vilayetleri halk eğitimi seferberliğine çağırırdı.¹³²

Bu genelgeye karşı, o tarihte Erzurum'un Narman Kazası Kaymakamı Feyzullah Sacit (Ülkü), Vali aracılığı ile genelgeyi eleştirip, konu ile ilgili bir "Halk Maarif Projesi" geliştirilmesini önerdi. Feyzullah Sacit'in teklifi dikkate alınarak, İlköğretim Umum Müdürlüğüne bağlı bir "Halk Terbiyesi Bürosu" oluşturuldu. Çıkarılan bir kanunla da bu genel müdürlük, "halk terbiyesi etrafındaki mesaiyi idare ile mükellef" tutuldu. Böylece halk eğitimi yasal dayanağına kavuşmuş oldu.¹³³

¹³⁰ Örneğin Veled Çelebi'nin 24 Ekim 1922 günü verdiği "Türk Edebiyatı Tarihi" adlı derse, milletvekilleri, ordu erkanı ve subaylar, öğretmenler, memurlar ve öğrenciler katılmıştı. Devlet memurları ders saatlerinde izinli sayılmışlardı. Aynı, s.60-61.

¹³¹ **T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: II, (5 Eylül 1339), Cilt no:1, s.423,; Hükümet Programlarında Eğitim, 16. Maarif Şurası Dokümanı, (Ankara:MEB, 1998), s.2.**

¹³² İsmail Safa Bey, 25 Kasım 1923 tarihli genelgesine, "sevgili yurdumuzun her köşesi cehalet ve irfansızlığın acısı altında muzdarip olmaktadır" diye giriş yapmıştı. Genelgenin birinci maddesinde valilerin ve maarif görevlilerinin daha samimi ve aktif olarak halk eğitimi çalışmalarına yönelmelerini istemiştir. İkinci maddede halkın eğitime ilgi ve katkısının sağlanmasını isterken, üçüncü madde ile de, halk ile okullar ve öğretmenler arasında yakınlık kurulmasını, eğitimin her yaşta ve her sınıftaki halkın ihtiyacı haline getirilmesini istemiştir. Devam eden maddelerde, toplumsal, ekonomik ve milli sorunlar konusunda, öğretmen ve halktan kurullar oluşturularak, çalışmaların sık sık yoklanması, mahalli yayınlara önem verilmesini, on gün içinde de yapılan çalışmalar hakkında vekaletle sonuç bildirilmesini istemiştir.;Köymen, a.g.e., s.24, 97.

¹³³ Gedikoğlu, a.g.e., s.77.

1924 yılında uzman olarak Türkiye'ye gelen John Dewey de, raporunda halk eğitimi konusunun önemine değinerek bu konuda Danimarka Halk Mekteplerini örnek göstererek Danimarka'ya bir komisyon gönderilmesini önerdi.¹³⁴

22 Mart 1926'da çıkartılan Maarif Teşkilatına Dair Kanun'la Maarif Vekaleti yeniden yapılandırılırken, kanunun 6.maddesinde, ilköğretim çağındaki çocukların meslek okullarına gidemeyeceği, ilköğretim çağını geçirmiş ve hiç öğrenim görmemiş çocukları kabul eden kuruluşlar, bunlara ilköğretimi vermeye mecburdurlar¹³⁵ denilerek, özel kuruluşların da halk eğitimi ile ilgili çalışmalar yapmaları sağlandı. Aynı kanunun

13.maddesinde, Millet Mektepleri ve halk terbiyesi şubesinde söz edilerek, bunların İlköğretim Umum Müdürlüğü'ne bağlı oldukları belirtildi.¹³⁶ 1927'de Bakanlığın Halk Terbiyesi Şubesi'nin hazırladığı "halk dersaneleri ve Konferansları Talimatnamesi" ile, ülke genelinde ilk kez ayrıntılı bir programla, amaçları belirlenmiş olarak halk eğitimi çalışmalarına gidildi.

1 Kasım 1928 tarihinde yapılan harf devriminin ardından, çağdaş cumhuriyet bireyini yetiştirmeye yönelik, tarihimizin en geniş kapsamlı, en yaygın ve en başarılı halk eğitimi çalışması olan "Millet Mektepleri" uygulamasına 1928-1929 döneminde başlandı.

Halk Okuma Odaları(1930), Halk Evleri (1932), Köy Eğitim Kursları(1936), Köy Enstitüleri (1940), çağdaş Cumhuriyet toplumunu yaratma yolunda halk eğitiminden yararlanma, halk eğitimini kurumsallaştırma çabaları olarak tarihe geçti.

Avrupa ülkelerinin gelişmesinin temelinde yatan eğitim -halk eğitimi- yapılanması, hızla kalkınıp çağdaş uygarlık düzeyine erişmek isteyen Cumhuriyet yöneticileri için de önemli bir araçtı.

¹³⁴ John Dewey, **Türkiye Maarifi Hakkında Rapor**, (İstanbul, MEİB, 1939) ;1934 yılının Ağustos ayında *Ülkü* dergisinde yayınlanan bir makalesinde Nusret Kemal, "Cemiyet ülküsüyle çalışan ve devletle elbirliği yapan ferdi teşebbüsün nelere muktedir olduğu en iyi Danimarka'da görülür" diyerek, Danimarka köylüsünü uyandırmış olan şeyin Halk Mektepleri olduğunu vurgular.; Nusret Kemal, "Danimarka Köylüsü Nasıl Uyandı?", *Ülkü*, Sayı No:18:467-473, (Ağustos,1934), s.467-468.

¹³⁵ **Milli Eğitimle İlgili Kanunlar**, s.4

¹³⁶ Aynı, s.14.

3.4. Halk Dershanelerinin Kurulması ve Çalışmaları

İlköğretimde okullaşma oranını yükselterek yeni nesilleri eğitmek, yetişkinlerin eğitimi yolu ile de halkı okur yazar yapmak, özellikle gelişme yolundaki ülkeler için, halkı eğitim ve kültür hizmetlerinden yararlandırmanın en pratik ve ucuz yoludur.¹³⁷

Kurtuluş Savaşı'nın başarı ile sona erdirilmesi ve Cumhuriyet'in ilanı ile çağdaşlaşma sürecine giren Türkiye Cumhuriyeti için de, okuma yazma bilmeyen geniş halk kitlesinin nasıl eğitileceği önemli bir sorundu. Kurtuluş Savaşı yıllarından itibaren, bağımsızlık mücadelesi ile birlikte bu sorun da sık sık gündeme gelmiş ve tartışılmıştı. Sorunu çözmek adına yapılan öneriler arasında, halk dershaneleri veya halk mekteplerinin kurulması, gece okulları ve seyyar okulların kurulması da vardı.¹³⁸

Maarif Vekaleti, 1926 yılında, kendisini yeniden yapılandırırken bir de Halk Terbiyesi Şubesi oluşturmuştu. Bu Halk Terbiyesi Şubesinin, Mustafa Necati'nin bakanlığı döneminde 1927 yılında düzenlediği bir talimatname ile "halk dershaneleri" uygulamaya kondu. "Halk dershaneleri ve Konferansları" adlı bu talimatnameye göre açılan ve açılacak olan halk dershanelerinin amacı, çeşitli nedenlerle hiç okuyamamış, geri kalmış ve istediği eğitimi alamamış olanları, bir cumhuriyet vatandaşının bilmesi gereken bütün hayati ve medeni bilgilerle donatmak, milli kültür ve düşünceleri desteklemektir.¹³⁹

Türkiye'deki bütün maarif teşkilatı, bu amacın gerçekleşmesi için halk dershanelerine gereken önemi vermeye, devlet ve belediye memurları da bu konuda her türlü kolaylık ve yardımda bulunmaya mecbur tutulmuştu.

Talimatnameye göre halk dershaneleri iki türlü planlanmıştı. İlk halk dershaneleri olarak adlandırılan birinci grupta, ilköğretim çağını geçmiş ve hiç eğitim görmemiş çocuklar ile hiç okuma yazma bilmeyen yetişkinler vardı. Bu grubun eğitim süresi iki yıl olarak öngörülmüş, dershanelere devam zorunlu tutulmuştu.

¹³⁷ M.Nuri Kodamanoğlu, *Türkiye'de Eğitim*, (Ankara:MEB,1964),s.130-131.

¹³⁸ Ergün, a.g.e., s.125-126.

¹³⁹ "Maarif emirleri mntukaları dahilinde açılan ve açılacak olan halk dershanelerinin gayesi, muhtelif esbab ve ahval dolayısıyla hiç okuyamamış, geri kalmış ve istediği terbiye ve tahsil derecesine erişememiş olanları, bir Cumhuriyet vatandaşının bilmesi icap eden bilcümle hayati ve medeni bilgilerle tehziz etmek, milli hars ve mefkureyi takviye eylemektir."; "Halk Dershane ve Konferansları Talimatnamesi" için bkz. **Maarif Vekaleti Mecmuası**, Cilt no:3, Sayı no:12, (Ankara: Devlet Matbaası,1343),s.129-130.

Umumi halk dershaneleri diye nitelendirilen ikinci tür dershanelerin ise, daha geniş bir kitleye hizmet vermesi planlanmıştı. Bu nedenle, konferanslar şeklindeki öğretim herkese açık tutulmuş ve devam zorunluluğu getirilmemişti.¹⁴⁰

Her türlü özel kuruluş, bünyesinde çalıştırdığı eğitim görmemiş ve ilköğretim çağını geçirmiş olan hizmetlileri, hapishaneler de mahkumları kendi içlerinde açacakları dershanelerde okutmaya, açacakları dershanelerin masraflarını da karşılamaya mecburlardı. Aksi durumunda haklarında kanuni takibat yapılacağı vurgulanmıştı.¹⁴¹

Halk dershanelerine, yaş gruplarına göre iki kısım öğrenci devam edecekti. Birinci kısımda yer alan 20 yaşına kadar olan gençlerden, ilköğretim görmeyenlerin devamları zorunluluk gerektiriyordu. 20-40 yaş arası olanların ise devam zorunlulukları yoktu. Bu dershanelere devam eden öğrencilerin yaş ve seviye durumları özellikle dikkate alınıp, ona göre sınıflara ayrılacaktı.¹⁴² İlk halk dershaneleri her yıl en az beş ay öğretim yapacaktı. Eğitim bölgesinin ihtiyacına göre bu sürenin yılın hangi döneminde olacağı, muntika eminleri tarafından belirlenecekti. Erkek ve kadın dershanelerinin ders gün ve saatleri de talimatnamede belirtilmişti.¹⁴³

Hazırlanan talimatname ile, halk dershanelerinin yer sorununa da çözüm bulunmuştu:

“Halk dershaneleri, bilumum maarif mıntıklarında, ihtiyaca göre ilk mektep binalarında açılır. Bu mekteplerin baş muallimleri, aynı zamanda halk dershanelerinin de müdürü vesayetindedirler. Halk dershaneleri müdürlerine, vazifeleri için ayrıca ücret ita edilir.”

Halk dershanelerinin öğretmenleri, Maarif müdürleri tarafından önerilip, Maarif eminlerince atanmaktaydı. Öğretmenlere, ders saati başına 50 kuruştan az olmamak üzere

¹⁴⁰ İki türlü düzenlenen Halk Dershaneleri, ihtiyaca göre kadın ve erkek dershaneleri olarak ayrılabilirdi gibi, karma da olabiliyordu. İkinci grup dershaneler, Maarif Mıntıkları denen eğitim bölgelerinin genellikle merkezlerinde açılacaktı. Her bölge, böyle bir dersane açmaya mecburdu. Aynı,s.130.

¹⁴¹ Aynı,s.130-131.

¹⁴² Aynı,s.131.

¹⁴³ “Erkek halk dershanelerinde, haftada beş gece ikişer saat olmak üzere tedrisat yapılır. Her ders bir saattir. İki saat arasında uygun süreli bir teneffüs vardır. Kadın halk dershanelerinde pazartesi, Perşembe ve Cuma günleri öğleden sonra, her ders bir saat olmak üzere iki ders yapılır.” Aynı,s.131-132.

ücret ödenmesi kararlaştırılmıştı. Üç sene başarı ile görev yapan öğretmenlere de bir kademe zammı verilecekti.¹⁴⁴

Maarif müdürleri, halk dershanelerindeki eğitimin amaca uygun olarak sürdürülmesinden sorumlu idi. İlköğretim müfettişleri ise, bu dershaneleri sık sık teftiş edecek, teftiş sonuçlarını, dershanelerin öğrenci ve öğretmenleri hakkındaki düşüncelerini özenle belirleyip, rapor olarak Maarif müdürlerine sunacaktı. Bu görevlerini başarı ile yerine getirdikleri belirlenen Maarif müdürlerine, her ders yılı sonunda 50 liraya kadar ikramiye verilecekti. Maarif eminleri de ders yılı sonlarında, dershanelerdeki eğitim sürecine ait bilgileri rapor halinde Maarif Vekaleti'ne bildirecekti.¹⁴⁵

Her sınıfı başarı ile geçen öğrencilere, istedikleri takdirde eğitim derecesini gösteren bir belge ve ilk halk mektebini bitirenlere de tasdikname verilecekti.¹⁴⁶

Halk dershanelerinin gelirleri de talimatname ile düzenlenmişti. Buna göre gelirler şu kaynaklardan elde edilecekti:

- a. Maarif Vekaleti tarafından verilen tahsisat,
- b. Belediyeler ve özel idarelerin ayıracağı paylar,
- c. Cemiyetler, müesseseler, ve kişilerden elde edilen bağışlar.¹⁴⁷

Maarif eminleri, kendi bölgelerinde halkın halk dershanelerine ilgisini artırmak için, çeşitli yollarla teşvik çalışmaları yapacaklardı. Halkın ilgisini çeken ve seviyesine uygun olan konular, vatani ve eğitici konuşmalar, bu amaçla konferanslara daha çok konu edilecekti.¹⁴⁸

¹⁴⁴ Aynı,s.132.

¹⁴⁵ Aynı,s.132.

¹⁴⁶ "Sınıf imtihanlarında muvaffak olan müdavimlere ayrıca münasip mükafat verilir. Tasdiknameler merasim ile tevdi edilir." Aynı,s.133.

¹⁴⁷ "Mekteplerin hademeleri, aynı zamanda dershanelerin hizmetini de görürler. Kendilerine bunun için bir miktar ücret verilir. Gerekliğinde hademeler istihdam edilmekle beraber, talebeye de vazife verilir." Aynı,s.134.

¹⁴⁸ Bu amaçla düzenlenecek konferanslar iki kısma ayrılmıştı: "Halka mahsus konferanslar, münevver zümreye mahsus konferanslar. Halk konferansları, halka açık olan yerlerde; sinemalarda,umumi salonlarda, tiyatrolarda yapılır. Münevver zümre konferansları, Halk Dershanelerinde, kahvehanelerde ve diğer münasip mahallerde verilir."

Çeşitli nedenlerle okuyamamış ve cahil kalmış halkı, Cumhuriyet bireyi olarak yetiştirmeye yönelik açılan halk dersanelerinin genel durumu, 1928 yılının Eylül ayında Halk Fırkası tarafından ele alındı. Sayıları 3.304 olan bu dersanelerde, 64.302 kişinin eğitim gördüğü belirlendi.¹⁴⁹

Halk dersaneleri ile birlikte, gösterilen tüm gayretlere karşın, Türkiye Cumhuriyeti'nin okur-yazar sayısı istenilen düzeyin çok altında kalmıştı. Tarihi ihmallerin etkisi kadar, Arap alfabesinin dilimize uymaması ve öğrenilmesindeki büyük güçlüğü de bu durumda önemli rolü olmuştu. 1927 yılında 13.648.000 olan Türkiye genel nüfusunun, 6 ve yukarı yaşlardaki okur yazar olması gereken insan sayısı 10.516.000 di. Buna karşılık genel nüfusun sadece 1.126.000'i okur yazardı.¹⁵⁰

“Liseler, muallim mektepleri ve orta mektepler muallimleri, en az senede bir kez ihtisaslarına göre konferanslar vermeye mecburdurlar. Bu konferanslar, Maarif emînleri tarafından altı ayda bir broşürler halinde Talim ve Terbiye Dairesine gönderilir ve tetkik edilir.” Aynı, s.135.

¹⁴⁹ Ergün, a.g.e., s.126.

¹⁵⁰ Kodamanoğlu, a.g.e.s.133.

İKİNCİ BÖLÜM

MİLLET MEKTEPLERİNİN KURULMASI VE ÖRGÜTLENMESİ

1. MİLLET MEKTEPLERİNİN KURULMASININ NEDENLERİ

1.1. Harf Devriminin Gerçekleştirilmesi

Arap harflerinden oluşan alfabenin bırakılıp, Latin harflerine dayalı Türk alfabesinin kabul edilmesiyle gerçekleşen 1928 Harf Devrimi, Türk kültür tarihinin en önemli atılımlarındandı. Mustafa Kemal Paşa önderliğinde gerçekleşen bu atılım, Türk halkının çağdaş Batı uygarlığına girişinin de önemli bir aşaması kabul edildi.¹⁵¹

Harf Devrimi, Türk toplumunu çağdaş Batı uygarlığına yaklaştırırken, Türk dilini de özgün yapısına kavuşturmayı amaçladı. Çünkü, Türklerin İslam dinini kabul etmelerinden sonra Arap alfabesi, Türklerin daha önce kullandıkları alfabelerin yerini almaya başlamıştı. Diğer taraftan, İslam kültürünün etkisiyle, Türk dilinde Arapça ve Farsça sözcükler sürekli olarak artmıştı. Türkçe, özellikle de Anadolu halkının konuştuğu Türkçe, bu etkiye karşı büyük bir direnme gösterdi. Ne var ki dil; Arapça, Farsça, Türkçe karışımı bir yapıya bürünmüştü. Arap harflerinin kullanılmaya başlamasıyla yaşanan bu süreç, aynı zamanda okuma-yazma alanında da güçlükler yarattı. Bu anlamda Arap harflerinin Türk dilini yazmadaki yetersizliğini ilk kez vurgulayan XVII. yüzyılda Katip Çelebi oldu.¹⁵²

---

¹⁵¹ Bilal Şimşir, **Türk Yazı Devrimi**, (Ankara: T.T.K., 1992), s.162.; Zeki Arıkan, "Latin Harfleri", **Atatürk Yolu**, cilt no:2, Sayı no:5: 1-9, (Mayıs 1990), s.1.

¹⁵² Arıkan, **a.g.m.**,s.1-2.

1727 yılında Osmanlı Devleti'nde ilk basımevinin kurulmasından üç yıl sonra, Latin harfleri ile ilk kitap basıldı. Böylece, İbrahim Müteferrika'nın kurduğu basımevi ile birlikte Latin harfleri, Türkçe'ye uygulanmaya başlanmış oldu.¹⁵³

XVIII. yüzyılda III. Selim dönemiyle birlikte, Osmanlılarla Avrupalılar arasındaki ilişkiler daha da yoğunlaştı ve tek yönlü olmaktan çıktı. Osmanlılar da Avrupa'ya açılmaya başladılar. Avrupa'da yayınlanan Türkçe eserler, Latin harfleriyle yazılmaya başlandı ve dil kurallarına daha çok uyuldu.¹⁵⁴

Osmanlı hizmetine giren yabancılar da Arap yazısından önce, Türkçe öğreniyorlardı. III. Selim döneminde Osmanlı Devleti'nde çeşitli çalışmalar yapmış olan Danimarkalı mimar Meling de bunlardan biridir. Meling, III. Selim'in kız kardeşi Hatice Sultan için saray yaparken düşüncelerini Padişaha Latin harfleriyle yazdığı Türkçe bir risale ile bildirmişti.¹⁵⁵

Eğitim alanında düzenlemeler yapılması, bu arada da okuma-yazmanın kolaylaştırılması konusundaki görüşler, Tanzimat Fermanı'nın ilanından (1839) sonra yoğunluk kazandı. Alfabenin iyileştirilmesi ve değiştirilmesi de aynı dönemle birlikte ileri sürüldü ve tartışmalara yol açtı.

Yazı konusunda yeni bir düzenleme yapılması gerekliliğini ilk kez ortaya atan ise, Mehmet Münif Paşa (1828-1910) oldu. Osmanlı Devleti'nde memurluk yapan, aynı zamanda yazar olan Münif Paşa, alfabede düzenleme yapılması konusunu 1862 yılında, yeni kurulmuş olan "Cemiyet-i İlmiye-i Osmaniye" de verdiği bir konferansta dile getirdi.

¹⁵³ İstanbul'da yaşayan Fransızlara Türkçe öğretmek amacıyla basılan bu kitap, "Türkçe Gramer, Türkçe'yi kolay ve kısa yoldan öğrenme metodu" adını taşıyordu. Küçük boy ve 200 sayfa tutan bu kitap 1000 adet basılmış, 200 adedi İstanbul'da bırakılarak geri kalanı Paris'teki Cizvit kolejine gönderilmişti.; Şimşir, a.g.e., s. 16.; Berkes, a.g.e.,s.55.

¹⁵⁴ Şimşir, a.g.e., s.16.

¹⁵⁵ Enver Ziya Karal, **Osmanlı Tarihinde Türk Dili Sorunu**, (Ankara: T.T.K. 1978), s.92-93. Şimşir, a.g.e.,s. 16-17.

Varolan yapısıyla Arap harflerinin, bilimin ilerlemesi ve yayılmasına engel olduğunu belirtip, ıslah edilmiş bir Arapça matbaa yazısını önerdi.¹⁵⁶

Bu öneriden yaklaşık bir yıl sonra, Rusya'nın Kafkasya'daki Valisinin Doğu dilleri tercümanı olan Azerbaycanlı Ahundzade Mirza Feth Ali, Arap harflerinin yenilenmesi konusunda bir tasarıyı, dönemin Osmanlı Sadrazamı Fuat Paşa'ya sundu; ancak tasarı reddedildi.¹⁵⁷ Mirza Feth Ali, aynı konuda bir başka tasarıyı da Sadrazam Ali Paşa'ya gönderdi. Bu ikinci tasarı da, Latin alfabesini temel alan yeni bir alfabe sistemini içermekteydi.¹⁵⁸

XIX. yüzyılın ikinci yarısında yaşanan alfabe tartışmaları artarak devam etti. Özellikle, dönemin aydınlarından, aynı zamanda da gazeteci olan Şinasi, Ali Suavi ve Namık Kemal, Arap alfabesinin yarattığı güçlükleri tartışan isimlerdi. Şinasi özellikle, Arap harfleri ile basım yapmanın güçlükleri üzerinde durmuş, 1869'da Avrupa'dan döndükten sonra bu konu üzerinde çalışmıştır. Hem harflerin baskı için dizilişi ve kasalara geri konuluşunda kolaylık sağlamak, hem de döküm masraflarından tasarruf yapmak ve basım işlemlerini hızlandırmak için, harflerin sayısını azaltmayı düşünmüştür.¹⁵⁹ Şinasi, bu konudaki çalışmaları ile, Arap harflerinin düzeltilmesi konusunda girişimde bulunup, uygulamaya da geçmiştir. Ancak, Arap harflerinin yerine Latin harflerinin kullanılmasını düşünmemiştir.

¹⁵⁶ Fevziye Abdullah Tansel, "Arap Harflerinin Islahı ve Değiştirilmesi Hakkında İlk Teşebbüsler (1862-1884)", *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, Sayı no:9-10:16-23, (Kasım-Aralık 1985), s.16. ; Şimşir, a.g.e., s. 20.; Berkes, a.g.e., s.264. ; Hüseyin Yorulmaz, *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Alfabe Tartışmaları*, (İstanbul: Kitabevi, 1995), s.25 v.d. ;Bernard Lewis, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, çev. Metin Kuratlı, (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1993), s.422.

¹⁵⁷ Sadrazam Fuat Paşa bu tasarıyı incelenmek üzere "Cemiyet-i İlmiye-i Osmaniye" ye gönderdi. Bu kurul, yaptığı inceleme sonunda tasarıyı, "eski İslam eserlerinin unutulmasına neden olacağından bu önerinin kabul edilmesi mümkün değildir" gerekçesiyle reddederek, Sadrazamlığa geri gönderdi.

¹⁵⁸ M. Şakir Ülkütaşır, "Harf İnkılabı ve Atatürk", *Türk Kültürü*, Cilt no: 8, Sayı no:85:92-103, (Kasım 1969),s.93. ; Tansel, a.g.m. , s.16. ; Şimşir, a.g.e.,s.21-22.; Berkes, a.g.e., s.264-265.; Lewis, a.g.e. , s.423.

¹⁵⁹ Arap alfabesi 28 harften oluşmasına karşın, harfler bitişik yazıldığından ve her harf sözcüğün başında, ortasında ve sonunda farklı şekillerde gösterildiğinden, bu harflerin sayısı 400'e kadar çıkıyordu. Şinasi, basım alanında bu harflerin sayısını, Farsça sözcüklerde kullanılan harflerde dahil olmak üzere, 112'ye indirmiştir. Dökümünü de kendisinin yaptığı bu harflerle; "Divan" , "Tercüme-i Manzume" ve "Durub-u Emsal-i Osmaniye" adlı eserlerinin ikinci baskılarını bastırmıştır. Tansel, a.g.m., s.20.

Şinasi gibi Ali Suavi de, Arap harflerinin eksikliklerinin bulunduğunu düşünüyordu. 1869 yılında Paris'te çıkarmakta olduğu "Ulum" adlı gazetesinde bir makale yayınlayarak, bu konudaki düşüncelerini açıkladı. "Lisan ve Hatt-ı Türki" başlığı ile yayınladığı bu makalesinde özetle; Arap yazısının iyi olmakla beraber eksikleri bulunduğunu, bu nedenle düzeltilmesi gerektiğini savunmuştur. Ancak, Arap alfabesinin değiştirilmesinden yana olmadığını da belirtmiştir.¹⁶⁰

Şinasi ve Ali Suavi ile birlikte alfabe konusunu gündeme getiren bir başka aydın da Namık Kemal'dir. Namık Kemal özellikle okuma-yazma konusunda Türk çocuklarının yetersizliklerini belirterek, sorunun kaynağının eğitim yöntemlerinde olduğunu vurgulamıştır. 5 Temmuz 1869 tarihli Hürriyet gazetesinde, bu düşüncelerini açıklayan bir makale yayınlamıştır.¹⁶¹ İstanbul'daki İran elçisi Melkum Han, Namık Kemal'in bu makalesi üzerine Hürriyet gazetesine bir mektup gönderdi. Eğitim ve terbiye yöntemlerinin kötü olduğu düşüncesine katıldığını belirtti. Ancak özellikle, Arap harflerinin kusurları üzerinde durdu. Melkum Han'a göre; Müslümanların geri kalmalarının asıl nedeni Arap harfleriydi. Müslümanlar Arap harflerini düzenlemedikçe, Avrupa uygarlığı düzeyine yükselmeleri imkansızdı. Melkum Han, bu mektubu ile, Arap harflerinin düzeltilmesi ve değiştirilmesi için yapılan öneriler hakkında Hürriyet gazetesinin ne düşündüğünü de sordu.¹⁶² Namık Kemal Melkum Han'ın mektubunu 9 Ağustos 1869 tarihli Hürriyet gazetesinde yanıtladı. Melkum Han'ın adını açıklamadan verdiği cevapta; Arap harflerinin düzeltilmesini herkesin benimsediğini, ancak değiştirilmesi konusuna karşı çıktığını yazdı.¹⁶³

¹⁶⁰ Ülkütaşır, *a.g.m.*,s.93.; Ali Suavi, yazının ıslahı ile ilgili olarak İstanbul'da çıkan Muhbir adlı gazetede şu görüşleri dile getirmişti: "Eğer imlamız, çapraşıklıktan kurtulmak ihtimali yoktur, dersiniz, yine bu usulümüzü bozmayarak, işaret gibi yeni bir iş daha çıkarmayarak şu elimizde bulunanı ıslah etmek mümkündür. Haydi ıslaha çalışalım. Ve bunun için bahis açalım. Nihayet bir yere baş bağlayalım."; Hüseyin Çelik, *Ali Suavi ve Dönemi*, (İstanbul: İletişim Yayınları,1994), s.639.

¹⁶¹ Namık Kemal bu makalesinde;Ermeni, Rum ve Yahudi çocuklarının altı ayda okuma-yazma öğrendiklerini, Türk çocuklarının ise, 5-6 yaşlarından itibaren yıllar yılı okula gittikten sonra bile, bir gazeteyi okuyabilecek duruma gelemediklerini yazmıştır. Türk çocuklarını okutan öğretmenlerin de aynı durumda olduklarını belirtmiştir.Bu durumun nedenini, çocuklardaki bir eksiklik değil, eğitim yönteminden kaynaklanan sorun olarak açıklar. Tansel, *a.g.m.*, s.17.

¹⁶² *Aynı*,s.17-18.

¹⁶³ *Aynı*, s.18.; Yorulmaz, *a.g.e.*,s.48 v.d.

Latin harfleri ve buna dayalı bir alfabenin kabul edilmesi konusundaki daha cesur yayınlar, II. Meşrutiyet'in ilanından sonra gerçekleştirildi. Bu dönemde, Hüseyin Cahit (Yalçın), Abdullah Cevdet, Celal Nuri (İleri), Kılıçzade Hakkı gibi Batıcı aydınlar, yazılarıyla alfabe değişikliği talep ettiler.¹⁶⁴

Hiç kuşkusuz, alfabe değişikliği konusunda en radikal tavrı Mustafa Kemal Paşa gösterdi. Aslında Arap harflerinin yerine Latin esasından alınacak Türk harflerinin kabulü, Mustafa Kemal Paşa'nın çağdaşlaşma projesinin önemli bir unsuruydu. Yeni, çağdaş bir toplum yaratma hedefindeki Mustafa Kemal Paşa yeni Türk harflerini, Osmanlı İmparatorluğu'nun toplumu geri bırakan bağlarından kurtulmanın bir aracı olarak görmekteydi. Böylece, Latin harfleri sayesinde, çağdaş fikirlere açık yeni bir kuşak yetiştirilebilecekti.¹⁶⁵

Mustafa Kemal Paşa, Arap harflerinin okuma-yazmadaki zorluklarını ve dolayısıyla alfabe değişikliğini daha II. Meşrutiyet öncesinde dile getirerek, soruna dikkat çekmişti. Bu yıllarda, Bulgar Türkolog İvan Monolof'a, "Batı uygarlığına girebilmemize engel olan yazıyı atarak, Latin kökünden bir alfabe seçmeliyiz" demişti.¹⁶⁶

¹⁶⁴ "Çeşitli eserlerimde de söylediğim gibi, burada da tekrar ederim. Harflerimiz berbatır. Bu harflerle bir işimizi göremeyiz. Bunlar yetersizdir... Onun için, harflerin ıslahı gibi boş ve saçma tedbirlere başvuracağımıza, bir saat önce, cesaret ve olgunlukla Latin harflerini kabul etmeliyiz. Bunu yalnız biz kabul etmiş olmayacağız." Aynı eserin ilerleyen sayfalarında da: "Latin harfleri hem pek doğal, hem de Türk dilinin yazımına pek uygundur. Bu harflerin kabul edilmemesi için öne sürülebilecek itirazlar o kadar adidir ki, tartışmasına bile tenezzül etmeyiz." Celal Nuri'nin "Mukadderat-ı Tarihiyye 1328 (1913)" adlı kitabından aktaran; Ülkütaşır, a.g.m. , s.93-94.; Celal Nuri, Arap harflerinin, Latin harflerine göre Türk dili açısından yetersizliğini, iki alfabe karşılaştırarak ta kanıtlamaya çalışmıştır. Celal Nuri, **Türk İnkılabı**, (İstanbul:Kaknüs Yayınları,2000), s.153 v.d. ;Hüseyin Durukan,**Türkiye Nasıl Laikleştirildi?**,(İstanbul:Şule Yayınları,1998), s.335 v.d.

¹⁶⁵ Lewis, a.g.e., s.427-428.

¹⁶⁶ Mustafa Kemal, II. Meşrutiyet'ten bir-iki yıl önce Selanik'e hakim üye olarak atanan Arif Necip Kaskatı ile Vardar adlı kıraathanede geçen bu görüşmede, alfabe konusundaki düşünceleri yanında, başka konularda da önemli hedeflerini açıklamıştır: "... Saltanat yıkılmalıdır. Devlet yapısı türdeş bir unsura dayanmalıdır. Din ve devleti birbirinden ayırmalı, Doğu uygarlığından benliğimizi sıyrarak, Batı uygarlığına aktarmalıyız. Kadın ve erkek arasındaki farkları silip, yeni bir sosyal düzen kurmalıyız. Batı uygarlığına girebilmemize engel olan yazıyı atarak, Latin kökünden bir alfabe seçmeli, kılık-kıyafetimize kadar, her şeyimizle Batılılara uymalıyız. Emin olunuz ki, bunların hepsi bir gün olacaktır." Arif Necip Kaskatı; "Atatürk'ün Selanik'teki Hülyaları", **Cumhuriyet**, (19 Ağustos 1948).

Ayrıca Mazhar Müfit Kansu'ya yazdığı notlarda yer alan Latin harflerinin kabul edileceğine dair bilgi,¹⁶⁷ 1922 Haziranında Batı Cephesinde kendisini ziyaret eden Doktor Adnan Adıvar'la sohbeti sırasında da Latin harflerinin kabul edilmesi gerekliliğinden söz etmesi,¹⁶⁸ harfler konusuna verdiği önemi göstermektedir.

Alfabenin iyileştirilmesi ve Latin harflerinin kabul edilmesi düşüncesi, Milli Mücadelenin başarıyla tamamlanmasından hemen sonra gündeme getirildi. Yeni Türkiye Devleti'nin sosyal ve ekonomik sorunlarını tartışarak, çözüm bulmak amacıyla toplanan İzmir İktisat Kongresi'nde (17 Şubat – 4 Mart 1923) alfabe sorunu, kongrenin gündemine taşınmak istendi. Nitekim, kongrenin işçi delegelerinden İzmirli Nazmi ve iki arkadaşı tarafından, Latin harflerinin kabul edilmesini isteyen bir önerge kongreye sunuldu. Ancak bu önerge, genel toplantıda okunmayarak reddedildi.¹⁶⁹ İzmir İktisat Kongresi'nde gündeme gelen Latin harflerinin kabulü konusu, Cumhuriyet'in ilanından sonra T.B.M.M.'de tartışma konusu oldu. 1924 yılı Bütçe Kanunu Tasarısının tümü üzerinde söz alan İzmir Milletvekili Şükrü (Saraçoğlu) Bey, harfler ve dil konusuna da değindi:

“Adliyemiz, Arapça ve Farsça'dan başka bir kelime konuşmayan ve milli olmak ruhundan çok uzak olan kanunlardan bir an önce kurtularak, milli ruhunu alsın ve

¹⁶⁷Mahzar Müfit Kansu, *Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber*, Cilt no:1, (Ankara,T.T.K.,1966), s.131.

¹⁶⁸Mustafa Albayrak, *a.g.m*, s.477.

¹⁶⁹ İzmir İktisat Kongresi'ne başkanlık eden Kazım Karabekir Paşa, Kongre günlerinde Latin harfleriyle ilgili olarak bu önergeyi de hedef alan açıklamalarda bulunmuştur. 5 Mart 1923 tarihli Hakimiyet-i Milliye gazetesinde yayınlanan konuyla ilgili demecinde şöyle diyordu: “Arkadaşlar, bugün hangi yabancıyla görüşseniz ilk duyacağınız sözler, ‘Türkçe gayet güzel bir dildir, kolaydır, fakat harfleri kötüdür.’ Ben bu meseleyle kişisel olarak uğraştım ve Arnavutluk ihtilali içinde bulundum. Acaba bu Latince kabul edilebilir mi? Bu kabul edildiği gün, bütün memleket alt üst olur. Her şeyden öte, bizim kütüphanelerimizi dolduran kutsal kitaplarımız, tarihlerimiz ve binlerce cilt eserlerimiz bu dille yazılmışken, başka bir şekilde olan bu Latin harflerini kabul ettiğimiz gün, en büyük bir felakete, derhal bütün Avrupa'nın eline güzel bir silah vermiş olacağız. Bunlar İslam alemine karşı diyeceklerdir ki; Türkler yabancı yazsını kabul etmişler ve Hıristiyan olmuşlardır. İşte düşmanlarımızın çalıştığı şeytanca fikir... Sonra bütün İslam alemi üzerimize hücum ettirir ve kendi aramızda birbirimizi yeriz. Gerçi bu teklifin samimiyet ve iyi niyetle verildiğinden şüphe etmiyorum. Fakat, başka taraftan da pek kaba fikirler içimize akıtılıyor. Bunlardan kendimizi sakınalım.”; *Hakimiyet-i Milliye*, 5 Mart 1923.; Agah Sırrı Levent, “Latin Harfleri Meselesi”, *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, Sayı no:9-10:26-30, (Kasım-Aralık 1985),s.26. ; A.Gündüz Ökçün, *Türkiye İktisat Kongresi*, (Ankara: A.Ü.S.B.F. Yayını, 1971), s.218v.d. ; Kazım Karabekir, *İktisat Esaslarımız*, (İstanbul: Emre Yayınları,2001), s.237 v.d.

memleketin beklediği adaleti versin. Eğitimin ve adaletin ağaçları meyvelerini vermek için, daha uzun süre bu memleket evladını bekletmesin”¹⁷⁰

Şükrü Bey, ayrıca konuşmasında, kanun maddelerinin Arap ve “Frenk” kanunlarının karışık bir hali olduğunu, bu durumun milletin kendi ihtiyacını, ruh halini, milli yönünü yansıtmadığını söyleyerek eleştirdi. Bazı milletvekillerinin bu eleştiriye tepki gösterip, Arap kanunlarının din kanunu olduğunu savunmaları tartışmalara yol açmıştı.

Şükrü Bey, bazı milletvekillerinin itirazlarına rağmen, eğitim bütçesi üzerine konuşmasına devam ederek şu değerlendirmede bulundu:

“Avrupa’da Hıristiyanlığın hakim olduğu yerlerde, prensler, papazlar kanunlar ve jandarmalar, halkı okutmamak için uğraşıyorlardı. Buna rağmen bütün halk okudu. Bizim memleketimizde dinimiz okumayı emrediyor. Hocamız, hacımız, askerimiz, adet ve ahlakımız, kanunlarımız, her şeyimiz, okuyunuz diyor. Yüzlerce, belki binlerce seneden beri her köyümüzde bir mektebimiz yoksa bile, bir hocamız vardır. Büyük fedakarlıklar yapılan bu memlekette, bu memleket halkı hala okuyup-yazmak öğrenmediyse, bunu yalnız yöntemde aramak, yalnız eğitimcilerin öğretim tekniğini ve idareyi bilmediğini iddia etmek doğru olmaz. Benim düşünceme göre bu büyük derdin önemli noktası, harflerdir. Eğer ben Arap harfi diyecek olursam, burada da acaba benim fikrime karşı çıkacak, isyan edecek var mı? Efendiler, bunun tek kabahatlisi harflerdir. Maarif Vekaleti bu konuda ne düşündüğünü ve pek az bir zaman zarfında ne yapabileceğini, bu derde çare olarak söylemek zorundadır”¹⁷¹

Alfabenin değiştirilmesi tartışmaları 1928 yılına kadar, olumlu ve olumsuz görüşler ileri sürülerek, basında da yer alarak devam etti. Mayıs 1928’de Maarif Vekaleti’nin önerisiyle İcra Vekilleri Heyeti, alfabe konusunu incelemek, yazı hakkında ortaya atılan çeşitli görüşleri belirlemek ve görüşlerini bildirmek üzere “Dil Encümeni” adıyla bir komisyon kurdu. Bu komisyon 26 Haziran 1928’de ilk toplantısını yaptı. Çalışmalarını “Elifba Raporu” adı altında topladı. Türk alfabesi konusunda ilk resmi ve bilimsel rapor olma özelliğini taşıyan bu belge, Ağustos 1928’de Mustafa Kemal Paşa’ya sunuldu.¹⁷²

Alfabe değişikliği konusunu, çağdaş Türk toplumu inşa etmenin aracı olarak ele alan Mustafa Kemal Paşa, Harf Devrimi’nin yapılacağını, Sarayburnu Parkı’ndaki tarihi

¹⁷⁰ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre:2, (25 Şubat 1924) ,Cilt no:6,s.329.

¹⁷¹ Aynı, s.335-336.

¹⁷² Ankara Doğu Araştırma Merkezi Eğitim Araştırma Grubu, “Dil Encümeni Çalışmaları ve Latin Alfabesi Komisyonu “Modifications”u”, **Belgelerle Türk Tarihi Dergisi**, Sayı no:9-10:63-99,(Kasım-Aralık 1985),s.63.

nutkunu söyleyerek halka açıkladı. M. Kemal, 1928 yılının 9-10 Ağustos gecesi, “Gülhane Söylevi” olarak da bilinen bu konuşmasıyla, Türkiye’nin Harf Devrimi’ne karar verdiğini ilk kez, en yetkili ağızdan dünyaya duyurdu.¹⁷³

“Arkadaşlar, bizim ahenkli, zengin dilimiz yeni Türk harfleri ile kendini gösterecektir. Yüzyıllardan beri kafalarımızı demir çerçeve içinde bulunduran, anlaşılmayan ve anlamadığımız işaretlerden kendimizi kurtarmak ve bu gerekliliği anlamak zorundayız. Anladığımızı yakın zamanda bütün kainat şahit olacaktır. Buna kesinlikle eminim”¹⁷⁴

Mustafa Kemal Paşa’nın Gülhane Söylevi, yurttta büyük coşku yarattı. O zaman ki deyimi ile “Harf Seferberliği” başlattı. Hemen yeni alfabe kampanyasına girişildi. Dil Encümeni’nin harflerle beraber hazırladığı dilbilgisi kuralları, okul haline gelen Dolmabahçe Sarayı’nda büyük bir gayretle öğrenilmeye çalışıldı. Mustafa Kemal Paşa’nın öncülük ve gözetiminde süren bu yoğun faaliyete, bakanlıklar, C.H.P., demekler, kısaca tüm devlet örgütü katıldı. Bu kurumlar, büyük bir özveriyle yeni yazıyı uygulama hazırlıklarına giriştiler. Maarif Vekaleti aynı yoğun çalışma ile, yeni harflerini yayınlamaya çalıştı. Bir Amerikan gazetesi, yüzyıllardan beri Arap harfleriyle kaligrafi dersleri veren Hattat Mektebinin bile, çelişkili ve ilginç biçimde yeni alfabe kampanyasına katıldığını okuyucularına haber verdi.¹⁷⁵

Mustafa Kemal Paşa, henüz Harf Devrimi tam anlamıyla uygulamaya konulmadan önce, kendi hizmetindeki Ertuğrul yatı ile Söğütlü deniz motorunun adlarını yeni harflerle yazdırttı. Bu değişikliğin arkasından köprü, liman, vapur adları da yeni harflerle yazıldı. İskele, tren ve istasyon adları da bu değişimi izledi.¹⁷⁶

Dönemin basını da yeni harflerle ilgili gelişmelere duyarsız kalmadı. Yeni harflerin yayınlanmasının ülke genelinde büyük bir ilgi uyandırdığı ve halkın büyük bir bölümünün bu yeni değişimle yakından ilgilendiği haberlerini yayınladı:

¹⁷³ Şimşir, a.g.e., s.157.

¹⁷⁴ **Maarif Vekaleti Mecmuası**, Sayı no: 17, (Ankara: Devlet Matbaası,1929),s.3.

¹⁷⁵ Şimşir, a.g.e.,s.166 ;İhsan Sungu, “Harf İnkılabı ve Milli Şef İsmet İnönü”, **Tarih Vesikaları**, Cilt no:1, Sayı no:1,10-19,(Haziran 1941),s.12.

¹⁷⁶ Şimşir, a.g.e. ,s. 231.

“Bu ilgi devam ettikçe, bütün vatandaşların yeni harfleri daha kanun çıkmadan önce su gibi öğreneceğine şüphe yoktur. Yeni harflerin öğretimi için kurslar açılmış ve bu kurslara katılım için halk büyük ilgi göstermektedir”.¹⁷⁷ Dolmabahçe Sarayı’nda, İstanbul’da bulunan milletvekillerinin de katıldığı konferanslar düzenlendi, ve bu konferanslarda milletvekillerine yeni Türk harfleri öğretildi.¹⁷⁸ İstanbul’da bulunan milletvekilleri, bu konferanslara katılmak yanında, halk arasında da yeni yazıyı yaygınlaştırmaya çalıştılar. Milletvekilleri, İstanbul Ticaret Müdürü Muhsin Bey’le birlikte hareket ederek Eylül 1928’de, ticaret odaları, ticaret borsaları, şirketlerin yetkilileri ve esnaflarla toplantılar yapıp, tabelalarını yeni yazıya çevirmelerini söylediler. Muhsin Bey de; “düşünceme göre, bu levhalar halkın okuma ihtiyacını kolaylaştıracak, yeni yazıya ilgiyi artıracaktır” diye basına demeç veriyordu.¹⁷⁹

Harf Seferberliğine diğer milletvekilleri de katıldı. Her vekilin kendi seçim bölgesine giderek, yeni harfler hakkında halkı aydınlatmaları kararlaştırıldı. Bu amaçla dönemin Başbakanı İsmet Paşa da Malatya’ya gidecekti. Malatya yolculuğuna çıkmadan önce, yeni harflerin uygulanması konusunda alınması gereken zorunlu önlemleri içeren talimatlarını Maarif Vekaleti’ne verdi. Bu talimatlar aynı zamanda Harf Devrimi uygulamasına yönelik, öncelikle yapılması gerekenleri içeren kapsamlı bir program özelliği de taşıyordu. Bu programa göre, genel yönetim Maarif Vekaleti’nde olacak, diğer devlet kuruluşları da Maarif Vekaleti’ne bağlı çalışacaktı.¹⁸⁰

¹⁷⁷ **Cumhuriyet**, (25 Ağustos 1928).

¹⁷⁸ **Cumhuriyet**, (25 Ağustos 1928).; İstanbul’da bulunan yaklaşık seksen milletvekili çağrıya uymuş ve Dolmabahçe Sarayı’na gitmiştir. Kendilerine sarayın üst katında karatahta önünde alfabe ile ilgili dersler verilmiş, ayrıca sınavdan da geçirilmişlerdir. Londra’da çıkan The Times gazetesi de milletvekillerinin okula gittiğini yazmıştır.; Şimşir, a.g.e.,s.175.

¹⁷⁹ **Cumhuriyet**, (12 Eylül 1928)

¹⁸⁰ İsmet Paşa’nın bu talimatları, dokuz yapraktan oluşuyordu ve bloknotu üzerine kendi el yazısı ile yazılmıştı. 9 Eylül 1928 tarihini taşıyan bu talimatlar 14 maddeden oluşmaktaydı: 1.Devlet memurları, 2.Ordu (jandarma), 3.Okullar, 4. Posta Telgraf Telefon, 5.Basın, 6.Mahkemeler, 7.Halk, 8. Tutanaklar ve Stenografi, 9.Parti, Şirketler, Cemiyetler, 10.Kanunlar, Yönetmelikler, Talimatnameler, Resmi cetveller, Kayıtlar, Defterler, Tapu,Siciller, Nüfus, 11. Okul Kitapları, 12.Halka ve Okullara Yönelik Yayınlar, 13.Milli Kütüphane, 14.Devlet Matbaası ve Dökümhane. Talimatnamede yapılması gerekenler ayrıntılarıyla yer almaktaydı. Örneğin 4 numaralı yaprakta , orduda öğretmenliğin subaylar tarafından yapılmasını, subay öğretmenlerin Maarif Vekaleti tarafından konferanslarla yetiştirilmesini, jandarma için de böyle hareket edilmesini emrediyordu. Sungu, “Harf İnkılabı ve Milli Şef İsmet İnönü”, s. 12-15.

Ülke genelinde yeni alfabeyi kısa sürede benimsetme ve öğretme amacını güden çalışmaların yanı sıra, bakanlıkların personeli de bu çalışmaya dahil edildi. Yeni yazıya geçişte, bakanlıklar arasında eşgüdümü gerçekleştirmek, bakanlıklar personelinin yeni yazıyı hızla öğrenmelerini sağlamak amacıyla, Başbakanlık devreye girdi. Bütün bakanlıkların müsteşarları ve genel müdürleri 11 Eylül 1928 tarihli bir yazı ile toplantıya çağrıldı.¹⁸¹ Müsteşarlar toplantısı 15 Eylül 1928'de gerçekleşti. Toplantıda, bakanlıklar personelinin yeni yazıyı öğrenmesi amacıyla izlenecek yola ilişkin temel ilkeler belirlendi. Toplam beş maddeden oluşan bu ilkeler özetle şunlardı: Her bakanlık ve dairede yeni Türk harflerini okuyup yazabilenlerin, Maarif Vekaletince konferanslar yoluyla eğitilmesi, konferansların her bakanlık için, aynı gün belirlenen yerlerde yapılması, konferanslar sonunda sınavdan da geçirilerek eğitilen personel, kendi bakanlık ve dairelerindeki personele yeni Türk harflerini öğretmesi, uygulama sonuçlarının rapor halinde müsteşar veya genel müdürlere sunulması, onların da Maarif Vekaleti'ne iletmesi kararı alındı. Maarif Vekaletinin belirleyeceği uzmanlar, o zamana kadar memurlar için açılmış olan kursları denetleyip, düşüncelerini ilgili dairenin genel müdürüne bildirecekti. Ayrıca Maarif Vekaleti'ne de bir rapor vereceklerdi. Her dairedeki personel, az bilenler ve hiç bilmeyenler olmak üzere iki gruba ayrılarak yeni harfleri öğrenecekti. Bu kurslar da denetlenecek ve sonuçları ilgili müsteşar veya genel müdüre her gün sunulacaktı.¹⁸²

Mustafa Kemal Paşa önderliğinde planlı ve yoğun bir şekilde devam eden bu çalışmalar sonucunda yeni Türk harfleri, resmen kabul edilmeden halk tarafından ve devlet kurumlarında yaygın şekilde benimsendi. İki aylık kısa bir süre zarfında alınan sonuçlar, gelecek açısından umut vericiydi. Artık yeni Türk harflerinin yasal olarak uygulamaya konma aşamasına geçilebilirdi. Üçüncü dönem T.B.M.M. tatilini sona erdirip toplandığında Mustafa Kemal Paşa, yaptığı açılış konuşmasıyla konuyu Meclis gündemine getirdi:

“Aziz arkadaşlarım; her şeyden evvel her inkişafın ilk yapıtaşı olan meseleye temas etmek isterim. Her vasıttan evvel Büyük Türk milletine, onun bütün emeklerini kısır yapan çorak yol haricinde kolay bir okuma yazma anahtarı vermek lazımdır. Büyük Türk milleti cehaletten az emekle kısa yoldan ancak kendi güzel ve asil diline kolay uyan böyle bir vasıta ile sıyrılabilir. Bu okuma-yazma anahtarı ancak Latin esasından alınan Türk

¹⁸¹ B.C.A.,Başbakanlık Muameleat Genel Müdürlüğü Katalogu, Klasör no:144, Dosya no:32, Evrak no: 3.

¹⁸² B.C.A.,Başbakanlık Muameleat Genel Müdürlüğü Katalogu, Klasör no:144, Dosya no:32, Evrak no: 4.

alfabesidir. Büyük Millet Meclisi'nin kararı ile Türk harflerinin katiyet ve kanuniyet kazanması bu memleketin yükselme mücadelesinde başlı başına bir geçit olacaktır.¹⁸³

Mustafa Kemal Paşa, bu konuşması ile Harf Devrimi konusundaki kararlı tutumunu sergiledi.

Bu yönlendirme sonucu Başbakanlık, Türk harflerinin kabul ve uygulaması hakkındaki kanun tasarısını Meclise sundu. Bu kanun tasarısı aynı zamanda, Harf Devrimi'nin gerekçesini de içermektedir. Gerekçede özetle, Arap harflerinin Türk dilinin ihtiyaç duyduğu sesli harfleri içermediği, diğer yandan Arap harf sisteminin, Türk insanı tarafından gerektiği gibi telaffuz edilemediği belirtilmekteydi. Türkçe'yi iyi yazabilmek ve yazılanı okuyabilmek için, öğrenilmesi uzun yıllar isteyen kurullarla uğraşmak gerektiği ve yazı yazmanın, doğru okumanın ancak belirli bir sınıfın ayrıcalığı haline geldiği belirtilmekteydi. Bu durumun eski harf sistemini değiştirmeyi zorunlu kıldığı vurgulanmaktaydı.¹⁸⁴

Mustafa Kemal Paşa'nın Meclisi açış konuşması ile gündeme gelen konu, Başbakanlığın gerekçeli kanun tasarısı ile yasalaşma sürecine girdi. Aynı gün, yani 1 Kasım 1928'de, 1353 sayılı kanun olarak Meclis tarafından kabul edildi. 3 Kasım 1928 tarihli Resmi Gazetede yayınlanarak yürürlüğe girdi. Toplam 11 maddeden oluşan kanunun uygulanmasından Bakanlar Kurulu sorumlu olacaktır. Kanuna göre;

Türkçe'yi yazmak için şimdiye kadar kullanılan Arap harfleri yerine, Latin esasından alınan Türk harfleri kabul edildi. Kanunun kabulü ile birlikte, devletin bütün kuruluşları ile, bütün şirketler, cemiyetler ve özel kuruluşlar yeni Türk harflerini uygulamaya koyacaktı. Yeni Türk harflerinin uygulamasına geçişte son süre 1 Ocak 1929 olarak belirlenmişti. Ancak matbu evraklar, cetvel ve defterlerde eski harflerin kullanılmasına Haziran ayına kadar izin verilecekti. Halk tarafından devlet kurumlarına yapılacak başvurular için de aynı esneklik tanınmıştı. Para, hisse senetleri ile bonolar, tahviller, pul gibi eski belgeler, değiştirilmedikleri sürece kullanımda kalacaktı. Bütün

¹⁸³ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre:3, (1 Kasım 1928), Cilt no:5, s.4.; Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, Cilt no:1,s.359.

¹⁸⁴ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre:3, (1 Kasım 1928), Cilt no:5, s.4. ; Maarif Vekaleti Mecmuası, Sayı no:17, s.36-37.

okulların Türkçe yapılan öğretiminde yeni Türk harflerinin kullanılacağı, eski harflerle basılı kitapların kullanılmasının yasak olduğu da ilgili kanunda belirtilmişti.¹⁸⁵

Kısa sürede elde edilen olumlu sonuçlara rağmen çeşitli sorunlarla da karşılaşıldı. Yeni Türk harflerinin kullanılmaya başlaması ile birlikte, Türkçe gazetelerin satışlarında düşüş yaşandı. Türk basını ekonomik açıdan zor duruma düşmüştü. Basının bu bunalımı atlatması için, hükümet devreye girdi. Basına ekonomik destek sağlamak amacıyla, T.B.M.M.'nin 27 Mart 1930 tarihli oturumunda "Gazete Primleri Hakkında Kanun" çıkartıldı. 1929-1930-1931 yıllarını kapsayan, yani üç yıllık olarak planlanan bu yardım, öncelikle günlük gazetelere ve dört sayfa çıkanlara göre düzenlendi. Diğer gazete ve dergiler de, değişen oranlar da bu primden yararlanacaktı.¹⁸⁶

Harf Devrimi uygulamasında karşılaşılan bir başka sorun ise, yeni Türk harflerinin kabul ve uygulamasına muhalefet eden, bu amaçla Arap harfleri ile öğretim yapan dershanelerdi. Cumhuriyet hükümeti, bu soruna da tedbir almakta gecikmedi. Bunun için, 23 Aralık 1931 tarihli bir karamame çıkartıldı.¹⁸⁷ Karamameye göre; yeni Türk harflerinin kabulüne ve uygulanmasına muhalif olarak açılan ve Arap harfleri ile öğretim yapan, açık ve gizli dershaneleri açan ve öğretim yapanlar hakkında, Türk Ceza Kanununun ilgili hükümlerince ceza verilecekti. Kanunun uygulaması için de hükümet görevlendirilmişti. Karamame, 1 Ocak 1932'den itibaren uygulanmaya başlandı.¹⁸⁸

Yaşanan bazı sorunlara rağmen Harf Devrimi, ülke genelinde büyük bir coşkuyla uygulanmaya başlandı. Özellikle ilk ve orta dereceli okul öğrencileri bu yeni yazıyı kolayca öğrendiler. Nitekim Amerikan Büyükelçisi Grew, "şimdiye kadar en büyük başarı, ilk ve orta dereceli okullarda sağlandı" yorumunu yapmıştı.¹⁸⁹

¹⁸⁵ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre:3, (1 Kasım 1928), Cilt no:5, s.4.

¹⁸⁶ Aynı, Devre:3, (27 Mart 1930), Cilt no:17, s.18-21, 71-72.

¹⁸⁷ B.C.A., Başbakanlık Muamelat Genel Müdürlüğü Kataloğu, Klasör no:24, Dosya no:81, Evrak no:15.

¹⁸⁸ Düstur, Üçüncü Tertip, Cilt no:13, s.47-48.

¹⁸⁹ Şimşir, a.g.e.,s.228-229.

Fakat yöneticiler, Harf Devrimi uygulamasının önemli bir hedefinin de, okul çağını geçmiş insanların okur-yazar yapılması olduğunu açıklamışlardı. Zira oluşturulmaya çalışılan çağdaş toplumsal yapı, ancak bu şekilde gerçekleştirilebilirdi.

1.2. Geniş Halk Kitlelerine Yeni Yazıyı Öğretme Çabası

Harf Devrimi'nin yapılışındaki en önemli amaç, kolay okuyup-yazmayı sağlayacak bir alfabe ile halkın çoğunluğunu okur-yazar yapmaktır. Bu amaçla, sadece devlet görevlilerine, okul çağındaki çocuklara yeni yazıyı öğretmek, basın organlarını, sokaktaki yazıları yeni yazıya çevirmekle yetinilmedi. Okul çağı dışındaki geniş bir halk kitlesini de okur-yazar yapmak için yoğun ve planlı bir çalışmanın içine girildi.

Bu konuda Mustafa Kemal Paşa, bütün vatandaşların elden geldiğince gayret göstermesini istiyordu. Vatandaşlardan yeni Türk harflerini çabuk öğrenmelerini ve her vatandaşa, kadına, erkeğe, hamala, sandalcıya öğretmelerini bekliyordu. Çünkü, halkın yüzde sekseninin-doksanının okuma-yazma bilmemesi, "utanılacak" bir durumdu.¹⁹⁰

Bu utanç tablosunu ortadan kaldırma konusunda en büyük sorumluluk, hiç kuşkusuz öğretmenlere aitti. Yeni Türk harfleri kabul edilmeden önce, 26 Ağustos 1928 Cumartesi günü, "Muallimler Birliği Dördüncü Kongresi" toplandı. Kongre sonunda "Birlik Raporu" kabul edilerek yayınlandı. Bu raporun 12. maddesinde öğretmenler, yeni harfleri en kısa sürede halka öğretme işini büyük bir azim ve inançla başarmayı kendileri için en şerefli iş bileceklerini ifade ederek, sorumluluklarının gereğini yerine getireceklerini ortaya koydular. Aynı kongrede, ülke eğitiminin "tarihi" bir devrede olduğu belirtildi ve kongreye sunulacak önerilerin yeni harflerle verilmesi teklifi coşkuyla kabul edildi.¹⁹¹

Ülke genelinde Harf Devrimi'nin bu kadar benimsenmesi ve coşkuyla uygulanmaya çalışılması hiç kuşkusuz, çağdaş uygarlık düzeyine ulaşmanın bir aracı olarak görülmesinden de kaynaklanıyordu. Mustafa Kemal Paşa da, en fazla bir ya da iki yıl içinde

¹⁹⁰ **Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri**, C.1,s.360. Mustafa Kemal ilgili konuşmasında, "bu millet utanmak için yaratılmış bir millet değildir. Fakat, milletin yüzde sekseni-doksanı okuma-yazma bilmiyorsa, bu hata bizde değildir. Türk'ün karakterini anlamayarak, kafasını bir takım zincirlere sokanlardadır" diyerek, Osmanlı yönetimini bu durumdan sorumlu tutuyordu. **Maarif Vekaleti Mecmuası**, Sayı no:17, s.5.

¹⁹¹ **Maarif Vekaleti Mecmuası**, Sayı no:17, s.45.

bütün Türk halkının yeni harfleri öğreneceğine inanıyordu. Böylece Türk halkı, yazısı ile, kafası ile bütün uygarlık dünyasına, onların yanında olduğunu gösterecekti.¹⁹²

Çağdaş uygarlık ile bütünleşmenin önemli bir aracı olan yeni harfleri, geniş halk kitlelerine ulaştırma ve öğretme işini hükümet üstüne almıştı. Yeni Türk harflerinin kabul edildiği 1 Kasım 1928 günü Başbakan İsmet Paşa Hükümetin, yeni harfleri bütün memlekette, Millet Mektepleri halinde işinde, tarlasında, fabrikasında çalışan vatandaşların “ayakları ucuna” götüreceğini, kolaylıkla öğreteceğini, öğretmenlerle, kolay sağlanacak araçlarla, büyük alfabeden tamamıyla yararlanmaları için bütün mesaisini harcayacağını belirterek, hükümetin sorumluluğunu vurguladı.¹⁹³ İsmet İnönü bu demeciyle aynı zamanda, yeni yazıyı halka ulaştırma aracı olarak Millet Mekteplerinin kullanılacağını da belirtmiş oldu. Millet Mekteplerinin, milletin yüzyıllardan beri çözülemeyen sorununu, birkaç yılda çözeceği inancı vardı.

1.3. Çağdaş Cumhuriyet Bireyinin Yetiştirilmesi

“Türk Harflerinin Kabul ve Tatbiki Hakkındaki Kanun”un gerekçesinde, “okuma ve yazmanın kolaylıkla halk kitlesine yayılmasını ve lisanın istiklalini temin eyleyecek olan harf inkılabının vücuda getireceği mesut neticeye muhakkak nazarı ile bakan hükümet, merbut kanun layihasını teklif eylemektedir”¹⁹⁴ denilirken; Harf Devriminin amacı olarak “milleti okur-yazar yapıp cehaletten kurtarmak”, “Türk dilinin bağımsızlığını sağlayarak yabancı etkilerden arındırmak” şeklinde iki önemli amaç gerekçe gösterilmişti.

Harf Devriminin amaçları arasında, bu iki neden kadar önemli bir başka neden daha vardı. İsmet İnönü bu nedeni yıllar sonra bütün açıklığı ile ortaya koymuştu:

“Harf inkılabı bir okuma-yazma kolaylığına bağlanamaz. Okuma-yazma kolaylığı Enver Paşa’yı tahrik eden sebeptir. Ama Harf İnkılabının bizde tesir ve büyük faydası, kültür değişmesini kolaylaştırmasıdır. İster istemez Arap kültüründen koptuk. Arap kültürünün ve Arap dilinin tesiri hakkında yeni nesiller bizim kadar fikir edinemezler. Osmanlılar devrinde, edebiyat vesilesiyle dil ihtiyacı genişledikçe, sanatı Arap dili üzerinde

¹⁹² Aynı, s.5.

¹⁹³ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre:3, (1 Kasım 1928), Cilt no:..5, s.8.

¹⁹⁴ Aynı, s.2; Maarif Vekaleti Mecmuası, Sayı no:17, s.38.

işlemek hevesi, milli kültürü zayıflatmıştır. Bizim devrimizde Latin harflerine geçmek, Türk dilini ve milli kültürü kurtarmak için esaslı bir etken olmuştur.”¹⁹⁵

Bu konuşmadan anlaşıldığı gibi Harf Devrimi'nin en önemli işlevlerinden biri de Doğu, Arap kültürünün etkisinden kurtulma, milli kültürü bağımsızlaştırma, yaşatma idi. Aynı zamanda çağdaş cumhuriyet bireyinin yetiştirilmesini sağlamaktı.

Devrimlerle birlikte girilen yeni süreçte Cumhuriyet rejiminin en büyük isteği, yetişkinlerin eğitimi için herkesi okula göndermek ve okuma yazma sorununu temelden çözmektir. Alınan çeşitli önlem ve yapılan etkinliklerde iki amaç göz önünde bulundurulmuştur: Birincisi yığınların okur-yazar duruma getirilmesi ve devrimlerin yaygınlaştırılmasıdır. İkincisi ise Anadolu halkını, özellikle de kırsal kesimde yaşayan halkı, yeni kurulan Cumhuriyetin ideallerine bağlı kılmak ve böylece kırsal alanda var olan iktidar boşluğunu doldurmaktır.¹⁹⁶

Geniş halk kitlelerini yeni bir kimliğe kavuşturmak, çağdaş Cumhuriyet bireyini oluşturmak adına yapılan çalışmaların önemli bir aracı da Millet Mektepleri idi.

Süratle okur-yazar sayısını artırıp, Cumhuriyet ideallerine bağlı bireyler yetiştirmek, çağdaş bir nesil oluşturmak yanında, kendi kendine yetip, günlük yaşantısında karşılaşılabilecek sorunları çözebilecek bilgi donanımına sahip insanlar oluşturmak, Millet Mektepleri'nin hedefleri arasında idi.

1 Ocak 1929'da Maarif Vekili Mustafa Necati'nin ölümü üzerine, Maarif Vekilliğini de üzerine alan Başbakan İsmet İnönü, 30 Ocak 1929'da, Millet Mektepleri öğretmenlerine hitaben, çok içten duygular içerdiği kadar onları çalışmaya, çabaya iten, mektup şeklinde bir genelge yayınladı. Bu genelgenin özellikle ikinci ve üçüncü maddeleri, halkı Cumhuriyet ideallerine bağlı hale getirmek adına dikkat edilmesi gereken ilkeleri içermekteydi:

“Şuna çok dikkat etmelisin ki; Millet Mekteplerine devam eden taleben diğer sınıf talebesi ile kabili mukayese değildir. Hayatta yaşamış, tecrübe görmüş, dimağı ona göre teşekkül etmiş kamil insanlardır. Binaenaleyh bunlara karşı muameleni rıfk ve mülayemetle

¹⁹⁵ İsmail Arar, “Gazi Alfabesi”, *Harf devriminin 50. Yılı Sempozyumu*, (Ankara:T.T.K.1991), s.149-150

¹⁹⁶ Arayıcı, a.g.e.,s.129.

yapmalı ve derslerini onların alakalarını her an tezyit edecek cazip bir şekilde vermelisin. Vazifenin yalnız harf öğretmek ve okutmaktan ibaret olduğunu zannetmekle hata işlemiş olursun. Mazinin bin bir ihmali yüzünden bakımsız ve örneksiz kalmış olan bu vatandaşlarına ayın zamanda, muâşeret kaideleri ile yaşamayı, pejmürde elbise içinde bile temiz olmanın mümkün bulunduğunu anlatacaksın. Derslerinin hararetini ve kalabalığını muhafaza için elinden gelecek mesaiyi ihmal etmezsin. O şekilde ki, talebenin eksilmesi senin için nefis izzeti meselesi olmalıdır.”¹⁹⁷

Üzerinde durulan konuların hepsi önemli olmakla birlikte, sorunu yalnızca bir “okuma-yazma” sorunu gibi görmeme, bunun yanında, öğrenciye bilgi, beceri ve alışkanlık gibi daha başka şeylerin de kazandırılması gerektiğini belirtmesi, derslikteki öğrenci sayısının giderek azalmasını bir “onur sorunu” olarak nitelemesi, öğretmeni güdeleyici, onu harekete geçirici bir etkendi.¹⁹⁸ Bütün bunlar Türk modernleşmesinin ana özelliklerine karşılık gelmektedir.

Cumhuriyetin kuruluş yıllarında Maarif Vekaleti’nce hazırlanan bu mektup-genelge, Harf Devriminin inançlı eğitim kadrolarının, hem ülkemizin o yıllardaki cahillik ve ona bağlı sorunlarına, hem de bu sorunların çözümü konusunda, pedagojik yöntem ve davranışlara ne kadar bağlı kalındığını açıkça göstermektedir.¹⁹⁹

2. MİLLET MEKTEPLERİNİN KURULMASI VE ÖRGÜTLENMESİ

Harf Devrimi ile birlikte, geniş halk kitlelerini kısa zamanda okur-yazar yapmak ve onları çağdaş Cumhuriyet bireyi olarak çağın gerekleri doğrultusunda yetiştirmek, Cumhuriyet yöneticilerinin başlıca hedefiydi. Bu yüksek hedefe ulaşmanın aracı olarak tasarlanan Millet Mekteplerini, planlı olarak devlet eliyle başarılı kılmak için, elli iki maddeden oluşan ayrıntılı bir talimatname hazırlandı. “Millet Mektepleri Teşkilatı Talimatnamesi” adını taşıyan bu program, 8 Kasım 1928 tarihinde Şura-yı Devlet

¹⁹⁷ **Maarif Vekaleti Mecmuası**, Sayı no:17, s.91; Cavit Binbaşoğlu, “Millet Mekteplerinde Yapılacak Öğretim Hakkında Bir Mektup”, **Öğretmen Dünyası**, Sayı no:96, Yıl:8, (Aralık 1987), s.25-26.

¹⁹⁸ Binbaşoğlu, “Türkiye’de Millet Mektepleri Uygulamasının Tarihsel Gelişimi”, **abece**, Sayı no:67, (Şubat 1992), s.12-13.

¹⁹⁹ Binbaşoğlu, “Millet Mekteplerinde Yapılacak Öğretim Hakkında Bir Mektup”, s.26.

tarafından incelendi ve 11 Kasım 1928 tarihinde de hükümet tarafından onaylanıp kabul edildi.²⁰⁰ 24 Kasım 1928 tarihinde de resmi gazetede yayınlanarak uygulamaya kondu.²⁰¹

Millet Mektepleri, bir teşkilat halinde şehirlerde ve köylerde olmak üzere bütün ülkeye yayılacak, vatandaşlara kapıların önünde ve işlerini aksatmadan yeni Türk harflerini öğretecekti. Bu amaçla iki veya dört aylık kurslar düzenlenecek, şehir veya köylerde kurslara gelemeyecek olanlar için de gezici kurslar açılacaktı. Devletin büyük-küçük bütün memurları, Millet Mekteplerinin gelişmesi için çalışacaklardı. Bu teşkilat ile bir yılda, vatandaşın hayatındaki düzeni hiç bozmadan, okul çağını geçmiş birkaç yüz bin nüfusun okutulabileceği hesaplanıyordu.²⁰²

Millet Mektepleri açılmadan önce, resmi açılışın yapılacağı 1 Ocak 1929 günü için yoğun bir hazırlık dönemine girilmişti. Duvar ilanları, şehirlerin her yerine asılmış, bir çok yere de resmi bildirimler yapıştırılmıştı. Özellikle İstanbul'da okullar süslenmiş, okullu çocuklar ders yapmayıp, açılış için gösteri hazırlıkları yapmıştı. Davulcular tutularak, halk Millet Mekteplerine davet edilmişti. Üsküdar Askeri Fırka Komutanlığı da, açılış törenlerine bando ile katılacaktı.²⁰³

²⁰⁰ B.C.A., **Başbakanlık Muamalat Genel Müdürlüğü Katalogu**, Klasör no:1, Dosya no:11, Evrak no: 13.

²⁰¹ Millet Mektepleri Teşkilatı Talimatnamesi, **Düster**, Üçüncü Tertip, cilt no:10, s.7-17; **Maarif Vekaleti Mecmuası**, Sayı no:17, s.75-92.; Millet Mektepleri Talimatnamesi, henüz resmi gazetede yayınlamadan, basında yer almıştı. **Vakit Gazetesi**, "Millet Mektepleri nasıl açılacak" başlığı ile ilk sayfadan verdiği haberinde, Millet Mektepleri Talimatnamesinin bir bölümünü de yayınlamıştı.; **Vakit**, 22 Kasım 1928.; 10 Aralık 1928 tarihli **Vakit Gazetesi**nde de, Millet Mektepleri Talimatnamesinin, İstanbul Maarif emniyetine tebliğ edildiği haberi ile birlikte, talimatnamenin metni de yayınlanmıştı. Aynı haberde, yeni Türk harflerinin kullanımı ile ilgili ilginç bir gelişme ön plana çıkarılmış, "yeni harflerimizle ilk mezar taşının Üsküdar'da dikildiği" belirtilmişti.; **Vakit**, 10 Aralık 1928.; Bir yıllık uygulama sonucunda, gerekli görülen bazı değişiklikler yapılarak, birincisini yürürlükten kaldıran ikinci bir talimatname hazırlandı. Maarif Vekaletinin teklifi üzerine, İcra Vekilleri Heyetinin 22 Eylül 1929 tarihli toplantısında kabul edilen bu ikinci talimatname, 16 Ekim 1929 tarih ve 1321 sayılı resmi gazetede yayınlanarak yürürlüğe girdi.; **Düster**, Üçüncü Tertip, Cilt no:10, s.1925.

²⁰² **TBMM Zabıt Ceridesi**, Devre:3, (8 Kasım 1928), Cilt no:5,s.26.; Gerçekte ise hedef daha büyüktü. Dışişleri Bakanı Tevfik Rüşdü (Aras), Amerikan büyükelçisine, "hükümet on beş yılda okuma-yazma oranını yüzde yüze çıkarmayı umuyor" demişti. Şimşir, **a.g.e.**,s.234.

²⁰³ **Cumhuriyet**, (31 Aralık 1928).; Aynı tarihli **Vakit Gazetesi** de, açılış ile ilgili hazırlıkları birinci sayfadan vermişti: "Yarın en büyük seferberlik başlayacak. Millet Mektepleri memleketin her köşesinde, muazzam tezahürat ve merasimlerle açılacaktır. Vilayetimizde (İstanbul) Maarif Müdürü esas hazırlıkları bitirmiş, mekteplere devam mecburiyetinde olan kadın ve erkeklerin cetvelleri, mahalle muhtarları tarafından maarif idaresine gönderilmiştir. Diğer taraftan, ilk tedrisat müfettişleri de, kendi mntıklarında faaliyette bulunarak, dershanelerin yerlerini tespit ve noksanlarını ikmal etmişlerdir. Bazı mntıklarda müdavinin adedinin, tesis

Millet Mekteplerinin hazırlıkları, Maarif Vekaleti tarafından büyük bir coşkuyla aylardır yapılmaktaydı. Yapılan hazırlıklar sonunda, tüm yurttaki büyük bir ilgi ve heyecanla beklenen Millet Mektepleri, 1 Ocak 1929 günü, olağanüstü törenlerle açıldı. Bu günü ve bu açılmayı büyük bir sabırsızlıkla bekleyen, bu atılıma büyük bir coşku, umut ve emekle bağlanan, Cumhuriyet tarihinin önde gelen eğitimcilerinden Maarif Vekili Mustafa Necati, açılış gününden önceki gece hayata gözlerini yummuştu.²⁰⁴

1 Ocak 1929 günü Mustafa Necati'nin yası tutulurken, diğer taftan aynı gün "Maarif Bayramı" ilan edilmişti.²⁰⁵ İlk gün, sadece İstanbul'da 1208 dershanede 45.000 kişi öğretime başlamıştı.²⁰⁶

Millet Mekteplerinin açılışını takip eden günlerde de halkın ilgisi artarak devam etti. Millet Mekteplerine, özellikle kadınlar daha fazla ilgi göstermekteydi.²⁰⁷ Millette görülen bu kabul ve coşkulu katılımı şunu gösteriyordu ki; millet bir an önce okuyup-yazmak, cahillikten kurtulmak istiyordu.

Cumhuriyet yöneticileri, çağdaşlaşmanın önündeki en büyük engel olan cahilliği yenmek için kararlıydı. Halk da, yöneticilerin bu kararlılığına coşkuyla karşılık veriyordu. Artık ülke, baştan başa bir dersane halini almıştı. Bu dershanenin başöğretmeni de Mustafa Kemal Paşa idi. Millettin bu dersanelerden az zamanda tam bir başarı ile çıkmak için elinden geleni yapacağından kuşku duyulmuyordu.

---

edilen dersanelere nispetle fazla olduğu anlaşıldığından, resmi dairelerin, hususi cemiyet merkezlerinin ve diğer bu gibi binaların boş odaları derhal Millet Mektebi itihaz olunmuştur."; (Vakit, 31 Aralık 1928).

²⁰⁴ Arı İnan, "Yazı Değişimi", *Harf Devrimi'nin 50. Yılı Sempozyumu*, (Ankara: T.T.K. 1991), s. 177-178.

²⁰⁵ *Cumhuriyet*, (1 Ocak 1929).

²⁰⁶ *Cumhuriyet*, (2 Ocak 1929).

²⁰⁷ *Cumhuriyet*, (3-4-5 Ocak 1929).

2.1. Millet Mekteplerinde İdari Yapının Oluşturulması

Millet Mekteplerinin örgütlenmesi, bir amaç uğrunda tüm ulusun nasıl örgütlendiğine ilginç bir ömektir. Dünya tarihinde eşine rastlanılmayan „orjinal“ bir projeydi.²⁰⁸

Millet Mektepleri örgütünün genel başkanı ve başöğretmeni Mustafa Kemal Paşa idi. Ayrıca, Büyük Millet Meclisi Başkanı, Başbakan ve Bakanlar, Genel Kurmay Başkanı, Cumhuriyet Halk Partisi Genel Sekreteri de bu örgütün yürütücüleri durumundaydı. Fakat, Millet Mektepleri örgütlenmesinde ve faaliyetlerinde asıl yön verici Maarif Vekaleti idi.

Maarif Vekaleti'nin yönlendirmesi ve verdiği emirler doğrultusunda, bütün ülkede Millet Mekteplerinin kurulması, işleyişi ve idaresi ise valiliklere aitti.²⁰⁹ Talimatnameden anlaşıldığı gibi, Millet Mektepleri örgütlenmesinin merkezi idaresi, devlet yönetim kademelerine paralel olarak düzenlenmişti. Aynı paralellik yerel düzeyde, vilayetlerdeki Millet Mektepleri için de geçerli idi. Her vilayette Millet Mekteplerinin kuruluşu ve idaresi, vilayetin idari bölümlenmesine uygun olarak vilayet, kaza, nahiye, köy veya mahalle heyetlerine bırakılmıştı. Bu bölümlenme çerçevesinde oluşturulan yerel heyetler ise şu şekilde örgütlenmişti:

Vilayet İdare Heyeti; Valinin başkanlığında, heyetin genel sekreterliğini yapan Maarif Müdürü, vilayet encümeninden bir üye, Cumhuriyet Halk Partisi Mutemedi, Belediye Başkanı, Türk Ocağı başkanından oluşuyordu. Bu heyet gerektiğinde, karar verme ve işleri yürütme konusundaki yetkilerini Vali, Maarif Müdürü ve Cumhuriyet Halk Partisi Mutemedinden oluşan, daraltılmış bir kadroya bırakabiliyordu.

Vilayet İdare Heyeti başkanı olarak Valiler, her yıl iki ayrı raporu Maarif Vekaletine göndermekle de sorumlu tutulmuştu. Birinci rapor, vilayet dahilinde ne kadar Millet Mektebi açıldığı, kaç öğretmenin görevlendirildiği, kaç vatandaşın öğrenim gördüğü ve bu

²⁰⁸ Şimşir, a.g.e.,s.237.

²⁰⁹ Millet Mektepleri Talimatnamesi, **Düster**, Üçüncü Tertip, Cilt no:10, s.1926.; **Millet Mektepleri Talimatnamesi**, (İstanbul: Maarif Matbaası,1940), s.5-6.; 24 Kasım 1928 tarihinde uygulamaya konan ilk talimatnamede, “ bütün bakanlıkların müfettişleri, aynı zamanda bu teşkilatında müfettişleridir. Bu müfettişler gittikleri yerlerde, Millet Mektebi teşkilatını teftiş ve kontrol ederek, gördükleri noksanları ve gelişmeleri her ay sonunda bir raporla doğruca teşkilat merkezine bildirirler” maddesi yer almaktaydı. Bu madde, bir yıl sonra uygulamaya konan ikinci talimatnamede yer almamıştı. Millet Mektepleri Talimatnamesi, **Düster**, Üçüncü Tertip, Cilt no:10, s.8.

vatandaşların devam durumları ile cinsiyet bilgilerini içeren rapordur. Bu raporun her yıl 15 Aralık tarihine kadar gönderilmesi gerekiyordu.

İkinci raporda ise Valiler, birinci raporda sundukları bilgilerde meydana gelen değişimleri belirteceklerdi. Aynı zamanda, halkı okutma faaliyeti konusunda genel düşünce ve isteklerini de iletceklerdi. Bu ikinci rapor, her yılın 15 Martında gönderilmiş olacaktı.²¹⁰

Millet Mektepleri örgütünün Kaza İdare Heyeti; Kaymakam başkanlığında, heyetin genel sekreterliğini yapan Kaza Maarif Memuru, Belediye Başkanı, Cumhuriyet Halk Partisi Mutemedi, varsa Türk Ocağı Başkanından oluşuyordu. Kaza İdare Heyetleri, Vilayet İdare Heyetlerinin görevlerini, kendi yetki alanlarında yerine getirmekle yükümlü idi.

Nahiye Heyetleri; Nahiye Müdürü, Mektep Başöğretmeni veya öğretmeni, varsa Belediye Başkanı ile Cumhuriyet Halk Partisi Mutemedinden oluşuyordu.

Köy ve Mahallelerde; İhtiyar Heyetleri ile köy ya da mahalle muhtarları ve köy öğretmeni Millet Mektepleri örgütünün yürütücüsü olarak görev yapıyorlardı.

Köy ve Mahalle Heyetleri ile, Nahiye Heyetleri, Vilayet İdare Heyetlerinin ilgili görevlerini kendi bölgelerinde yerine getirmekle sorumlu idiler.²¹¹

Millet Mektepleri resmi olarak, merkezi ve yerel yöneticiler yönetiminde örgütlenmişti. Ancak gerçekte örgütlenmenin kapsamı daha da geniş tutulmuştu. Kadın erkek her Türk vatandaşı, Millet Mektepleri örgütünün yardımcısı ve asli öğrencisi olarak örgütlenme içine alınmıştı.²¹²

Maarif Vekaleti müfettişleri, Millet Mekteplerinin her türlü faaliyetini denetleme yetkisi ile örgütlenme içinde görev almışlardı. Mülkiye Müfettişleri de, özellikle Vilayet

²¹⁰ Vilayet İdare Heyetlerinin, ilgili raporları oluşturmaktan başka görevleri de vardı: Millet Mekteplerinin mali giderlerinin karşılanması için gereken ödeneği, Vilayet bütçesinden ayırmak, halkı Millet Mekteplerine teşvik etmek ve devamlarını sağlamak, Millet Mektepleri için bina sağlamak, Millet Mekteplerine destek verebilecek çeşitli yerel kuruluşlarla işbirliğini sağlamak, Köy Yatı Dershaneleri oluşturmak, Halk Okuma Odaları kurup, gerekli yayınları temin etmek.; M.M.T.(1929),s.1927-1928.; M.M.T.; (1940),s.7-9.

²¹¹ M.M.T.(1929), s.1929.

²¹² M.M.T.(1929), s.1929.; M.M.T.; (1940), s.5.

İdare Heyetlerinin, Millet Mektepleri talimatnamesinde yer alan görevlerini ne derece yerine getirdiklerini kontrol ve teftiş ile yetkilendirilmişti.²¹³

Millet Mektepleri Talimatnamesinin uygulanması konusunda düzenlenen ek talimatname ile de, Maarif Vekaleti'ne bağlı olarak çalışan yerel maarif görevlilerinin, örgütlenme içindeki görev ve sorumlulukları da ayrıntılı olarak düzenlenmişti. Bu ek talimatname ile Maarif emînleri, Maarif Müdürleri, İlköğretim Müfettişleri, Kaza Maarif Memurları, Başöğretmenler ve Öğretmenler örgütlenme içindeki sorumlulukları konusunda bilgilendirilmişlerdi.²¹⁴

Millet Mekteplerinin ülke genelinde örgütlenmesi, Maarif Vekaleti'nin teşkilatlanamadığı yerlere kadar uzanmaktaydı.²¹⁵

Millet Mektepleri örgütünü oluşturan Cumhuriyet yöneticileri, hiçbir Türk vatandaşının bu uygulamanın ve Harf Devriminin dışında bırakılmasını istemiyorlardı. Bu hedef doğrultusunda, Cezaevlerini de örgütlenmeye dahil edip, cezaevlerindeki vatandaşların okuma-yazma öğrenmesi için de talimatnameye madde koymuşlardı.²¹⁶

Aynı amaç doğrultusunda devlet kuruluşları, belediyeler, tekel müdürlükleri, banka, demiryolu ve liman idareleri, sermayesinin yarısından fazlası devletçe verilen bütün şirketler, hamallar da dahil tüm personelini okutmakla yükümlü idi. Tüm memurlar,

²¹³ Millet Mektepleri örgütlenmesinin merkezinde yer alan Meclis Başkanı, Başbakan ve Bakanlar, Genel Kurmay Başkanı, Cumhuriyet Halk Partisi Genel Sekreterinden oluşan başkanlar, her yıl Nisan ayı içerisinde Başbakanın daveti ile toplanarak, Valilerden gelen raporları inceleyecek, her valinin çalışmaları ve başarı durumlarını belirleyerek, gereken kararları alacaklardı. Maarif Vekili de bu kurulun raportörlüğünü yapacaktı.; **M.M.T.**(1929),s.1934.; **M.M.T.**; (1940), s.18-19.

²¹⁴ **M.M.T.**; (1940), ek: s.3-9.

²¹⁵ "Maarif Vekaletinin resmi teşkilatının henüz teessüs edemediği yerlerdeki vatandaşlara okuyup yazma öğretmek üzere, seyyar muallim teşkilatı yapılacaktır." **M.M.T.**(1928) s.14.; 24 Kasım 1928 tarihli bu ilk talimatnamede "Seyyar Talim Heyetleri" başlığı ile ayrıntılı olarak düzenlenen bu konu, İkinci Talimatnamede ise "Seyyar Dershaneler ve Muallimler" başlığı ile yer almıştı.; **M.M.T.**(1929),s.1931-1932.; **M.M.T.**; (1940),s.13-17.

²¹⁶ "Altı aydan fazla mahkumiyeti olanları hakkıyla okutup-yazdırmadan çıkaran hapishane müdürleri mensup oldukları vekaletçe mesul edilecektir.;" **M.M.T.**(1928)s.13; **M.M.T.**(1929),s.1932.; **M.M.T.**; (1940),s.16.

hizmetliler, işçiler en geç Haziran 1929'a kadar bir Millet Mektebinde öğrenim görmüş olacaklardı.²¹⁷

Millet Mektepleri örgütlenmesi, uygar dünyada yerini almak isteyen bir ulusun tüm vatandaşlarını -işi, sınıfı ne olursa olsun- kapsayan, ayrıntıları düşünülmüş, planlı bir uygulama idi.

2.2. Millet Mektepleri Öğretim Kadrosu :

Türkiye halkının cahillikten kurtulması, düşünsel ve kültürel seviyesinin yükseltilmesi amacıyla oluşturulan Millet Mekteplerinde öğretim kadrosu, genel eğitim örgütüne paralel olarak oluşturulmuştu. Bu kapsamda, İlköğretim okulu bulunan her yerde, öğretmen sayısı kadar Millet Mektebi dershanesi açılacaktı. Maarif emînleri, Maarif Müdürleri, İlköğretim müfettişleri, İlköğretim okullarının müdürleri, baş öğretmenleri ve öğretmenleri, asıl görevleri yanında Millet Mekteplerinin eğitim ve teftişinden de sorumlu idi.²¹⁸

Yerel örgütlenme çerçevesinde, illerdeki öğretim kadrosunun başında Maarif emînleri bulunurdu. Maarif emînleri, kendi bölgeleri içinde belirlenen kurallar ve ilkeler doğrultusunda, Millet Mekteplerinin öğretim uygulamalarını takip ve kontrol etmekle sorumluydu. Ayrıca, bu kontrol görevleri sırasında edindikleri izlenimlerini, görüşlerini rapor halinde Maarif Vekaleti'ne bildirirlerdi.²¹⁹

Maarif Müdürleri, Millet Mektepleri Vilayet İdare Heyetinin genel sekreteri ve vilayet dahilindeki öğretim işlerinin yetkili makamı sıfatıyla görev yaparlardı. Millet Mektepleri Vilayet İdare Heyetinin, talimatnamede belirtilen görevlerini yerine getirmesi konusunda kolaylaştırıcı önlem ve önerileri, mesai programı şeklinde hazırlayıp Valiye sunarlardı. Öğretmenlerin ve öğretmenlerin görev yapacakları yerlerin belirlenmesi, öğretimin programa uygun olarak yürütülmesi de Maarif Müdürlerinin göreviydi.

²¹⁷ M.M.T.(1928),s.13; M.M.T.(1929), s.1932; M.M.T.; (1940),s.15-16.

²¹⁸ M.M.T.(1928), s.9.

²¹⁹ M.M.T.; (1940), ek:s.4.

Öğrencilerin devam durumları hakkında bilgi almak, öğretim faaliyetini aksatacak eksiklikleri Millet Mektebi Vilayet İdare Heyeti ile görüşüp gerekli tedbirleri almak, yapacağı teftiş sonucuna göre gerekli talimatları vermek, sınavların zamanında yapılmasını sağlamak, sınav sonucunda mezunlara verilecek belgeleri düzenlemek ve her ay vermesi gereken bilgileri Maarif eminliklerine zamanında iletmek de sorumlulukları arasında idi.²²⁰

Millet Mektepleri öğretiminin istenilen şekilde yürütülmesinden ilköğretim müfettişleri de, görev yaptıkları bölge çerçevesinde sorumlu idi. Görev bölgelerindeki Millet Mekteplerinin açılması ve devamlılığının sağlanması, öğretimin talimatname ve verilen emirler doğrultusunda yürütülmesinin kontrolü, öğrenci yoğunluğu olan dersanelerdeki fazla öğrencilerin, az öğrenci olan uygun dersanelere nakli ve yerleştirilmesi, öğretmenlerin devamlarının kontrol edilmesi ve devamlarının sağlanması, her ay verilmesi gereken ve istatistik verileri de içeren bilgilerin Maarif Müdürüne sunulması, İlköğretim müfettişlerinin birinci derecede sorumlulukları idi.²²¹

İlköğretim okullarının başöğretmenleri ve öğretmenleri de, normal öğretim faaliyetlerinin yanında, Millet Mektepleri öğretim faaliyetinin asıl uygulayıcısı olarak görev yaparlardı.

Görev yaptığı okulda Millet Mektebi dershanesi açılan her İlköğretim okulu müdürü ve başöğretmeni, öğretmen ve öğrencilerinin düzenli devamını, öğretim programının titizlikle uygulanmasını sağlamakla yükümlüydü.²²² Öğretmenler ise, görev yaptıkları yerde 15 ile 40 vatandaşın oluşan bir Millet Mektebi dershanesi oluşturup, öğretimini yapmak zorundaydı. Bu öğretim sorumluluğunu yürütürken, öğrenci devamsızlığı ve kendi özel sorunları da dahil, her türlü probleminden bölgesinin ilköğretim müfettişini haberdar edip, sorunları çözmeye mecburdu.²²³

²²⁰ Aynı,s.3-5.

²²¹ Aynı,s.5-6.

²²² Aynı,s.6.

²²³ Aynı,s.7.; Bir dershanedeki öğrenci sayısı, 24 Kasım 1928 tarihinde uygulamaya konan ilk talimatnamede 30 ile 50 arası olarak belirlenmişti. Millet Mektepleri uygulamasının ikinci yılında dersanelerdeki öğrenci

Millet Mektepleri öğretiminin en önemli sorunlarından biri öğretmen sayısının yetersizliği idi. Bu sorunun yaratacağı olumsuz durumu önceden hesaplayan Cumhuriyet idarecileri, çözüm için düşündükleri yolları da talimatnameye yansıtmışlardı. Bu amaçla, Millet Mektepleri öğretim kadrosu, resmi ve özel nitelikli Türk okullarının öğretmenleri yanında, yabancı ve azınlık okullarının Türkçe, Tarih ve Coğrafya öğretmenlerini de içine alacak şekilde düzenlendi. Bu öğretmenlerin Millet Mekteplerinde yapacakları öğretim ile görev ve sorumlulukları, diğer öğretmenlerle aynıydı.²²⁴

Ayrıca, Maarif eminleri gerekli gördükleri takdirde, bölgesinde bulunan orta dereceli okulunun öğretmenlerine de görev verebilirdi. Bu görev orta dereceli okul öğretmenin asıl görev zamanı dışında verilebilecekti. Bu görev öğretmenlik olabileceği gibi, müfettişlik de olabilirdi.²²⁵

Öğretim kadrosunu yeterli düzeye getirmek için, orta dereceli okullar yanında, yüksek okulların öğretim görevlilerinden yararlanmakta mümkündü. Bir bölgenin Maarif emini, Maarif Vekaleti'nin özel iznini alarak, yüksek okul öğretim kadrosundan Millet Mektepleri adına yararlanabiliyordu.²²⁶

Millet Mekteplerinde yeni Türk Harfleri ile halka okuma yazma öğretimi yapılırken, bir bölgede okuyup-yazmak isteyenlerin adedi, o bölgedeki mevcut öğretmenlerin okutabileceklerinden fazla olursa, bölgedeki aydınlardan da yararlanılacaktı. Öğretmen olmayan aydın kişilere, Millet Mektebi Vilayet veya Kaza İdare Heyeti kararı ile, oluşturulan bir yeterlilik kurulu tarafından "Millet Mektebi Öğretmeni" unvan ve belgesi verilecekti. Aydın kişiler, bu belge ile öğretmen olarak görevlendirilebiliyordu.²²⁷

---

sayısının düşürülmesi (15 ile 40 arası), ilk yıl yaşanan yoğunluğun ikinci yıl daha az yaşanması ile açıklanabilir.

²²⁴ M.M.T.(1928), s.11.

²²⁵ Aynı,s.11.

²²⁶ Aynı,s.11.

²²⁷ Ancak bu kişiler, sadece iki aylık kurslarda yani, eski yazıyı bilenlere yeni yazının öğretildiği dershanelerde görev yapabilecekti. Hiç okuma-yazma bilmeyenlere öğretim görevi, meslekten olan öğretmenlere bırakılmıştı. Aynı,s.11.

birkaç derslane daha açabilmek için Maarif İdaresinden öğretmen istedi. İstanbul Maarif İdaresi de diğer okullarda derslane açamayan öğretmenleri bu okullarda görevlendirdi.²³²

Başöğretmen Mustafa Kemal Paşa önderliğindeki Millet Mektepleri öğretim kadrosu, özellikle öğretmenler, sayılarının yetersiz olması yanında ekonomik güçlüklerle de mücadele ederek, Türk halkını okur yazar yapabilmek için yoğun bir çaba içine girmişlerdi.

2.3. Millet Mektepleri Uygulaması İçin Bina Sağlanması :

Millet Mektepleri örgütlenmesi kapsamında her vilayette, kaza, nahiye ve köylerde heyetler oluşturuldu. Bu heyetler, görevli oldukları yerlerde Millet Mekteplerinin her türlü ihtiyacını gidermekle görevliydi. Millet Mektepleri uygulaması için ihtiyaç duyulan bina ve derslane sorununu çözmek, dershanelerin ihtiyaçlarını gidermek ve öğretim malzemelerini sağlamak da bu heyetlerin göreviydi.²³³

Millet Mektepleri adına açılacak dershaneler için öğretim yeri olarak, Maarif Vekaleti'ne bağlı ilköğretim okulları düşünülmüştü. İlköğretim okulu bulunan her yerde, mevcut ilköğretim öğretmeni sayısı kadar derslane açılacaktı.²³⁴

Maarif eminliklerinin gerekli görmesi durumunda ve ihtiyaç duyulduğunda, orta dereceli okulların binalarından, dershanelerinden de yararlanılabılırdi. Yine ihtiyaç duyulması durumunda Maarif eminlikleri, bölgelerindeki mevcut yüksek okul binalarından da yararlanabileceklerdi. Ancak, Maarif Vekaleti'nin bu konuda özel izninin alınması gerekiyordu.²³⁵

Millet Mektebi dershaneleri için okul binaları yanında; gerektiğinde camiler, hükümet salonları, kulüpler, salonlar, kahveler gibi, toplanmaya uygun olan her yer

²³² *Cumhuriyet*, (3 Ocak 1929).

²³³ Kursların ihtiyacı olan künye kayıt ve yoklama defteriyle, yazı tahtası ve tebeşir gibi genel; defter, kalem, kitap gibi özel ders malzemelerini sağlamak görevi de bu kurullara verilmişti.; *M.M.T.*(1929),s.1927.; *M.M.T.*(1928),s.9.; *M.M.T.*; (1940), s.14.

²³⁴ *M.M.T.*(1928)s.9.; *M.M.T.*(1929),s.1926.; *M.M.T.*; (1940),s.5.

²³⁵ *M.M.T.*(1928), s.11.

kullanılacaktı. Dershane olarak kullanılacak bu yerlerin öğretim için uygun hale getirilmesini sağlamak da, yerel heyetlerin görevleri arasında sayılmıştı.²³⁶

Maarif Vekaleti teşkilatına bağlı okulların bulunmadığı yerlerin halkını okutmak için “Seyyar Talim Heyetleri” düşünülmüştü. Bu heyet bünyesinde görevlendirilmiş bir öğretmen, okulu olmayan küçük köylere giderek, köy halkını uygun zamanlarda, köyün en uygun bir yerine toplayarak öğretim yapacaktı. Seyyar öğretmenler şehirlerde ise kahve, gazino gibi toplanmaya uygun yerlerde ders vereceklerdi.²³⁷

Millet Mektepleri öğretimi, sabit ve seyyar dershaneler yanında, halk okuma odaları ve köy yatı dershaneleri aracılığı ile de sağlandı.²³⁸ Şehir, kasaba ve köylerin uygun yerlerinde, Milli Emlak’a ait binalarda veya halk yararına hizmet veren kuruluşların binalarında halk okuma odaları oluşturmak, halkın yararlanabileceği şekilde bu odaları düzenlemek, uygun yayınları buralarda bulundurmak, Vilayet İdare Heyetinin görevi olarak belirlenmişti.²³⁹ Köy yatı dershanelerinin bina ihtiyacını da Vilayet İdare Heyetleri giderecekti. Mali şartların oluşmasına bağlı olarak, her vilayet ve kaza merkezinde veya uygun görülecek yerlerde birer köy yatı dershanesi kurarak bu sorumluluğu yerine getireceklerdi.²⁴⁰

Millet Mekteplerine daha açılmadan gösterilen büyük ilgi karşısında İstanbul Maarif İdaresi, yoğun bir çalışmanın içine girmişti. İstanbul’daki 300 ilköğretim okulunun

²³⁶ Aynı,s.9.Hapishaneler, fabrikalar, çiftlik sahipleri, müteahhitler, devlet kuruluşları, belediyeler, bankalar, demiryolları ve liman idareleri ile şirketler, bünyesinde çalıştırdıkları memur, hizmetli, hamal, amele vb. vatandaşlara okuma-yazma öğretme yükümlülüklerini yerine getirmek için açacakları dershanelerin yer ihtiyacını, kendi imkanları doğrultusunda halledeceklerdi. *M.M.T.*(1929),s.1933.

²³⁷ *M.M.T.*(1928),s.14. Bir yıllık uygulama sonucunda, seyyar dershaneler için yer bulunması sorumluluğu ihtiyar heyetlerine devredildi: “Seyyar muallimlerin tedrisat yapacakları yer, köy ihtiyar heyeti tarafından temin olunur” maddesi, ikinci talimatnamede yer aldı. *M.M.T.*(1929),s.1931.

²³⁸ Halk okuma odaları ve köy yatı dershaneleri, Millet Mektepleri uygulamasının ikinci yılından itibaren düşünülmüş ve hazırlanan ikinci talimatnamede yer almıştı. *M.M.T.*(1929),s.1931.

²³⁹ Aynı, s.1927.

²⁴⁰ Aynı,s.1928; Köy yatı dershaneleri için yeni bina yapılabileceği gibi; hükümet yetkililerinin tasarrufundaki binalardan, Halk Fırkası, Türk Ocağı ve bunlar gibi diğer milli kuruluşların izinleriyle onların binalarından veya vatandaşların ilgi ve iyi niyeti sonucu sağlanan binalardan da yararlanılıyordu. *M.M.T.*

bütün sınıflarının Millet Mektebi haline getirilmesi için gerekli hazırlıklar yapılmıştı. Bu amaçla bir çok okula elektrik tesisatı yaptırıldı. Bölge müfettişleri de okulları dolaşır, okulların ay başına kadar öğretime hazır hale getirilmesine çalışmışlardı.²⁴¹

Karşılaşılan yoğun ilgi nedeniyle yine İstanbul'da, Millet Mektebi yapılan bütün okul binalarının kontenjanı açılış yapılmadan dolmuştu. Bu nedenle kayıtlar kapatılmak zorunda kalmıştı.²⁴²

Millet Mekteplerine karşı yoğun ilgi devam ederken, İstanbul Kumkapı civarındaki kalabalık Hıristiyan halktan henüz bir kişi bile başvurmamış ve kayıt olmamıştı. Bu durumun yaşanan yoğunluk nedeniyle olduğunu belirleyen İstanbul Maarif Müdürlüğü, civardaki Ticaret Mektebi binasında da dersane açmak için çalışmalar başlattı.²⁴³

İstanbul'da ilköğretim okullarından başka, bütün yabancı, özel ve azınlık okul binalarının hepsi Millet Mektebine dönüştürüldüğü halde ihtiyaç karşılanamadığından, mevcut okulların hepsinin Millet Mektebine dönüştürülmesi düşünüldü. Bu amaçla, henüz Millet Mektebi açılmayan okulların isim ve semtleri ve sınıf sayıları ile kapasitelerinin mutlaka belirlenmesi müfettişlerden istendi.²⁴⁴

Cumhuriyet Hükümeti, daha işin başından binaların sağlık koşullarına uygunluğunu da, insana verilen değer açısından denetlemeyi ve gerekli tedbirleri almayı uygun görmüştü. Maarif, Sıhhiye Müfettişlerinden Dr. İhsan Bey, bu amaçla Millet

---

(1940),s.5-6.;İstanbul Araştırma Merkezi Öğretim ve Eğitim Araştırma Grubu, "Millet Mektepleri – Köy Yatı Dershaneleri", **Belgelerle Türk Tarihi Dergisi**, Sayı no:9-10:100-127,(Kasım-Aralık 1985),s.113.

²⁴¹ **Cumhuriyet**, (28 Aralık 1928).

²⁴² **Cumhuriyet**, (31 Aralık 1928).; Halkın geniş ölçüde gösterdiği ilgi Millet Mektepleri açıldıktan sonra da devam etti. İstanbul'da, okumak için en fazla arzu, kadınlar, hamallar ve küçük esnaf çıraklarından gelmişti. Bu genel ilgi karşısında mevcut dersanelerin ihtiyacı karşılayamayacağı belirtilmişti. **Cumhuriyet**, (5 Ocak 1929).

²⁴³ **Cumhuriyet**, (4 Ocak 1929).

²⁴⁴ **Cumhuriyet**, (9 Ocak 1929). ;Millet Mektepleri ile ilgili gelen ilk istatistiksel verilere göre, Millet Mekteplerine devam eden öğrenci sayısı kadar halkın kayıt için beklediği anlaşılıyordu. Bu nedenle dersanelerin iki devreli olması zorunluluğu belirmişti. İstanbul Maarif İdaresi, sıra ve diğer donanımı

Mekteplerinde yaptığı bir teftiş sonucunda, öğrencilerin sağlıklı koşullarda öğretim yapabilmesi için, bina ve dershanelerin haftada bir defa fenni kontrolden geçmesi gerektiğini rapor etmişti.²⁴⁵

Cumhuriyet yöneticileri her alanda olduğu gibi eğitim konusunda da oldukça güç koşullar ile karşılaştılar. Bu güçlüklerden biri de, Millet Mekteplerine karşı halkın göstermiş olduğu yoğun ilgi nedeniyle, bina sayısındaki yetersizlik ve mevcut binaların donanım eksikliği olarak ortaya çıktı. Ancak, her alanda olduğu gibi, geniş halk kitlelerini okur-yazar yapmak ve Cumhuriyet idealleri doğrultusunda yetiştirmek konusunda da kararlı bir tutum sergilediler. Eldeki imkanları en verimli şekilde kullanmaya çalışarak, sağlıklı bir eğitim ortamı oluşturup, binlerce vatandaşın okur-yazar olmasını sağladılar.

2.4. Millet Mekteplerinin Mali Giderlerinin Karşlanması:

Millet Mektepleri örgütlenmesi çerçevesinde, mümkün olduğunca vatandaşı okur yazar yapabilmek için yapılacak masraflar, Vilayet özel bütçelerinden maarif kısmına aktarılacaktı. Millet Mektebi Vilayet İdare Heyetleri, gerekli miktarı ayırmakla görevliydi.²⁴⁶

Dershanelerin araç-gereç ve donanımı, öğretim malzemelerinin sağlanması ile birlikte öğretim kadrosuna ödenecek ücretler, zorunlu masraflar, harcırah ve yevmiyelerden

---

sağladıkça, uygun yerlerde dershane açmaya devam edeceğini bildirdi. **Cumhuriyet**, (13 Ocak 1929).; **Cumhuriyet**, (3 Şubat 1929).

²⁴⁵ **Cumhuriyet**, (14 Ocak 1929).

²⁴⁶ **M.M.T.**(1929), s.1927.; Millet Mekteplerinin masrafları direk olarak genel bütçeden karşılanmıyordu. Ancak, Maarif Vekaleti bütçesinden "Halkı Tenvir Hizmetleri Masrafları" adı altında, illere yardım amacıyla bir miktar para ayrılıyordu. 1929 yılında bu amaçla 7.500 lira ayrılmıştı. 1930 yılında ise bu pay 28.000 liraya çıkarılmıştı. Bu yıldan itibaren dünya ekonomik krizinin olumsuz etkileri hissedilmeye başlanmış ve Millet Mekteplerine ayrılan pay da sembolik bir rakama, "1 lira"ya düşürülmüştü. **T.B.M.M. Zabıt Ceridesi**, Devre:4, (14.7.1931),Cilt no:3, s.105.; Bu durum 1938 yılına kadar devam etmiş, aynı yıl ödenek 10.000 liraya çıkarılmıştı. **Aynı**, Devre:6, Cilt no: 2, s.124, 22.05.1939.; 1940-1944 yılları arasında 8.010 lira olarak devam eden bu pay, 1945 yılında 4.672 liraya düşmüştü. **Aynı**, Devre:7, (21.05.1944),Cilt no: 9, s.202.; Millet Mektepleri adına Maarif Vekaleti bütçesine son olarak 1947 yılında 8.000 lira ödenek konmuş ve o tarihten sonra bir daha pay ayrılmamıştır.

kanunen verilmesi gerekenler, Millet Mekteplerinin genel mali giderlerini oluşturuyordu.²⁴⁷ Özellikle öğretim kadrosunun ücretleri, Millet Mektepleri Talimatnamesinde ayrıntılı olarak yer almıştı:

“Millet Mekteplerinde ders okutan her öğretmene dört aylık hizmetine karşılık en az 50 lira verilir. Okulunda ikiden fazla millet mektebi açılan başöğretmenlere ve kaza maarif memurlarına, düzenli görevlerine karşılık 50, ilköğretim müfettişlerine 60, maarif müdürlerine de bir devre için 90 lira ücret ödemesi yapılır. Millet Mekteplerinin, Maarif Müdürü ve İlköğretim Müfettişleri tarafından teftişini mümkün kılmak için her sene, vilayet maarif bütçesinin “özel giderler” bölümüne, yeter miktarda harcırah konur.”²⁴⁸

Köyünde okuma-yazma bilmeyen bütün vatandaşları okutmuş ve bu yolla cahilliği ortadan kaldırmış olan öğretmenler, ücretlerinden ayrı olarak, para ile ödüllendirilirdi.²⁴⁹

Seyyar öğretmenler, gerekli öğretim araç-gereçlerini de, talimatname gereği beraberinde götürmek durumundaydı. Seyyar öğretmenlere, bu araç-gereçlerin bedeli ile kanuna göre verilmesi gereken harcırahtan başka, ayrıca idare heyetince uygun görülecek miktarda ücretin verilmesi talimatnamede yer almıştı.²⁵⁰ Bu amaçla, okulu olmayan köylerde seyyar dershaneler açılabilmesi için, gereken paranın vilayet bütçesinde ödenek olarak bulundurulması istenmişti.²⁵¹

Seyyar öğretmenlerin öğretim yapacakları yerin sağlanması ve bu yerin öğretime hazırlanması köy ihtiyar heyetinin göreviydi. Bu konuda ihtiyaç duyulan masraflar, varsa

²⁴⁷ M.M.T.(1928), s.9.; Dershanelerin bütün donanımı yanında, künye kayıt ve yoklama defterleri ile yazı tahtası,tebeşir gibi genel, defter, kalem, kitap gibi özel ders malzemelerinin sağlanması için harcanacak paralar da mali giderler arasındaydı ve İl Özel İdarelerinin ayıracakları paydan karşılanıyordu. M.M.T.,(1928),s.12.

²⁴⁸ M.M.T.(1929), s.1929

²⁴⁹ Maddi ödüllendirme yanında, öğretmenlere yönelik manevi ödüllerde vardı. Bir devreyi başarıyla tamamladığı tespit edilen öğretmenlere ücretinden başka, biri devre ortasında, biri de sonunda olmak üzere takdirname verilmesi kararlaştırılmıştı. Takdirname, Maarif Müdürünün teklifi ile, Maarif emini tarafından verilirdi. Öğretmen olmayıp ta, Millet Mektebi öğretmeni belgesi alarak, üstün hizmeti görülen memurlar, Mahalli İdare Heyetinin teklifi ile ödüllendirilirdi. M.M.T.(1928),s.15.

²⁵⁰ M.M.T.(1929),s.1932.

²⁵¹ M.M.T.(1928),s.15.

köyün tasarruf sandığından karşılanacaktı. Sandık bulunmadığı takdirde, ihtiyar heyeti köy halkını yardıma davet ediyordu.²⁵²

Devlet kuruluşları, hapishaneler, özel kuruluşlar, açacakları dershanelerin her türlü araç gerecini sağlayacak, öğretmen istemişlerse, bu öğretmenlerin ücretlerini, harcırahlarını ödeyeceklerdi.²⁵³

Millet Mekteplerinin hedeflenen amaçlar doğrultusunda örgütlenebilmesi için yapılacak masrafları karşılamak adına ilk ödenek, Maarif Vekaleti'nin 1928 yılı bütçesine eklendi. "Türk Harflerinin Kabul ve Tatbiki Hakkında Kanun"un kabulünde sonra²⁵⁴ 5 Kasım 1928'de, "yeni Türk harflerinin iltizam eylediği masraf" adıyla 400.000 liralık "olağanüstü" ödeneğin, Maarif Vekaleti bütçesine eklenmesi teklif edildi. Bu para, çeşitli Bakanlıkların ve Dairelerin 1928 yılı bütçelerinin, zorunlu olmayan kalemlerinden kesintiler yapılarak sağlandı.²⁵⁵

Dönemin Maarif Vekili Mustafa Necati, bu kanun Meclis'te görüşülürken söz alarak, ilgili ödeneğin nerelere harcanacağı konusunda bilgi verdi. Açıklamaya göre, beş maddeden oluşan harcama kalemlerinden dördüncüsü, Millet Mektepleri ve halk dershanelerini kapsamaktaydı:

"Halk dershanelerine ve Millet Mekteplerine ait her nevi masrafı yapmak, bu dershaneler ve mektepler için, yeni harflerle süreli ve belirli aralıklarla çıkan mecmua kitap vesaire basmak."²⁵⁶

Sağlanan bu ödenek ile vilayetlerin bütçelerinden ayıracakları pay dışında, Millet Mekteplerinin ihtiyacı olan masrafların nasıl karşılanacağı talimatname ile düzenlenmişti. Gerek Millet Mektepleri öğretiminin devamı, gerekse Halk Okuma Odalarının

²⁵² M.M.T.(1929),s.1931-1932.

²⁵³ Aynı,s.1933.

²⁵⁴ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre:3, (5.11.1928), Cilt no:5, s. 2 -11.

²⁵⁵ Bu kanun tasarısı teklifi 8 Kasım 1928 tarihli toplantıda ele alındı, 10 Kasım 1928'de Meclis tarafından kabul edildi. 13 Kasım 1928'de de, resmi gazete de yayınlanarak yürürlüğe girdi. Aynı,s.22-26.

²⁵⁶ Aynı,s.23.

oluşturulması için, Cumhuriyet Halk Partisi, Türk Ocağı ve bu tür milli kuruluşlardan ve diğer hayır amaçlı çalışan oluşumlardan veya kişilerden gelir elde etmek, ayrıca bölgenin özelliğine bağlı olarak her türlü kaynaktan yararlanmak, Millet Mektepleri İdare Heyetlerinin görevleri arasında idi.²⁵⁷

Millet Mektebi İdare Heyeti, her vilayet ve kazada, Millet Mektebi teşkilatı masrafları için, bir bütçe düzenleyip, Maarif Vekaletine onaylatıyordu. Bu bütçe adına elde edilecek gelir kalemleri de talimatnamede yer almıştı:

- A) Hususi bütçelerden ayrılıp nakledilecek miktar. (Bu ilk sene için, tasarruf edilebilen miktarların nakledilmesiyle temin edilir.)
- B) Yerel ticaret ve ziraat odalarından sağlanacak yardım.
- C) Mahalli belediyelerden yapılacak yardımlar. (Bu sene için tasarruflardan nakledilmek yoluyla temin edilir.)
- D) Kişisel bağışlar.
- E) “Gazi Hitabesi” plağının satışından elde edilecek gelir.²⁵⁸

Onaylanan gelir ve masraflar, Özel İdare Bütçesinin, gelir ve gider sütunlarına ayrı bir bölüm halinde aynen aktarıldıktan sonra, Millet Mektebi İdare Heyetlerinin kararı, vali veya kaza kaymakamının ödeme emriyle, Millet Mektebi dershanelerinin öğretim giderleri için harcanırdı.²⁵⁹

Millet Mekteplerinin açıldığı günlerde yaşanan yoğunluk, pek çok okulda fazla sayıda dersane açılmasına neden oldu. Dolayısıyla, öğretmenlerin ders saatleri de arttı. Bu durum ücretlere de yansdı. Fazla dershanede derse giren öğretmenlerin ücretleri de ona göre tespit edilip ödenecekti.²⁶⁰

²⁵⁷ M.M.T.(1929),s.1927-1928

²⁵⁸ “Gazi Hitabesi” adını taşıyan bu plak, Mustafa Kemal’in yeni harfler hakkındaki düşüncelerini içeriyordu. Öğretmenler gramfon bulabildikleri takdirde bu plağı dinlettikten sonra derslere başlardı.;M.M.T.,(1928),s.13.

²⁵⁹ M.M.T.(1928).

²⁶⁰ Cumhuriyet, (10 Ocak 1929).

Ücret ödenmeleri daha ilk günlerde vilayet bütçelerini zorluyor, bütçeler yetersiz kalıyordu. İstanbul'da da yaşanan bu durum karşısında Vilayet İdare Heyeti tarafından Dahiliye Vekaleti'ne, Millet Mektepleri öğretmen ve hizmetlilerinin ödenmeyen ücretlerinin ödenmesi için 50 bin liralık istekte bulunulmuş, bu istek Bakanlar Kurulunca onaylanmıştır.²⁶¹ Yine İstanbul'da ilk ay içinde, Millet Mekteplerine ayrılan ödenek yeterli gelmediğinden, vilayet muhasebesince 138.000 liralık ek ödenek verilmesi durumunda kalınmıştır.²⁶²

Millet Mektepleri, daha ilk günlerden, ekonomik sıkıntılarla karşı karşıya kalmıştı. Bu durum, bütün özverili gayretlere rağmen, uygulamanın aynı hızla uzun yıllar devam edememesinde etkin bir rol oynamıştır.

---

²⁶¹ Cumhuriyet, (15 Ocak 1929).

²⁶² Cumhuriyet, (24 Ocak 1929).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MİLLET MEKTEPLERİNDE EĞİTİM-ÖĞRETİM

1. OKUMA YAZMA ÖĞRETİMİ VE A DERSHANELERİ

Millet Mektepleri, ülke çapında bir örgütlenmeydi. Yeni Türk harflerinin kolay okunur yazılır yönünden bütün ulusu yararlandırmak, büyük halk kitlelerini hızla okur yazar duruma getirmek, bu örgütlenmenin temel amacıydı.²⁶³

Bununla birlikte, Cumhuriyet yöneticilerinin daha büyük hedefleri vardı: Çağdaş uygarlık düzeyine ulaşmak. Bu hedefe ulaşmanın bir aracı olarak örgütlenen Millet Mekteplerinin kapsamı da, Türkiye halkını okur yazar yapmak yanında, hayat ve geçim kaynaklarının gerektirdiği bilgileri de kazandırarak, kendi kendine yeten bireyler oluşturmak şeklinde genişletildi.²⁶⁴

Halkı, Cumhuriyet ve devrimlere bağlı insanlar yapmanın da aracı olan Millet Mekteplerinde eğitim-öğretim faaliyeti, sabit ve seyyar olmak üzere A ve B dershanelerinde, halk okuma odaları ve köy yatı dershanelerinde yapılıyordu.²⁶⁵ Katılıma göre, erkeklere, kadınlara veya karma dershaneler olarak her iki cinse ortak hizmet veren dershaneler açılabilirdi.²⁶⁶

---

²⁶³ M.M.T.,(1928),s.7.

²⁶⁴ M.M.T.,(1929),s.1925.

²⁶⁵ Aynı,s.1925.

²⁶⁶ Aynı,s.1929.

Sabit ve seyyar A dershanelerinin öğretimi, hiç okuma yazma bilmeyen veya Arap harflerini öğrenmiş olan yetişkinleri okur yazar yapmaya yönelikti. A dershanelerinde öğretim, her yıl 1 Kasım'da başlayıp, Şubat sonunda biterdi.²⁶⁷

Her Millet Mektebi dershanesi, 15 ile 40 öğrenciden oluşacaktı. Yaşanan yoğunluğa göre bu sayı artabilirdi. Millet Mektebi öğrencilerinin yaş sınırlaması ise 16 ile 45 yaş arası olarak belirlenmişti.²⁶⁸

Dershaneler, olanaklar ölçüsünde halkın ayağına götürülüyordu.²⁶⁹ Her Millet Mektebinde, her gün bir saat olmak üzere haftada toplam altı saat ders yapılırdı. Cuma günleri ise tatildi. Yerel koşullar düşünülerek, ihtiyaca göre ve mahalli idare heyetinin de kararı ile öğretim üç güne kadar düşürülebilirdi. Ancak, bir dershanede bir günde iki saatten fazla ders yapılması yasaktı. Dersin, günün hangi saatinde olacağı da, yine mahalli idare heyetince belirleniyordu.²⁷⁰ Seyyar öğretmenler görev yerlerinde öğleden önce, yaşları 12-16 arasında bulunan çocukları, öğleden sonra da yaşları 16-45 arasında olan yetişkinleri okuturlardı.²⁷¹

Millet Mekteplerinde öğretime başlamadan bir kaç gün önce, Millet Mektebi İdare Heyeti tarafından, her türlü iletişim araçlarından (gazete, davul çalma, ilanlar v.b.)

²⁶⁷ Aynı, s.1926.; Millet Mektepleri 1929 yılının Ocak ayında öğretime başladığında ise; A dershaneleri, öğrenim çağını geçirmiş olup, ne eski Arap harfleri ne de yeni Türk harfleri ile okuyup yazmayı bilmeyen vatandaşların, Türk harfleri ile okuyup yazmayı öğrenmesini sağlamaya yönelikti. Öğretim süresi ise dört aydı. B dershanelerinin öğretimi ise, eski Arap harfleri ile okuyup yazan vatandaşlara, yeni Türk harfleri ile okuyup yazmayı öğretmeye yönelikti. Öğretim süresi ise iki aydı. Yani, uygulamanın ilk yılında her iki dershane de okuma yazma öğretmeye yönelik eğitim veriyordu; M.M.T.,(1928),s.7.

²⁶⁸ M.M.T.,(1929),s.1926.; 1928 yılına ait ilk talimatnamede ise her dershanedeki öğrenci sayısı 30 ile 50 arasında olacak şekilde planlanmıştı. Aynı talimatnamede yaş sınırı ise 16 ile 30 arası olarak belirlenmişti. Millet Mekteplerine devam etmek isteyen ancak yaşı 30'dan yukarı olanlar için de yeteri kadar dershane açılacaktı. ;M.M.T.,(1928),s.11.

²⁶⁹ "Millet Mektebine devam eden vatandaşlara kolaylık olmak için, teşkilatın vatandaşların ayağına götürülmesi lazımdır. Bunun için de bu dershaneler büyük şehir ve kasabaların müsait mahallerinde ve muhtelif semtlerde tesis edilirler";M.M.T.,(1928),s.12.

²⁷⁰ M.M.T.,(1929),s.1930.

²⁷¹ Aynı,s.1931.; Ülke nüfusunun çoğunluğu kırsal kesimde yaşayan ve tarımla geçinen insanlardı. Bu nedenle, Millet Mektepleri özellikle Kasım ayında başlatılıyordu. Çünkü kış aylarına girildiğinden, tarımla uğraşan insanların işleri de böylece engellenmemiş oluyordu. Düşünülen bu durum, talimatnameye de yansıtılmıştı: "Seyyar Talim Heyetleri ve Millet Mektebi İdare Heyetleri, öğretimin uygulama zamanını, köylünün zirai ve iktisadi faaliyetine kesinlikle engel olmayacak zamanlarda yapılmasına uyacaklardır." M.M.T.,(1928),s.14.

yaralanılarak derslere başlanacağı ilan edilirdi. Açılış günü şehir, kasaba ve köyler, bayraklarla donatılır, okullarda orkestralarla konserler düzenlenir, halk büyük meydanlarda, uygun yerlerde toplanarak nutuklar söylenir, böylece açılış törenlerle yapılmış olurdu. Okuma-yazma öğretiminin yapıldığı A dershanelerinde öğretimin ilk günü öğretmen, okuyup-yazmanın önemi, cahilliği ortadan kaldırmaya katkısı, kişilere ve topluma kazandırdıkları hakkında bir konuşma yapardı. Ardından eski harflerle yeni harfleri karşılaştırarak, eskinin okuma-yazmada yarattığı güçlükleri, yeni harflerin getirdiği kolaylığı karşılaştırmalı olarak anlatırdı.

Gramofon sağlanabildiği takdirde, Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Paşa'nın yeni Türk harfleri ile ilgili hitabesini içeren plağı öğrencilere dinletilirdi.²⁷² Bunların ardından derslere başlanırdı. Dersler, müfredat programına, öğretim yöntemlerine yönelik kurallarla uygun olarak devam ettirilirdi.

Halkın yeni harflere karşı ilgisini artırmak, özellikle A dershaneleri yoluyla okuyup-yazmalarını sağlamak amacıyla, Millet Mektebi İdare Heyetleri tarafından propaganda faaliyetleri yapılması düşünülmüştü:

“A) Sinema ve tiyatrolardaki gösteriler arasında, okuyup-yazmanın önemine dair, uygun propaganda gösterileri düzenlemek,

B) Kahvehane, gazino gibi genel yerlerde konferanslar vermek,

C) Kasaba ve köylerde panayır, pazar, güreş, koşu, sergi gibi, halkın yoğun olarak ilgi gösterdiği yerlerde konferanslar vermek, öğretici levhalar asmak, ilgi çekecek gösteriler düzenlemek,

D) Mecmua, gazete, risale gibi yayınlar basmak, şehirlerde ve köylerde genel ilgiyi çekecek konular içeren duvar gazeteleri, levhalar basıp, dağıtmak,

E) Radyo hitabeleri düzenlemek, caddelere, meydanlara hoparlör konularak halkın ilgisini çekmek.”

Propaganda faaliyetlerinin amacına ulaşması ve yararlı olması için, gerektiği kadar yapılması tavsiye edilmişti. Propaganda çalışmalarının halkı rahatsız edici boyutlara vardırılmaması ve düzenin bozulmamasına dikkat edilmesi uyarısı yapılmıştı.²⁷³

Millet Mektepleri A dershanelerinin öğretim süreleri sonunda sınavlar yapılır, başarılı olanlara mezuniyet belgesi verilirdi. Başarısız olanlar tekrar ikinci bir kursa devam

²⁷² M.M.T.,(1929),s.1930.; *Cumhuriyet*, (31 Aralık 1928).

²⁷³ M.M.T.,(1928),s.14-15.

etmek zorundaydı.²⁷⁴ Millet Mektepleri aracılığı ile okuma yazma öğrenenler, ihtiyaç duydukları mesleki ve bilimsel eğitimi almak ve gerekli uygulama eğitimini yapmak amacıyla açılacak olan, dil, ticaret ve sanat halk dersanelerine devam edebilirdi. Millet Mektepleri dersanelerinde öğretim görmeyenler, bu dersanelere alınmazdı.²⁷⁵

1.1. Alfabe, Kıraat, Yazı ve İmla Tedrisi Usulü

Harf Devrimini yapan Cumhuriyet yöneticileri, halka kolay okuyup-yazma anahtarı vererek, onları cahillikten kurtarmayı hedeflemişlerdi. Devrimleri kökleştirerek sahip çıkacak, ilerletecek bir kuşak da böylece oluşmuş olacaktı. Halk, kendisini geri bırakan eski kurum ve geleneklerden daha kolay kurtulacaktı.

Kolay okunup yazılan yeni Türk alfabesini, kolay ve zevkle öğrenilecek şekilde öğretmek gerekiyordu. Bu amaçla, Millet Mektepleri uygulaması için rehber yayınlar oluşturuldu. Bunlardan biri de, yeni Türk harflerini öğretme işini üstlenen öğretmenlere yönelik hazırlanan, "Alfabe, Kıraat, Yazı ve İmla Tedrisi Usulü" adını taşıyan yayındı. Millet Mekteplerinde görev alan bütün öğretmenlere gönderilen bu yayın,²⁷⁶ öğretmenlerin uygulama sırasında karşılaşacakları öğretim güçlüklerini aşmasında yardımcı olacaktı.

Çünkü, Millet Mektebi öğrencisi yetişkindi. Geleneksel değerleri aşır modernleşmesi, ön yargılarının yıkılması, öğretim çağındakilere göre çok daha zordu.

²⁷⁴ Aynı,s.12.; Millet Mektepleri uygulamasının ilk yılında B dersaneleri de okuma yazma öğretiyordu. Bu nedenle, yapılan sınavlar ilk yıl B dersaneleri öğrencilerini de kapsıyordu. Millet Mektepleri dersanelerine devam ederek okuma yazma öğrenen öğrencilere, okur yazar olduklarını gösteren mezuniyet belgesi dışında, Mustafa Kemal imzalı bir Anayasa da hediye edilirdi. Bu anayasa, sınav sonucunda ilk üç dereceye giren öğrencilere verilirdi. Ayrıca Millet Mektebi İdare Heyeti tarafından çeşitli hediyeler verilir, bu vatandaşlar Maarif Vekaleti yayınlarından ücretsiz yararlanırlardı. Aynı,s.15.

²⁷⁵ Aynı,s.12.

²⁷⁶ Başbakan İsmet Paşa, Maarif Vekili Mustafa Necati'nin zamansız ölümü üzerine Maarif Vekaleti'ni de üzerine aldığı günlerde, 30 Ocak 1929'da Millet Mektebi öğretmenlerine hitaben gönderdiği mektubunda bu yayından da söz ediyordu: "Büyük halaskar Gazi Reiscumhur hazretlerinin baş muallimliği altında, Millet Mekteplerinde mukaddes ve tarihi vazifene başladığın gün, cehalete karşı fevran eden milletin en samimi hisleri ile karşılaşmış oldun. Şimdi onu daha pek yakından görüyor ve ruhu üzerinde doğrudan doğruya müessir olacak bir mevkide bulunuyorsun. Ben de senin bu mutana vaziyetinden istifade ederek, ufak bir hasbihal yapmak lüzumunu hissettim.Sana Millet Mekteplerinde istifade edilmek üzere "Türk harflerinin usulü tedrisi" risalesi göndermişim. Bu küçük risaleyi dikkatle okur ve itina ile tatbik edersin..."; **Maarif Vekaleti Mecmuası**, Sayı no:17,s.91.

Alfabe, Kıraat, Yazı ve İmla Tedrisi Usulü adıyla hazırlanan kitap, bu nedenle okuma yazma öğretiminde öğretmenlere rehberlik edecek şekilde hazırlanmıştı.²⁷⁷

Hazırlanan kitap “İmla”, “Kıraat Dersleri”, “Eski Harflerle Okuyup Yazanları Yeni Harflere Alıştırmak Usulü”, “Arap Harfleriyle Okuyup Yazdıkları Halde Garp Lisanlarından Hiçbirinin Alfabesini Bilmeyenleri Yeni Harflere Alıştırmak Usulü” adlı

bölmelere ayrılmış ve bu konularda uygulanacak öğretim esasları ayrıntılı olarak düzenlenmişti.²⁷⁸ Amaç, öğrenciyi okuma ve imla kurallarını öğrenme sürecine hazırlamaktı.

Alfabe dersinde öğretmenlerin özellikle dikkate alması gereken noktalar, bu kitap ile ayrıntılı olarak düzenlenmişti. Öğretmenler sözcüklerin, cümle ve ibarelerin anlamlarına öğrencinin dikkatini çekecekti. Çünkü okumak, anlamı da kavramak demektir. Sadece harf öğretilmesinin öğrenciyi sıkabileceği, kelime ve cümle okumanın ise öğrenci için daha ilgi çekici olacağı düşünülmüştü. Bu nedenle öğretmen alfabeyi öğretirken, iki veya üç harf öğrettikten sonra, bu harflerden oluşan kelimeler oluşturmaya başlayacak, öğrenilen harf sayısı arttıkça, kelimelerden cümle oluşumuna geçilecekti.²⁷⁹

Öğrencilere okutulacak kelime, cümle ve ibarelerin, onların seviyesine uygun olması istenmiş, hiçbir zaman öğrenciye anlamını kavrayamayacağı sözcük ve cümlelerin öğretilmemesi gerektiği belirtilmişti. Böylece öğrenciler, cümlenin gidişinden hangi sözcüğün gelebileceğini tahmin edip, daha hızlı okuyabilecekti.

Bir dershanede bulunan öğrencilerin hepsini başarıyla okutabilmek için, öğretmenin hepsi ile ilgilenmesi ve hepsini birden meşgul etmesi gerekiyordu. Bu nedenle öğretmenlerden, Millet Mektepleri öğrencilerinin çeşitli meslek ve sanatlarla uğraşan kişiler

²⁷⁷ **Millet Mektepleri ve Halk Dershaneleriyle Harf Kurslarında Alfabe, Kıraat, Yazı ve İmla Tedrisi Usulü**, (İstanbul: Devlet Matbaası, 1928).

²⁷⁸ “Alfabeye başlamadan evvel muallim, talebesinin nazarı dikkatini kelimeleri telaffuz ettiğimiz zaman çıkardığımız seslerle celbeder. Mesela: bir şeye şaştığımız zaman A... ve beğendiğimiz bir manzara karşısında O... sesini çıkardığımızı dikkat ettirir, ondan sonra evvela kendisi A... sesiyle başlayan **Ada, Araba** gibi kelimeleri tekrar eder. Muallim bundan sonra talebesine de böyle A... ile başlayan kelimeler buldurur.” Aynı, s.3.

²⁷⁹ Alfabe öğretilirken dikkat edilmesi gereken noktalardan biri de, Türk harflerinin okunduğu gibi yazılan yönüne yapılan vurgudur. Bununla beraber, öğretmenlerin eski yazıdan ve yabancı etkilerden gelen alışkanlıkları olabileceği de düşünülmüştü: “Alfabe harflerini talebeye öğretirken, harflere çıkardıkları seslere

olmaları durumundan yararlanmaları, öğrencilere uğraştıkları işlerle ilgili cümleler okutarak, dikkat ve ilgi çekmeleri isteniyordu.²⁸⁰

Öğrencileri alfabeyle başlatırken yazıya da başlatmak gerektiği, öğretmenlere hatırlatılan bir başka konuydu. Yazdırma çalışmalarında ise şu konulara dikkat edilmesi isteniyordu: “Alfabe kitaplarında geçen kelimeleri ve cümleleri doğrudan doğruya talebeye yazdırmalıdır. Muallim talebenin önünde kara tahtaya bir kelimeyi bir kaç defa yazmalı, ondan sonra talebeyi de siyah tahtaya kaldırarak yazdırmalıdır. Talebeyi yazıya başlatırken harfleri en basit şekilde yazdırmalı bazı ecnebi yazı defterlerinde görüldüğü veçhile harfleri mudil ve zait birtakım işaretlerle gayri ameli bir şekle sokmamalıdır.”

Öğretmenlerden özellikle dikkat etmeleri istenen bir konu da, öğrencilerin yaş ve seviye farklarıydı. Bu nedenle öğrencileri, gerekirse iki gruba ayırabilecekleri belirtiliyor, dersin yarısında bir grupla, diğer yarısında da diğer grupla ilgilenilmesi isteniyordu.²⁸¹

Dershanenin fazla sıcak veya fazla soğuk olması, havalandırılmaması, öğretmenin olumsuz tutum içinde olması, dersin cazip ve ilgi çekici olmaması durumlarının, öğrencinin dikkatini azaltacağı konusu üzerinde de duruluyordu. Bu nedenle öğretmenin, öğrencinin dikkat ve ilgisini sağlamak ve korumak için bu noktalara önem vermesi gerektiği belirtiliyordu.²⁸²

Görüldüğü gibi Millet Mektepleri merkezi yönetimi, Millet Mekteplerinden en yüksek verimi almak adına ayrıntılı bir çalışma içine girmişti. Millet Mektepleri öğrencisinin özelliğinden dolayı, öğretmenlere rehberlik edecek kaynak kitapları ayrıntılı olarak hazırlayıp, onların kullanımına sunmuştu.²⁸³

---

göre isim vermelidir. Mesela, L harfine eskiden olduğu gibi "lam" veya Fransızca da olduğu gibi "el" demeyip bu harfi sadece "le" diye öğretmelidir.” Aynı,s.6.

²⁸⁰ Aynı,s.9.

²⁸¹ “Bir dershaneye toplanan talebenin hepsi zeka ve dikkatçe müsavi değildirler. Muallim, bir dershanede ki talebeyi aynı seviyede tutmağa değil her birini müstait olduğu seviyeye yükseltmeğe ehemmiyet vermelidir. Onun için Alfabe ve Kıraat dersinde bir dershanedeki talebeyi icap ederse iki zümreye ayırmak ve her zümre ile bir saatlik dersin yarısı müddetince meşgul olarak bu müddet zarfında diğer zümreyi tahriri bir vazife ile işgal etmek muvafıktır.” Aynı,s.9-10.

²⁸² Aynı,s.10.

²⁸³ Millet Mekteplerine yönelik henüz tam bir gramer bilgisi meydana getirilmediği için derslerde gramere pek de önem verilmiyor, bu da bazı yanlışlıklara yol açıyordu. “Kemal” sözcüğünü bazıları halen “Khemal”

1.2. Halkın Katılımını Sağlamak İçin Yapılan Yasal Düzenlemeler

Cumhuriyet yöneticileri, mümkün olduğu kadar çok vatandaşı okur yazar yapmayı temel hedefleri haline getirmişlerdi. Bu nedenle, belirlenen yaş gruplarındaki vatandaşların, Millet Mekteplerine devam etmeleri zorunluluğunu getirmişlerdi.

Vatandaşların devam şartları ile devamlarını sağlayacak düzenlemeler, Millet Mektepleri Talimatnamesi ile belirlendi. İdari örgütlenmenin en alt basamağı olan mahallelerden itibaren, Millet Mektepleri İdare Heyetleri bu konuda görevlendirildi.²⁸⁴

Millet Mektebi İdare Heyetleri, mahallelerde İhtiyar Heyetleri ile işbirliği yapacaklardı. O bölgede ikamet edip de Millet Mekteplerine devam etmesi gerekenlerin isimlerini, aile, lakaplarını, yaşlarını, mesleklerini ve eski harflerle okuyup-yazma bilip bilmediklerini gösterir bir defter, mahalle ihtiyar heyetlerince oluşturularak Millet Mektebi İdare Heyetine verilecekti. Millet Mektebi İdare Heyeti, bu defterdeki bilgileri dikkate alarak, atanacak öğretmen ve açılacak dersane sayısını belirleyecekti. Bir taraftan da ihtiyar heyetleri aracılığıyla bu oluşumu ve devam zorunluluğunu vatandaşa ilan edeceklerdi.²⁸⁵

İhtiyar heyetlerinin tuttuğu kayıtlarda, yeni harfleri tamamen öğrendiğini iddia edenler de belirtecekti. Bu iddia sahipleri, en yakın Millet Mektebi dershanesinde sınav

---

olarak yazıyordu. Tabir yerinde ise, her öğrenen kendine göre bir yöntem izliyordu. Mustafa Şahin, Millet Mektepleri (İzmir Örneği), (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü,1990),s.88.

²⁸⁴ Millet Mekteplerinin Vilayet İdare Heyetleri talimatname gereği, çalışmaları ile ilgili raporları merkez teşkilata bildirmek zorundaydı. Ankara'daki İdare Heyeti de 20 Kasım 1929 tarihinde, vilayetlerindeki Millet Mektepleri faaliyetini ve devam konusunda aldıkları tedbirleri içeren raporu, bağlı buldukları İçişleri Bakanlığına göndermişti. İç İşleri Bakanlığı da, Millet Mektepleri teşkilatının kanunen uygulayıcısı olan Bakanlar Kurulu Başkanına bu raporu, 2311/111 sayı ve 3.12.1929 tarihli yazıyla iletmişti. Dahiliye Vekili Şükrü Kaya imzası ile Başbakanlığa gönderilen yazının metni şöyledir: "Ankara şehrinin muhtelif semtlerinde bulunan Millet Mekteplerinin merasimle 1.10.1929 tarihinde açıldığı ve Ankara merkezinde bulunan 42 (A) ve 19 (B) kurslarına 1427 kadın ve 870 erkek ve mülhakatta açılan 130 dershaneye kadın ve erkek olmak üzere 4149 şahsın müdavim bulunduğu ve halkın Millet Mekteplerine devamının temini için icap eden tedbirlerin alındığı ve bu yoldaki mesainin mucibi memnuniyet bir halde inkişaf etmekte bulunduğu, Ankara Vilayetinin 20.11.1929 tarihli ve 413/412 numaralı raporunda atfen arz olunur efendim." **B.C.A., Başbakanlık Muamelat Genel Müdürlüğü Katalogu**, Klasör no:142, Dosya no:16, Evrak no:15.

²⁸⁵ M.M.T.,(1928), s.12.

yapılacak, başarılı olduklarında kendilerine belgeleri verilecekti. Böylece, Millet Mektepleri dershanelerine devamdan muaf tutulacaklardı.²⁸⁶

Türk harfleri ile okuyup yazabilen ve bu harfleri öğretebilir yeterliliği olan aile reisleri, kendi aile bireylerinden okur yazar olmayanların öğretimini üstlenebilirdi. Bu durumda ilgili aile bireyleri, Millet Mektebi dershanelerine devam etmeyebilirdi. Ancak, en yakındaki dershanenin ilk devresi sonunda, dersane öğrencileri ile birlikte sınava girip,

yeni harflerle okuyup yazabildiklerini ispat etmeleri gerekiyordu.²⁸⁷

Her öğretmen, kendi dershanesinde okuması gerekenlerin yoklamalarını düzenli olarak yapar, devam etmeyenlerin listesini ilköğretim müfettişlerine bildirirdi.²⁸⁸

Millet Mekteplerine devam etmeyenlerin karşılaşılabilecek yaptırımlar, ise 1929 tarihinde yürürlüğe giren ikinci talimatname ile düzenlendi. Köy veya mahalle ihtiyar heyetlerine aza olabilmek, devlet kuruluşları, belediyeler, özel idareler, banka, demiryolları ve liman idareleri ile özel şirket, fabrika v.b. yerlerdeki hizmetlere (memur, müstahdem, hamal, amale, rençper) kabul edilebilmek için 1931 Mayısından itibaren, okur-yazar olduklarına veya bir Millet Mektebinde öğrenim görmüş olduklarına ait belge istenecekti.²⁸⁹

Bununla birlikte Millet Mekteplerine devam etmeyenlere para cezası da verilecekti: "Sağlık ve iş koşulları devam etmeye engel olmadığı halde, Millet Mekteplerine devam etmeyen vatandaşlardan, İdare Heyeti kararı ile, bu duruma uyan Vilayet İdare Kanununun 68. maddesi hükümlerine göre, İdare Heyetince takdir edilecek miktarda para cezası

²⁸⁶ Aynı, s.12.

²⁸⁷ Aynı,s.12.

²⁸⁸ Aynı,s.12.; Devam etmeyenleri, ilköğretim müfettişlerine bildirmek, devamı sağlamak ve devamsızlık süresince öğrencilerde oluşan eksiklikleri gidermek, dersane öğretmenlerinin sorumluluğundaydı.; Aynı,s.10.

²⁸⁹ İlgili maddenin devamında; "Kasabalarda, mektepli köylerde ikamet etmiş olup da, sağlık mazereti olmayan, iş koşulları Millet Mektepleri öğretim zamanlarında Millet Mekteplerine devam etmesine engel oluşturmayan vatandaşlar, belirtilen belgeye sahip olmadıkları sürece bu hizmetlere alınmayacaklardır" denilerek, Millet Mekteplerine devamı sağlamaya yönelik bir tedbir alınmıştır. ;M.M.T.,(1929), s.1933.

alınır.”²⁹⁰ Böylece, Millet Mektepleri aracılığı ile okuma yazma öğrenmeyenler, çeşitli işlere giremeyecekleri gibi, maddi sorumluluk altına da sokuluyordu. Ancak, uygulanacak para cezasının İl Özel İdarelerine mi yoksa Millet Mektepleri İdare Heyetlerine mi ait olacağı konusunda belirsizlik yaşandı. Bununla ilgili olarak, Dahiliye Vekaleti’nden Başbakanlığa yazılan bir yazıda, Millet Mekteplerine devam etmeyenlerden alınacak bu para cezaları konusunda yaşanan çelişkinin giderilmesi için Şurayı Devlet kararına başvurulması için izin istenmekteydi. 27-28.4.1930 tarihli yazıda özetle şöyle denilmektedir:

"Millet Mekteplerine devam etmeyenlerden, talimatnamesi mucibince alınacak cezayı nakdinin nereye ait olduğu hakkında sarahat mevcut olmaması hasabiyle, bu cezaların idarei hususiye ve muvazenei umumiyyeden hangisine tevdi edileceğinde vilayetlerce tereddüt edilmektedir.

Tedrisatı İptidaiye Kanununun ilgili maddelerine nazaran, bu cezaların vilayet hususi idarelerine aidiyeti daha ziyade ruhu kanuna muvafık görülmekte ise de, keyfiyetin bir kere de Şurayı Devletçe tetkik ve bir karara raptına emrû müsade buyurulmasına arz ve rica ederim efendim.”²⁹¹

İkinci Ceza Dairesinin aldığı iki ayrı karara göre, Millet Mekteplerine devam etmeyenler hakkında ceza tayin etme yetkisi, İdare Heyetlerine ve Adliye Mahkemelerine verilmişti. Yaşanan çelişki de buradan kaynaklanıyordu. Bu nedenle, Temyiz Mahkemesine başvurulmuş ve sorunun çözümü istenmişti. Temyiz Mahkemesi de, üyeleri ile toplanarak, bu ikiliği ortadan kaldıran kararnı verdi:

"Millet Mektepleri talimatnamesinin 50.maddesinde, Vilayet İdaresi Kanununun 68.maddesi mucibince İdare Heyetlerinin para cezası tayinine salahiyeti kabul edilmiş olmasına nazaran, bu bapta karar ittihazı İdare Heyetlerinin cümlei vezaifinden olup, mehakimi adliyenin vazifesinden hariç olduğu ekseriyetle kabul edildi.”²⁹²

²⁹⁰ Aynı,s.1934.

²⁹¹ Bu istek üzerine aynı yazı, 29.4.1930 tarihinde "Başvekil namına müsteşar Kemal" imzasıyla "Şurayı Devlet Riyasetine" diye not düşülerek sevk edilmiştir.;B.C.A., Başbakanlık Muamelat Genel Müdürlüğü Katalogu, Klasör no:143, Dosya no:26, Evrak no:1.

²⁹² Temyiz Mahkemesi, oylama sonucunda aldığı bu kararın gerekçesini de şöyle açıkladı:

Bu karardan anlaşıldığı üzere Millet Mektepleri Talimatnamesi esas alınmıştır. Talimatname gereği olarak da, Millet Mekteplerine devam etmeyenlere para cezası verme yetkisi, Millet Mektepleri İdare Heyetlerinin yetkisine bırakılmıştır.

İlgili kanunun gerekçesinde uygulanacak para cezası, 5 lira ile 25 lira arasında olmak üzere tespit edilmiştir.

2. B DERSHANELERİ VE OKUTULAN DERSLER

Millet Mektepleri örgütlenmesinin birinci hedefi, büyük halk kitlelerini süratle okur yazar yapmaktır. 1928 yılında hazırlanan Millet Mektepleri Talimatnamesine göre bu hedef, A ve B dersaneleri şeklinde iki tür uygulama ile gerçekleştirilecekti. Bu dersanelerin her ikisi de okuma yazma öğretmeye yönelik olarak tasarlanmıştı.²⁹³

Millet Mekteplerinin yoğun ilgi ile geçen bir yıllık uygulaması sonucunda Maarif Vekaleti, edinilen tecrübeleri de dikkate alarak talimatnamede değişiklikler yapılmasını istedi. Yapılan değişiklikler ile, A ve B dersanelerinin yanına halk okuma odaları ve köy yatı dersaneleri eklendi. Bununla birlikte, Millet Mekteplerinin amacı da genişletildi. 1929 yılına ait bu yeni talimatnameye göre, Millet Mektepleri halkı okur yazar yapmak yanında, onlara hayatlarında ve işlerinde lazım olacak bilgileri de kazandıracaktı. Halkı eğitim imkanlarından mümkün olduğunca yararlandırmayı amaçlayan bu hedef, örgütlenme

---

"Vilayet İdaresi Kanununun 68.maddesinde, mülki memurlar reisleri tarafından ittihaz ve usulen tebliğ ve ilan olunan kararların tatbik ve icrasına muhalefet edenler hakkında, hususi kanunlarda muayyen cezalar bulunmadığı takdirde, mahalli idare heyetlerince kabili temyiz olmamak üzere, 5 liradan 25 liraya kadar para cezası hükmolunacağı zikir ve tasrih kılınmış ve Millet Mektepleri Talimatnamesinden başkaca ahkâmı icraiye mevcut olmadığı gibi, 50. maddesinde dahi Vilayet İdaresi Kanununa atf sureti ile Millet Mekteplerine devam etmeyen vatandaşlardan, idare heyeti kararı ile istidat derecesi ile mütenasip olarak ceza alınacağı gösterilmiş olmasına nazaran, Millet Mekteplerine devam etmeyenler aleyhinde ceza tayin ve takdiri, mezkur 68. maddesi mucibince mahalli idare heyetlerine ait bulunduğu ekseriyetle karar verildi." "Temyiz Mahkemesinin Birleştirici İçtihat Kararı" başlığını taşıyan 172 no'lu bu karar, 16 Mart 1932 tarihinde alınmıştır. 11 Haziran 1932 tarihli, 2121 sayılı Resmi Gazetede yayınlanarak yürürlüğe girmiştir. **Düster**, Üçüncü Tertip, Cilt no: 13. s.653.

²⁹³ Bunlardan A dersaneleri, öğrenim çağını geçirmiş, ne Arap harfleri ile, ne de yeni Türk harfleri ile okuyup yazamayan vatandaşlara yönelik dört ay süreli dersanelerdi. B dersaneleri ise, Arap harfleri ile okuyup yazabilen, ancak yeni Türk harflerini bilmeyen vatandaşları, yeni Türk harfleri ile okur yazar yapmayı hedefleyen dersanelerdi. B dersanelerinin öğretim süresi ise iki aydı. **M.M.T.**,(1928),s.7.

çerçevesinde B dershaneleri aracılığı ile gerçekleştirilecekti.²⁹⁴ Böylece B dershanelerinin işlevi değişiyor, A dershanelerinde okuma yazma öğrenen vatandaşlara çeşitli konularda önemli bilgiler kazandıran bir konuma geliyordu. Öğretim süresi de iki aydan dört aya çıkarılıyordu.

B dershanelerinde okutulacak derslerin toplam süresi altı saat olacaktı. Bu altı saatlik program, okutulması planlanan derslere şu şekilde paylaştırılmıştı: 2 saat Kıraat ve Tahrir, 2 saat Hesap Ve Ölçüler, 1 saat Sağlık Bilgisi, 1 saat Yurt Bilgisi.²⁹⁵

2.1. Kıraat ve Tahrir

Kolaylıkla ve düzgünce okumak, okuma zevkini almak, bu dersin okutulmasından beklenen temel yararlarıdır. Bu dersten beklenen yararları elde etmek adına dikkat edilmesi gereken önemli noktalar da belirlenip, öğretmenlere rehberlik etmesi adına onlara gönderilmişti. Dikkat edilmesi istenen konuların başında, öğrencilerin ilgi duyacağı parçaların okutulması geliyordu. İstenilen, yalnızca kuru bir okuma değil, okunan parçalarının öğrenci tarafından iyice anlaşılmasıydı.²⁹⁶

Maarif Vekaleti tarafından belirlenen kitap, dersin ana kaynağı idi.²⁹⁷ On beş günde bir derslerde öğrenciye, gazete ve mecmualardan uygun makale veya fıkralar okutturulmasının da çok yararlı olacağı, bu makalenin o günlerde halkı ilgilendiren veya ilgilendirmesi gereken olaylara ait olmasının, yararı artıracığı belirtilmişti. Gazetelerden okunan makaleler üzerine kısa tartışmalar yapılması da isteniyordu. Böylece, hem öğrencilerin gazete okuma merakı artacak, hem de düzgün konuşma yetenekleri

²⁹⁴ "Sabit ve seyyar B dershanelerinin hedefi , A dershanelerini ikmal etmiş ve okuyup yazmayı öğrenmiş olan vatandaşları, hayat ve maişetlerinin ve vatandaşlık sıfatlarının istilzam ettiği ana bilgilerle teçhiz etmektir.";M.M.T.,(1929),s.1926.

²⁹⁵ M.M.T.; (1940),ek:,s.10.

²⁹⁶ Aynı,s.10.

²⁹⁷ Kaynak kitapla birlikte ara sıra, güzel halk şiirlerinden seçme yazılar okutturulması gereği üzerinde de duruluyordu. Ancak bunların, halka zararlı anlayış ve fikir vermeyecek içerikte olmasına dikkat edilmesi isteniyordu. Öğretmenlerden, okuttuğu parçaların güzel yönlerine öğrencinin dikkatini çekmesi ve bu güzelliği onlara da duyurmaya çalışması isteniyordu. Aynı,s.11.

gelişecekti.²⁹⁸ Aynı zamanda, ülkedeki gelişmelere ve yaşanan sorunlara duyarlı bireyler oluşturulmaya da çalışıldı.

Tahrir derslerinde ise öğrenciye, düşüncelerini düzgün ve anlaşılır şekilde yazı ile ifade etme öğretilenecekti. Tahrir için mektup, tezkere, telgraf, senet gibi hayatta sürekli ihtiyaç duyulan konuların ele alınmasının yararlı olacağı belirtilmişti. Kıraat ve tahrir derslerinde öğrenciye, yeri geldikçe imla kurallarından söz edilmesi, sık sık rastlanılan hataların da düzeltilmesi istendi.²⁹⁹

Kıraat ve tahrir dersinde okutulan “Millet Mektepleri Kıraati” adlı kitap, Mustafa Kemal Paşa’nın Sarayburnu nutku ile İsmet Paşa’nın yeni Türk harflerinin kabulü sırasında Meclis’te yaptığı konuşmadan bölümlerle başlıyordu. Bunları tamamlayıcı olarak, harf devriminin önemini ve Mustafa Kemal Paşa’yı anlatan bir şiir yer almıştı.³⁰⁰ Böyle bir başlangıç, harf devriminin anlaşılması ve kökleşmesinin sağlanması açısından önemliydi.

Millet Mektepleri Kıraati kitabının içeriği de oldukça zengindi. Toplumun geri bırakan, pasifleştiren tutum ve davranışları içeren konular yerine, onları çağdaş ve kendi kendine yeten bireyler yapmaya yönelik konular seçilmişti. Öyle anlaşılıyor ki Millet Mektepleri, sadece bir okuma yazma öğretimi kurumu değil, insanları eski geleneksel yaşantılardan kurtarıp, çağdaş toplumsal değerlere sahip bireyler yapmaya yönelik bir hedefe aracılık etmekteydi.

Kıraat kitabı şiirler, İslamiyet öncesi Türk destanlarından örnekler, atasözleri, eğlendirici ve ders verici kısa hikayeler ve okuma parçalarından oluşuyordu.

Şiirlerin konuları daha çok ulus-devlet ideolojisine uygun, vatan ve millet sevgisi aşılama yöneltti:

“Beş bin yıllık tarihim
Şarka, garba ün saldı
Ben ezelden Fatihim;
Cihan benden nur aldı;

²⁹⁸ “Kıraat için seçilecek gazete veya mecmua, makale ve yazıların halk için faydalı şeyler olması lazımdır. Zabita vakalarına ve cinayetlere ait yazılar talebeye kesinlikle okutulmamalıdır.” Aynı, s.11-12.

²⁹⁹ Aynı, s.11.

³⁰⁰ Sabri Cemil, **Millet Mektepleri Kıraati**, (İstanbul: İkdam Kitap Matbaası, 1929), s. 4-9.

Türk oğluyum, Türk dönmez,
Ay Yıldızım hiç sönmez !³⁰¹

Bu ve benzeri şiirlerle, İslamiyet öncesi Türk tarihine de vurgu yapılarak, Türklerin aslında çok köklü ve medeni bir millet olduğu, bundan ders çıkarılarak geleceğe güvenle bakan, kendine güvenen bireyler oluşturulmaya çalışıldı.

Bu düşünceyi pekiştirmek adına, kitapta Türk destanlarından örnekler içeren okuma parçalarına da yer verildi.³⁰²

Bir yönetim biçimi olarak Cumhuriyet'in çağdaşlaşma ve özgürlük yolunda topluma kazandırdıkları da şiirlerle anlatılıyordu:

“Cumhuriyet Cumhuriyet !
Seninle can buldu bu millet.
Dilimizden düşmez adın;
Ne sıcaktır ya kanadın!
Kanadın altında biz
Yaşamayı hep isteriz.
Ne sevimli bir perisin!
Bahtiyarlık rehberisin!”³⁰³

Zayıflıktan kemikleri çıkmış bir kurdun, bir gün semiz bir köpeğe rastlaması ile gelişen olayları anlatan “hürriyet” adlı okuma parçası ise, halka güç koşullarda kazanılan bağımsızlığın önemini ve değerini kavratmaya yönelik önemli bir örnekti. Kurt, köpeğe bu semizliğinin neden ileri geldiğini sorar, köpek de, “Sen de eğer efendime benim gibi hizmet edebilsen, benim gibi yer-içersin, şişmanlarsın” der. Köpekle kurt yola koyulurlar. Kurt birden bire köpeğin boynunda ki yarayı görür ve nedenini sorar. Sahibinin onu bağladığını ve her zaman istediği yere gidemediğini öğrenince şu karşılığı verir: “Arkadaş, öyleyse sana uğurlar olsun! Sen istediğin gibi rahat et. Ben öyle hürriyetimi bağışladıktan sonra dünyayı verseler istemem. Ben hür alıştım. Esir olarak yaşamaktansa, hür olarak ölmeye razı olurum”³⁰⁴ diyerek, özgürlüğün önemini vurgulamıştı.

³⁰¹ Aynı,s.16.

³⁰² Köprülüzade Mehmet Fuat imzasıyla yer alan Ergenekon Destanı, Oğuz Kağan Destanı bunlara örnektir. Aynı,s.14-15,37.

³⁰³ Aynı,,s.26.

³⁰⁴ Aynı,s.95-97.

“Bizde ilk meşrutiyet” başlığını taşıyan okuma parçası da, Osmanlı tarihinden bir kesit sunarak, milli egemenliğe dayalı sistemin değerini vatandaşlara gösteren, çarpıcı ifadelerle sunulmuş bir metindi.³⁰⁵

Millet Mekteplerinde okutulan Kıraat Kitabı, insanlara genel kültür kazandırıcı, boş ve batıl inançlardan uzaklaştırıcı bilimsel bilgiler içermiştir. “Dünyamız” adlı okuma parçası da, dünyanın şeklini, dağları, mevsimleri, gece-gündüzü, ayları, bilimsel yöntemle anlatıp halkı bilgilendirmeyi amaçlamıştır.³⁰⁶

“Güneş, Ay ve Yıldızlar” başlıklı parçada ise, dünyanın güneş etrafında döndüğü, hayatın kaynağının güneş olduğu anlatılarak, güneş, ay ve yıldızlar, mantıklı, basit ifadelerle, karşılaştırmalı olarak ele alınmıştır:

“Güneş dünyadan pek çok daha büyüktür. Güneşin büyüklüğüne göre küçük görünmesi, dünyadan uzak olmasındandır. Eğer, dünya ile güneş arasında bir tren işleseydi, Güneşe 200 senede varabilirdi. Geceleyin parladığını gördüğümüz yıldızlar da birer güneştir. Kuyruklu Yıldızların görülmesi, ay ile güneşin tutulması korkulacak bir şey değildir.”³⁰⁷

Kıraat dersinde, toplumsal hayata yönelik önemli konulara da yer verilmiştir. “Muşeret Adabı” başlığını taşıyan okuma parçası, çağdaş bir toplumsal yaşantı için öğrenilmesi, dikkat edilmesi gereken kuralları içeren açıklamalardan oluşmuştur:

“Kasaba ve şehir hayatında herkesin riayet edeceği medeni kaideler şunlardır:

- Sokaklarda kıyafet meselesi pek mühimdir. Medeni insanlar, ancak medeni bir kılıkla sokağa çıkabilirler. Memleketteki her şeyi değiştiren Cumhuriyet hükümeti,

³⁰⁵ “Türkiye’nin içindeki düşmanları, hariçteki düşmanlardan daha korkulu ve zararlı idi. Başta padişah olmak üzere israftan, zevkten, devletin halini düşünmeye vakit bulamayanlar çoktu. Rüşvetsiz iş yapılmamaya, halk soyulmaya başlandı. Mithat Paşa, Namık Kemal gibi vatanperverler bu fena halleri gözlerinden kaçırmadılar. Sultan Aziz’i padişahlıktan indirdiler. Nihayet Abdülhamit de istemiye istemiye meşrutiyeti ilan etti. Artık millet, verdiği paranın nasıl sarf edildiğini seçeceği mebuslarla göz önünde bulunduracaktı. Halbuki Abdülhamit, babaları gibi milleti soymak, devleti istediği gibi idare etmek istiyordu. O sırada harp patladı. Bunun üzerine Abdülhamit meclisi kapattı. Akıllı ve vatanperver Türkleri başka yerlere sürdü, öldürttü. Halk mektepsizdi. Zalim idarenin altında hiç kimse “millet”, “vatan” kelimelerini ağzına alamıyordu. Devletin zayıf halini gören ecnebler seviniyorlar hatta koca İmparatorluğu taksim etmeyi bile düşünüyorlardı. Aynı, s.103-105.

³⁰⁶ “Eskiden Dünyamız tepsi gibi düz sanılırdı. Fakat bundan dört yüz sene evvel bir seyyah, dünyanın etrafını dolaştı, bu fikrin doğru olmadığını ispat etti. Dünyamız o kadar büyüktür ki, üzerinde bulunan gayet yüksek dağlar, bu büyüklüğe göre, bir portakalın üstündeki pürtükler derecesinde bile ehemmiyetli değildir.

Dünya yuvarlak olmakla beraber, iki tarafı hafifçe basıktır. Dünya güneş etrafında dönmekle dört mevsim oluşur.” Aynı, s.34-35.

³⁰⁷ Aynı, s.48-49.

giyinmemizi de bir intizam altına almıştır. Başlık olarak şapkayı kabul etmiştir. Artık eskisi gibi sokaklarda entari ile ve keçe külahla dolaşmaya imkan yoktur.

-Tiyatro ve sinemalarda sigara içilmez. Hele oyun oynanırken konuşmak, terbiyeli bir adama yakışmaz. Üstü kapalı yerlerde şapkayı çıkarmalıdır. Böyle yerlerde herkesin rahatını kaçırarak surette kahkahalarla gülmek, ayağa kalkarak arkadakilerin görmelerine mani olmak caiz değildir. Tiyatro ve sinemaya biletsiz girmeye çalışmak, ikinci mevki bileti ile birinci mevkiye oturmak istemek gibi haller yakışmaz.

-Kalabalık yerlerde alış-veriş ederken, sıraya dikkat etmeli ve herkes sırasına razı olmalıdır. Medeni bir insan, kimseyi rahatsız etmez, sırasını bekler.”³⁰⁸

Çağdaş uygarlık düzeyine ulaşma ve sanayi toplumu oluşturmayı amaçlayan Cumhuriyet yöneticileri, Millet Mektepleri aracılığı ile vatandaşları, bu hedeflerin sonucu olan kentsel yaşantıya da hazırlamaya çalışmışlardır.

Toplumsal hayata yönelik olarak işlenen önemli bir konu da, kadın konusuydu. Eğitimli kadının toplumsal ve ekonomik hayata, ülke geleceğine olan katkısı geniş olarak ele alınmıştı:

...“Azıcık düşünelim: Cahil bir anne, evladını tahsil görmüş bir anne kadar terbiye edebilir mi? Cahil bir kadın, pek mukaddes olan aile bağlarını takdir edebilir mi? İyi tahsil ve terbiye görmemiş; yalnız şıklıktan, süslenmekten başka bir şey öğrenmemiş; aile, vatan, millet, istikbal, çocuk terbiyesi ve idaresi gibi şeylere yabancı kalmış bir kız ne kadar zavallıdır!

İlim ve maarıftan mahrum, terbiyesi noksan, beyni bir takım batıl fikirlerle dolu bir kadın, hiçbir zaman ailesini mesut edemediği gibi, çocuklarını da iyi yetiştiremez. Dedikoduculuğun başlıca sebebi: cahillik ve işsizliktir.”³⁰⁹

Toplumsal hayatla ilgili ele alınan bir başka konu da, içki ve kumarın insan sağlığına, aile düzenine, toplum hayatına verdiği zararlarıdır. Bu nedenle insanların bu kötü alışkanlıklara bulaşmamaları, yüksek ahlaklı olmaları gerektiği, okuma parçaları ile anlatılmıştı.

³⁰⁸ Aynı,s.38-39.; “Yerlere tükürmeyiniz” başlıklı bir başka okuma parçasında da şu ifadeler yer alıyordu: “Sokaklarda, tramvaylarda tükürmek bir kere insanlık ciheti ile büyük bir terbiyesizliktir. Sonra asıl fenalığı: Tükürmek yüzünden insanlara bir çok hastalıkların ve pek korktuğumuz “verem” hastalığının geçmesidir.” Aynı,s.81.

³⁰⁹ Aynı,s.41-42.

Millet malına sahip çıkma, vergi vermenin önemi ve gereği konularını işleyen okuma parçaları da, haklarını ve sorumluluklarını bilen “iyi vatandaşlar” oluşturmaya yönelik bölümlerdi.³¹⁰

Görev ve sorumluluklarla beraber, vatandaşlık haklarını anlatan örneklere de yer verilmişti. Böylece vatandaşlar, ödedikleri vergi karşılığında almaları gereken hizmetlerin neler olduğunu öğreneceklerdi. Bu yolla, demokratik toplum yapısının temellerine de katkı sağlanmış olacaktı.³¹¹

İnsanları büyük düşünmeye, ticaret yapmaya, üretime ve ihracata yönlendiren, ekonomik içerikli okuma parçaları ise, vatandaşları ülke ekonomisine katkı sağlamaya özendirici bir rol oynuyordu. Bu amaçla oluşturulmuş “Yumurta Kralı” başlıklı parçada, bir Finlandiyalı köy köy dolaşıp yumurta toplamaktan, ihracat yapan bir iş adamına dönüşmesi hikaye edilmişti. Hem kendisi kazanmış, hem yüzlerce insana iş imkanı yaratmış, hem de ülke ekonomisine katkı sağlamıştı.³¹²

Görüldüğü gibi, Kıraat ve Tahrir dersinin okuma parçaları, çok yönlü olarak ele alınmıştı. Yetişkin insanların çağdaş Cumhuriyet bireyi olarak kazanılması hedeflenmişti. Bu ders sadece bir okuma dersi değil, okuduğunu anlama, yorumlama, tartışma ve sonuç çıkarmaya da yönelikti. Çünkü çağdaş bir kuşak oluşturmanın yolunun düşünen, sorgulayan, üreten bireyler yaratmaktan geçtiğine inanılmıştı.

2.2. Hesap Ve Ölçüler

Millet Mektepleri B dersanelerinde okutulan Hesap ve Ölçüler adlı ders de, Kıraat ve Tahrir dersi gibi, haftada 2 saat olarak planlanmıştı.

Günlük hayatta sürekli karşılaşılan, fakat zihinsel hesaplamalarla her zaman

³¹⁰ “Hükümetin bütün hizmetleri, milletin menfaati içindir. Bir takım varidat lazımdır ki hükümet mühim işleri yapsın. İşte bu varidatın çoğu, ahalinin muhtelif suretlerle vermeye mecbur olduğu vergilerden ibarettir. Bir adam, vergisini vermekle, kendi menfaatinin temin etmiş olur. Çünkü hükümet: Asayişin temin eder, ahalinin verdiği vergilerle, yollar şimendiferler yapar, maarifin ilerlemesine çalışır, mektepler açar.” **Aynı**,s.54-55.

³¹¹ “Şehir halkının sıhhatini korumak, belediyenin en mühim işidir. Sokakları temiz bulundurmak için tayin ettiği adamlar vardır. Sokakların temizlenmesi, bir şehrin sıhhati için pek lazımdır.” **Aynı**,s.77.

³¹² **Aynı**,s.109.

halledilemeyen basit sorunları gidermeye yarayacak genel esasları ve kuralları öğretmek, bunları kolayca, doğruca ve çabukça kullanmayı sağlamak, bu dersten beklenen temel yarardı. Bununla birlikte, zihinsel hesaplamalarda kullanılan kişisel yöntemleri kurallaştırmak ve her zaman her yere uygulanabilir hale getirmekte, bu dersin bir başka hedefi idi.³¹³

Bu hedeflere ulaşmak için uygulanacak yöntem ve teknikler de belirlenerek, bu dersi okutacak öğretmenlere iletilmişti. Öğrencinin alışık olduğu zihinden hesap yöntemi sürekli hareket noktası olacaktı. Yazı yoluyla hesap öğretmek adına, zihinsel hesabı ihmal etmenin, amacın tamamen tersine gitmek olacağı belirtilmişti. İlk derslerde öğrencinin sayı basamakları ve bir milyona kadar rakamları yazıp okumayı öğrenmelerine çalışılacaktı. Bu konuda yeterlilik kazandıkları anlaşılınca, toplama kuralları öğretilecekti. Toplama da özellikle eldeler üzerinde ısrar edilerek, talebenin rakam bilgisi kuvvetlendirilecekti.³¹⁴ Toplama işlemi ile birlikte, çıkarma, bölme ve çarpma işlemlerinin öğretimi konusunda dikkat edilmesi gerekenler de ayrıntılı olarak ele alınmıştı. İlgili talimatnameye göre, zihin hesaplamaları üzerinde özellikle durulurken, bazı temel hesaplama teknikleri de öğretilecekti. Ancak, Millet Mektepleri öğrencilerinin okul çağını geçmiş yaşlarda olmaları nedeniyle de, fazla yükleme yapılmaması istenmişti. Gerek toplama ve çıkarmada ve gerek diğer hesaplamalarda öğrencinin hız ve doğrulukla ilerlemesine engel olacak kötü alışkanlıklar kazanmasının daha baştan önüne geçmek gerektiği de belirtilmişti.³¹⁵

Bununla birlikte, özellikle ölçümlerle ilgili problemlerin dersane içerisinde uygulanarak çözülmesinin, ilgiyi artıracığı üzerinde durulmuştu. Problem seçimi konusunda, hayattan uzak bir takım bilmece ve problemlere fazla önem verilmemesi,

³¹³ M.M.T.,(1940),ek:s.12.

³¹⁴ Aynı,s.13.

³¹⁵ "Talebenin hesaplama yaparken, mesela "altı yedi daha on üç, üç; üçe üç, elde var bir, biri verdik yediye sekiz etti..." gibi tekerleme tarzında boşuna laflar söylenmesine izin vermemelidir. Talebe hesaplamaları yaparken, esasen alışık olduğu, zihni hesap yöntemlerinden yararlanmalıdır. Yukarıdaki lafları tekrar edeceğine, talebeye altı ve yediyi görünce on üç; sekizi de görünce yirmi bir diyebilmek yeteneğini kazandırmaya çalışmalıdır." Aynı,s.13.

dershanedeki çeşitli mesleklerden öğrencileri en fazla ilgilendirecek problemler seçilmesi istenmişti.

Dört hesap türü de iyice öğrenildikten sonra öğrenciye, metre ölçüsü uygulaması olarak, ondalık kesirlerin toplama ve çıkarması öğretilecekti. Öğrencilere öğretilmesi istenen ölçüler ise şunlardı: Okka-dîrhem, kilo-gram, metre-santimetre ve kilometre; arşın; lira-kuruş-para; kuruş-santim. Bunlardan başka, en çok kullanılan mahalli ölçülerin de öğretilmesi hedeflenmişti.³¹⁶

Bu amaçlar doğrultusunda, Hesap ve Ölçüler dersinde okutulmak üzere bir de kitap hazırlanmıştı. "Millet Mektepleri ile halk dershanelerine Mahsus Hesap ve Ölçüler" adını taşıyan bu kitap; sayı saymak ve sayıları yazmak, ölçüler ve Türk paraları, yüzler, onlar ve birlerden ibaret adetler, uzunluk ölçülerinden metre, eldeli ve eldesiz hesaplar gibi başlıklardan oluşmuştu. Türk paraları konusunda, en çok kullanılan para olan kuruş örneklendirilmişti. Ayrıca, Türkiye Cumhuriyeti'nde kullanılan para çeşitleri de tanıtılmıştı.³¹⁷ Sayıların, basamak değerlerinin, açıklayıcı örneklerle öğretilmesi istenmişti. Yazı ile yazılan sayıların okunup rakamla yazılması, rakamla yazılan sayıların da, basamak değerleri ve okunuşlarının söylenmesi amaçlanmıştı.³¹⁸

Uzunluk ölçülerinden metre, çok açık ifadelerle ve öğrencilerin hayatından örneklerle anlatılmıştı:

"Basmacı dükkanından basma veya bez satın aldığımız zaman dükkancı, bunları bir çubukla ölçerek keser, verir. Biz de ona göre basmanın parasını veririz. Basmacının, basmanın uzunluğunu ölçmek için kullandığı bu çubuk METRE dir.

Kezalik: Bulduğumuz odanın, eni ve boyu acaba kaç metredir? Bunu anlamak için elimize bir çubuk alınız, bu çubukla, odamızın enini, boyunu ölçeriz.

³¹⁶ "Metre ve arşın ile dersane dahilinde mesahalar yaparak uzunlukların ölçülmesi iyice öğretilmeli, bundan murabba ve müstatil satırlara geçilmelidir. Satih ölçüsünde mustatilden daha ileriye gidilmemelidir." Aynı, s.14.

³¹⁷ "Bizde dört türlü para vardır: Altın, gümüş, nikel ve bir de, Türkiye Cumhuriyeti tarafından yenileri çıkarılmış olan kağıt paralardır." H.Haki, M.Zeki, **Millet Mektepleri İle Halk Dershanelerine Mahsus Hesap ve Ölçüler**, (İstanbul: Tefeyyüz Kitaphanesi, 1930-1931), s.20.; Konunun devamında, en küçük birimine kadar paralar tanıtılmış ve para hesabı ile ilgili problemlere yer verilmişti: "Şurada iki Türk lirası ile yanında, beş de tek kuruş vardır. Bunları nasıl okur ve nasıl gösterirsiniz?." H.Haki, M.Zeki, **a.g.e.**, s.34.

³¹⁸ Aynı, s.50.

Bil farz: Bu çubukla odamızın eni 18 boy vermiş olsa, ölçtüğümüz yerin 18 çubuk olduğunu anlarız. Eğer bu çubuk metre olmuş olsa, o halde, odamızın eni 18 metredir, deriz.”³¹⁹

Millet Mekteplerine yönelik Hesap ve Ölçüler dersi ile dersin amaçları ve öğretim tekniklerine yönelik olarak hazırlanan talimatnameye uygun olarak, daha çok zihinden pratik hesaplamalar ve ölçümler yapma yeteneği kazandırılmaya çalışılmıştı. Çünkü hedef kitle, okul çağını geçmiş, hayatın içinden insanlardı. O halde, onlara işlerine yarayacak ve hayatta kullanabilecekleri bilgiler kazandırmak temel amaçtı.

2.3. Sağlık Bilgisi

Millet Mektepleri B dershanelerinin, haftalık altı saat olarak planlanan öğretim programı içerisinde Sağlık Bilgisi dersi, bir saat olarak yer almıştı.

B dershanelerinde okutulacak derslerin, program ve yöntemlerini içeren talimatnameye göre öğrenciler, Sağlık Bilgisi dersi aracılığı ile beden, organlar ve görevleri hakkında temel bilgilere sahip olacaktı. Ayrıca, kişisel ve toplumsal sağlık esaslarını öğrenerek, hayatlarını bu esaslara göre sürdürecektirdi.³²⁰

Bu amaçlara ulaşmak için hazırlanan Sağlık Bilgisi kitaplarına, sağlığın önemi, sağlıklı birey ve toplum olmada sağlık bilgisinin kazandırdıkları anlatılarak başlanılmıştı. Böylece, öğrencilerin dikkati çekilip, dersin önemi de vurgulanmıştı.³²¹

İstenilen hedeflere ulaşabilmek için derslerde hangi konuların ele alınacağı da belirlenmişti. İlk olarak, “İnsanın Bedeni” konu başlığı altında, başlıca organlar ve görevleri, nefes alma, ciğerler, kan, kan dolaşımı ve kalp, yemek ve sindirim, ağız ve dişler, mide ve bağırsaklar üzerinde durulması planlanmıştı. Böylece beden ve organlarını

³¹⁹ Aynı, s.51.

³²⁰ M.M.T., (1940), s.14.

³²¹ “Çalışmak, kazanmak, mesut olmak için insana her şeyden evvel lazım olan şey sağlıktır. Vücudu diri, azası(organları) kuvvetli olmayanın ne kendisine, ne vatanına, ne de insanlığa hiçbir hayrı, faydası dokunamaz. Sağlam kimselerin düşünceleri de sağlamdır. Aile, mektep, sanat, ticaret, velhasıl memleket ve millet sağlık üzerine kurulur. O halde sağlık nasıl elde edilir? Hiç şüphe yoktur ki sağlık, "Sağlık Bilgisi" ile kazanılır ve bu bilgi ta anne kucagından başlar. "Sağlık Bilgisi" bir ilimdir; lakin bu bilgiye "ilim" adını verdiğimizden dolayı gözde büyütmeğe de mahal yoktur. Herkes öğrenebilir. Uygulaması da kolaydır. Ancak, demircilik ve çiftçilik nasıl evvela talim isterse, rahat ve dinç yaşamak sanatı demek olan "Sağlık Bilgisi" de öğrenilip, bellemek icap eder.”; Muhittin Celal, **Sağlık Bilgisi**, (İstanbul: Şirketi Mürettebiye Matbaası , 1930), s.3-6.

görevleri ile tanıyıp öğrendikten sonra, "Hava, Su, Gıdalar Hakkında Sağlık Yönünden Tavsiyeler" başlığı altında, bu konuların bedenin sağlıklı işleyişine etkileri ele alınacaktı.

Sağlık Bilgisi kitabının "Her İşin Başı Sağlıktır" diye başlayan birinci bölümünden sonra, "Vücudun Yapısı ve İşİ" başlıklı ikinci bölüm geliyordu. Bu bölümde en anlaşılır ifadelerle vücudun organları, organların nasıl çalıştıkları ve ne işe yaradıkları anlatılıyordu. Bu anlatım, önce genel ifadelerle başlayıp, hayvanların organları ile karşılaştırmalı olarak sunuluyordu. Böylece öğrencilerin, bilgileri kafalarında somutlaştırabilmelerine yardımcı olunuyordu.

"Hareket cihazı olarak kemikler ve adaleler" ele alınırken, "Kemikler vücudun çatısını kurar; bu çatıya iskelet denilir" ifadeleri ile birlikte, vücudun bütün kemikleri bir iskelet resmi üzerinde gösteriliyordu. Sonra da kemiklerin sayıları, bağlantıları ve işlevleri anlatılıyordu.³²² Vücudun iskelet ve adale sistemini tanıyan öğrenciler, bu "hareket cihazının" sağlıklı çalışması için dikkat edilmesi gerekenleri de öğreniyorlardı. Cumhuriyet'in kurulduğu yıllarda, üretimin beden gücüne dayalı olması da, bu konuda sağlıklı yetişmiş nesillerin önemini daha da artırıyordu. Özellikle çocukluktan itibaren kemik gelişiminin sağlıklı olması gerektiği önemle vurgulanıyordu:

"Çocukları vaktinden evvel ayakta durmaya ve yürütmeye çalışmak, kemiklerin eğrilmesine, çarpılmasına sebebiyet verir. Şayet çocuk, kemiklerine elverişli ve lüzumlu olan kireçli, fosforlu gıda almazsa kemikleşemez. Kolları, bacakları eğrilir, kafaları büyür, sıska, cılız olurlar."³²³

Hazım Cihazı başlığı altında da, ağız ve dişlerden, mide ve bağırsaklara kadar, sindirimle ilgili bütün organların özellikleri, işlevleri, bağlantıları ve sağlıklı işlemeleri için dikkat edilmesi gereken kurallar anlatılmıştı. Bu anlatım resimlerle de desteklenmişti:

"Mide büyükçe, gayet kuvvetli, adaleli bir kesedir. Kendine mahsus bir salya çıkarır. İçerisine gelen lokmaları sıkır, salyası ile karıştırır, evirir, çevirir, adeta bir bulamaç haline getirir ve sonra ince bağırsaklara geçirir. Mide bu işi ancak bir kaç saatte görür. Onun için, mide evvelce aldığı gıdayı tamamen bulamaç haline getirmeden, yeniden bir şey

³²² Aynı, s. 15.; "Adale "et" dediğimiz yumuşak uzuvlardandır. Asıl hareketi yapan da bunlardır." İfadesi ile adale tanımlanmıştı. Özellikleri, bir resim üzerinde gösterilerek anlatılıyordu. Aynı, s. 19.

³²³ Aynı, s. 23.; Sağlıklı bir beden yapısının sürdürülebilmesi için de spor önerilir: "Tembel tembel oturanlar "lapacı" olurlar, bunların zekaları uyuşuk, kuvvetleri az, iştahları az, neşeleri az, nihayet ömürleri azdır." Sporun nasıl ve ne kadar yapılması gerektiği, hangi tür sporların yapılabileceği de, gruplandırılarak anlatılmıştı. Aynı, s. 26-28.

verilirse hazım bozulur. Mideye ara sıra istirahat verilmeyip de her saat, her dakika çalıştırılacak olursa yorulur, yine hazımsızlık başlar..."³²⁴

Aynı şekilde "solunum cihazı" da, sade ve ilgi çekici ifadelerle anlatılmıştı:

"Akciğerlerin içerisinde hava borusu dallanır, bir çok borucuklara ayrılır. Kasaptan alınan ciğerin üfürüldüğü vakit şişmesi, bu borucuklara hava dolmasındandır. Aldığımız gıdaların hazım olunarak kana geçen kısmı, vücut motorunun hakikaten kömürü, benzinidir. Bunların yanarak makineyi işletebilmesi için havaya ihtiyaç vardır. İşte bu havayı teneffüsle alırız. Vücudumuzdaki zehirli gazları da havaya veririz.

Anlaşıyor ki, başka birinin teneffüs ettiği hava zehirlidir. Herkes için kafi miktarda temiz havası olmayan, havası sık sık değiştirilmeyen yerlerde oturmak tehlikelidir, sağlığın düşmanıdır."³²⁵

Bunlarla birlikte, kan ve kan dolaşımı, sinirler ve duyu organları da yine ilginç ve anlaşılır ifadelerle, hayatın içinden örneklerle anlatılmıştı. Anlatım şekil ve resimlerle destekleniyordu. Bu organların hem yapısı, hem de görev ve işlevleri aktarılırken, sağlıklı çalışmalarını için dikkat edilmesi gerekenler de ayrıntıları ile ifadelendirilmişti.

İnsan bedeni ve organları ilgi çekici şekilde ve örneklendirilerek öğretildikten sonra, hayatın sağlıklı şekilde sürdürülmesinin yolları üzerinde durulmuştu. Bu anlamda hava, su ve gıdaların temizliğinin önemi vurgulanmış, sağlığın sınırının bu yolla yakalanabileceği belirtilmişti."³²⁶

Sağlık Bilgisi kitabının devam eden bölümlerinde, özellikle o günün az gelişmiş toplumsal yapısında yaşanan ve yaşanması olası salgın hastalıklardan frengi, verem, sıtma, bel soğukluğu ve bunlardan korunmak için halkın dikkat etmesi gerekenler, "Bulaşıcı Hastalıklar" başlığı altında verilerek, bu hastalıkların yaygınlığının azaltılması planlanmıştı. Çünkü korunma, tedaviden daha ucuz ve kolaydı.³²⁷ Toplum sağlığı için bütün vatandaşların dikkat etmesi gereken önemli bazı noktalara da, "sokakta, vapurda, tramvay ve otobüste tükürmenin zararları" kapsamında yaklaşmıştı.

³²⁴ Aynı,s.32.

³²⁵ Aynı, s.38-39.

³²⁶ Aynı,s. 60.

³²⁷ "Memleketimizde eskiden beri fenalığı görülen frengi hastalığı umumi harpten sonra daha ziyade yayılmıştır. Frengi son derece bulaşıcı bir hastalıktır. Geçmesi için, frengi mikrobunun gireceği bir delik lazımdır. Ciltte, gıyaşi muhatilerde en küçük bir sıyrık kafidir.Onun için, öpüşmek tehlikelidir.Frengi en ziyade cinsi münasebetlerle geçer. Cinsel organlar haricinde bulaşması nadirdir. Frengili bir adamın kullandığı eşya, çatal, kaşık, bardak, ağızlık, ustura vesaire ile de bulaştığı görülür."; Ebul Muhsin Kemal, **Sağlık Bilgisi**, (İstanbul: Türk Neşriyat Yurdu İş Matbaası,1930), s.101-102.

Sağlık Bilgisi dersinde sağlıklı giyinmenin şartları, ele alınan diğer bir konu idi. Bu bağlamda, bilinçsiz giyinmenin yol açacağı olumsuzluklar en anlaşılır şekilde anlatılmıştı: “Giyilecek elbise: Geniş, hava geçebilecek, yumuşak ve hafif olmalıdır. Genişçe olursa, hareket kolayca yapılır. Elbisenin geniş olması kış için pek tavsiye edilmez.”³²⁸

“Korseler pek mazurdur. Korse, kadının serbest hareketine, yerden bir şey kaldırmasına mani olduğu gibi göğsü küçültür. Ciğerleri bağırsakları sıkıştırır. Ciğerler vazifesini iyice yapamadığı için kalp çok çalışır, çarpıntı başlar. Nihayet kalp büyür. Mide de hareket edemediği için, hazımsızlık, mide ağrıları başlar. Bundan başka ay başları da düzenini kaybeder. Rahim yerini değiştirir. Böbrekler, karaciğer, aşağı düşer.”³²⁹

“Kazalar” başlıklı konuda ise, özellikle zehirlenmeler ve hayvan ısırılmaları sırasında neler yapılması gerektiği belirtilmişti. Bu konu işlenirken, mümkün olan yerlerde hükümet doktoru tarafından uygulanmalı bir iki ders verilmesi tavsiye edilmişti.³³⁰

İçkinin zararlarının ele alındığı bölümde, kişi sağlığına olumsuz etkileri yanında, bu zararın toplumsal boyutu da ele alınmıştı.³³¹ İçkiye başlama nedenleri ve korunma yolları ile birlikte, içkinin insanı ve toplumu nasıl olumsuz etkilediği örneklerle açıklanmıştı:

“Zahirde keyif veren, beynimizi cilalandıran, mezbeleyi kaba döşek, samanlığı seyran gösteren içkiye acaba bu umumi hücum neden?”³³²

“Ayyaşların çocukları cılız olur. Ekseriyetle budala, illetli, saralı doğar. Her fenalığı yapmaya müsait olur. Demek ki sarhoşun zararı yalnız kesesine ve şahsına dokunmuyor, nesline, memleketine ve milletine de dokunuyor.”³³³

³²⁸ Aynı,s.107.

³²⁹ Aynı,s.109-110.

³³⁰ “Bu derslerin yalnız nasihat şeklinde olması faydasını azaltır. Mümkün mertebe sohbet tarzında, talebeyi de söyleterek yapılması ve mümkün mertebe resim, levha, diyagram gibi vasıtalarla başvurulması amacın kolaylıkla hasıl olmasına çok yardım eder. Bu noktaya özellikle itina edilecektir” denilerek, öğretmenlere tavsiyelerde bulunulmuştu. ; M.M.T., (1940), s.14-15.

³³¹ “İçkiye yenilen; harpte, salgında da yeniliyor. İnanınız ki, mideye giren bir damla ispirto, memleketin saadetini, istikbalini bombardıman eden koca bir dretnot mesabesinde. Yıkar, yakar ve nihayet mahveder. Öyle içkiler vardır ki: Tam bir kadehi kocaman bir adamı, bir küçük bardağı 10 yaşında bir çocuğu, bir küçük kadehi 2 yaşında çocuğu, bir kaşığı bir bebeği öldürür. Fakat bunda da telaşa mahal yok. Anlattığımız felaketler, belalar, içki ile hastalanmış, ”alkolik” denilen hale gelmiş olanlar içindir. Bu hale gelmemek, gelenleri az zararlı bırakmak, sağlık bilgisi'nin elindedir.”Muhittin Celal, a.g.e., s.75-76.

³³² Aynı,s.79.

³³³ Aynı,s.83-84.

Sağlık Bilgisi dersinde ele alınan diğer bir konu da, çocuk bakımı, özellikle de anne-çocuk sağlığı konusunda yapılan yanlışlıklar, konunun ülke geleceği açısından önemi idi.³³⁴

Sağlık Bilgisi dersi ile öğrenciler, önce sağlıklı insan olmanın kişi ve ülke geleceği açısından önemini kavriyorlardı. Kendi vücudunu ve organlarını işlevleri ile tanıyıp, sağlıklı bir bedene sahip olmanın yollarını da öğreniyorlardı. Millet Mektepleri de bu amaçla geniş halk kitlelerine ulaşmanın bir aracıydı.

2.4. Yurt Bilgisi

Cumhuriyetin temel hedefi, çağdaş insanı yetiştirmektir. Bu bağlamda toplumun, onu geri bırakan bağlardan kurtarılıp, ekonomik, sosyal, kültürel alanlarda yeniden yapılandırılması da planlanmıştı. Millet Mekteplerinde okutulan Yurt Bilgisi dersi de, en geçerli ve sağlam yol olan eğitim yolu ile bu hedefe ulaşmanın önemli bir aracı olarak kodlanmıştı.

Yurt Bilgisi dersi, Millet Mektepleri B dersanelerinde haftada bir saat olmak üzere programlanmıştı. Dersin amacı, öğrencilere vatan, millet, vatandaşlık hak ve görevleri hakkında bilmesi gerekenleri öğretmektir.³³⁵

Böylece dinsel ayrışma ile cemaat şeklinde yaşayan toplumu ümmet anlayışından, sorumlulukları ve hakları olan bireylere dönüştürme amacı güdülmüştü:

"Bir vatandaş, içinde doğup büyüdüğü, yaşadığı vatani, memleketi, memleketinin idare teşkilatını bilmezse, o vatanın hakiki evladı gibi nasıl öğünebilir?"

Yurdunu çok iyi tanıyan, vatan ve hürriyet aşkını duyan, hak ve adalete hürmet, memleketin kanunlarına itaat eden, aile ve vatandaşlarına karşı her an fedakarlık yapmaya hazır bulunan insana iyi bir vatandaş denebilir.

³³⁴ Aynı, s.105-114.

³³⁵ M.M.T.(1940), s.15.;Yurt Bilgisi dersine konu olan içerik ise, şu şekilde belirlenmiştir:

"Türk bayrağı, Türk bayrağının dalgalandığı yerler: Türkiye, Türkiye'nin hudutları; Türkler, nüfusumuz. Türk milletinin eskiliği, eski zamanlarda Türk devletleri, yeni Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşu, sultanlar istibdadının neticeleri, büyük harp, Türkiye'nin düşmanları tarafından istilası, istiklal kavgası, Büyük Gazinin hizmetleri, Türk istiklal ve hürriyeti, Teşkilatı Esasiye kanununun esas maddeleri.

Büyük Millet Meclisi; mebus intihabı, reisicumhur, vekiller, vilayetler ve kazalar, belediye teşkilatı ve meclisi umumi ve belediye intihabları.

Vergiler, askerlik, mahkemeler, Hükümete nasıl müracaat edilir: istida.

İyi bir Türk vatandaşı: Vatanını sever, milletini sever, vazifesini bilir, çalışır, insanidir.

Türk milleti bayramları ve manaları: 23 Nisan, 10 Temmuz, 31 Ağustos, 29 Ekim." Aynı, s.16.

Vatandaşlık hak ve vazifesi de, ancak Yurt Bilgisini okumakla öğrenilir.”³³⁶

Yurt Bilgisi ders kitaplarında ele alınan ilk konu, yurt sevgisi ve bir devletin sembolü olan bayraktı:

"Türk bayrağı, Türk milleti kadar eskidir. Ay ve yıldızlı al bayrak, bütün Türklerin ruhudur. Türk bayrağı çok uzak memleketlerde dolaşmış, yüksek kalelere dikilmiş, engin denizlerde dalgalanmış, çok şanlı ve şerefli günler görmüştür. Her Türk, al sancağının gölgesi altında yaşamakla iftihar eder. Çünkü bu bayrak altında benliğini, hürriyet ve istiklalini daha iyi anlar. Türk bayrağının serbestçe dalgalanması, hürriyet ve istiklalini nişanesidir. Büyük küçük her Türk, sokaktan geçen bir taburun taşıdığı ay yıldızlı bayrağı gördüğü zaman, sevinçten yüreği hoplar, gözleri yaşarır, bütün vücudu sarsılır. Damarlarımıza taze bir kuvvet ve hayatın geldiğini duyarız. Bayrağımız için can vermek, bayrağımızın şerefini korumak, en büyük şereftir.”³³⁷

Aslında burada vurgulanan, Osmanlı Devleti'nden Cumhuriyet'e devlet bakımından bir devamlılık değil, bayrağın simgesel olarak bir devamlılığıydı. Bayrağın değeri ve ona verilen önem açısından bir devamlılıktı. Parçanın başlığının "Türk bayrağı" olması ve içeriğinde "Türk ulusunda" heyecanlar yarattığından söz edilmesi, Osmanlı ümmet anlayışından çok farklı bir "milliyetçilik" vurgusu yapıldığı karşımıza çıkmaktadır.³³⁸ Bu bağlamda, Yurt Bilgisi dersinde milliyetçilik üzerinde ağırlıklı olarak duruldu. Özellikle bütün devletlerin milliyet temeli üzerine kurulduğu öne sürülmüştü.³³⁹

³³⁶ İbrahim Hilmi, **Millet Mekteplerine ve Halka Mahsus Yurt Bilgisi**, (İstanbul :Marifet Matbaası, 1931), s. 3-4.

³³⁷ **Aynı**, s.5-6.; Cemil Öztürk ve Arzu M. Nurdoğan, bu metni şöyle yorumlamışlardır:“Yurt Bilgisi kitabının yazarı İbrahim Hilmi, Türk bayrağının tarihi köklerini açıklarken, dolaylı olarak, Türkiye Cumhuriyeti ile Osmanlı Devleti arasında bir devamlılık olduğunu belirtir. Maarif Vekaleti tarafından onaylanan bu kitapta yazar, "Türk bayrağı çok uzak memleketlerde dolaşmış, yüksek kalelere dikilmiş, engin denizlerde dalgalanmış, çok şanlı ve şerefli günler görmüştür" gibi satırlarla aynı görüşü dile getirir. Çünkü burada da, Cumhuriyetin Türk bayrağını Osmanlıdan devraldığı ifade edilir. Bu görüş, rejimin yerleştirilmesi ve bekası açısından gerekli görülen ideolojik dışlamaya karşın, Türk devriminin süreklilik olgusunu göz ardı etmediğini gösterir.” Cemil Öztürk, Arzu M. Nurdoğan, "Millet Mekteplerinde Yurttaşlık Eğitimi: Öğretim Programı ve Ders Kitapları", **Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi**, Sayı no:5: 175-202, (2001 Güz), s.193-194.

³³⁸ "İşte Balkan ve Umumi harbin felaketleri Türklerde milliyet hissi, milliyet fikirlerinin uyanmasına, Türk dilini, Türk ilini, Türk milletini sevmek, Türk tarihine, Türk bayrağına hürmet etmek, Türklüğü heyecanla korumak, her Türk için ilk vazife olduğu anlaşılmıştır"; İbrahim Hilmi, **a.g.e.**, s.29.

³³⁹ "Zamanımızda bütün milletleri, milli ve medeni eserler vücuda getirmek için büyük bir azim ile çalıştıran en mühim sebep milli histür. Türkler, başlarına gelen bir çok büyük felaketler neticesinde milli hissini, hemen her millettten ziyade anlamışlardır. İstiklal zaferimiz ve büyük inkılabımız hiç şüphesiz, kuvvetli milli hissini yarattığı büyük azmin neticesidir"; Mithat Sadullah, **Millet Mektepleri ve Halk Dershanelerine Mahsus Yurt Bilgisi**, (İstanbul: Tefeyyüz Kitaphanesi, 1930), s.24-25.

Kuvvetli "milli his" ve "milliyet bilinci"nin, Kurtuluş Savaşını başarıya ulaştırdığı, devrimlerin itici gücü olduğu, ulus-devletin inşasında temel dinamik olduğu, vurgulu satırlarla belirtilmişti. Kitabın yazarına göre, millet sevgisi ve milli bilinç, vatan kavramının ifade ettiği değerlerle desteklenip, bütünleştirilmeliydi. Kitapta, vatani kavramsal olarak ifade eden açıklamalar, Türkiye'nin coğrafi güzelliklerinin anlatıldığı bölümlerle genişletilmişti.³⁴⁰

Yurt Bilgisi dersinde geniş olarak yer alan "milliyetçilik" kavramı, "vatan sevgisi" ve vatanın değerine yönelik konular, çağdaş Cumhuriyet kuşağı yetiştirme amacı açısından da önemli idi. Çünkü, Osmanlı imparatorluğunun son yüzyıllarında bilimsel, siyasal, kültürel bir geri kalmışlık yaşanmıştı. Ekonomik bozukluk ve savaşlarda alınan yenilgiler de buna eklenince, kendine olan güvenini kaybetmiş, bir toplumsal yapı oluşmuştu. Genç Cumhuriyet, devraldığı bu topluluğu millet yapmak, uygarlığa ulaşabileceğine inanan, kendine güvenen bir yapıya kavuşturmak zorunda idi. Bu nedenle vatan sevgisi ve milliyet bilinci ön planda tutulmuştu.

Ancak, bu kendine güven duygusunun ve bu duyguyla yoğrulan hedeflerin de gerçekçi olmasına özen gösterilmişti. Vatan kavramı ve vatan sevgisinin yanında, Cumhuriyet Türkiye'sinin vatandaşlarına, sınırları belirlenmiş bir vatan anlayışı verilmeye çalışılmıştı. Korunacak, güzelleştirilecek, kalkındırılacak olan, bu sınırları belirlenmiş vatandı:

"Evlerimizin, bağ ve bahçelerimizin, tarlalarımızın sınırları vardır. Bu hudutlar tayin edilmiştir. Bunlar da tapuya geçmiştir. Bunun gibi, ayrı ayrı her milletin yaşadığı yeri, memleketleri birbirinden ayırmak için hudut dediğimiz sınırları vardır. Bunlar haritalarda gösterilmiştir. Her devlet, kendi ülkesinin komşu devletlerle birleştiği noktaya, hududa riayet eder. Ve bu hudut dahilinde dilediği gibi hükmeder. Kimse kendisine karışamaz. Nasıl ki siz komşularınızın bahçelerine, tarlalarına tecavüz edemez, evlerinin içine karışamazsınız, milletlerde yek diğerinin hudutlarını aşamaz. İzinsiz topraklarına giremez. Zorla karışmak veya geçmek isterse muharebe olur."³⁴¹

³⁴⁰ "Üzerinde Türk bayrağının dalgalandığı bütün yerlere, bütün memleketlere Türkiye derler. Türkiye, Türk milletinin yaşadığı, Türk dilinin konuşulduğu, geniş, büyük bir yurttur. Her Türk, Türkiyeli olmakla iftihar eder. Vatanımız Türkiye güzel bir yurttur. Türk vatani hep şendir. Çok yerleri cennet gibidir. Ovaları, denizleri geniş, ormanı çok, suyu bol, toprağı bereketli, havası latiftir."; İbrahim Hilmi, a.g.e., s.8-9.

³⁴¹ Aynı, s. 10.

Yurt Bilgisi dersinde Türk milletinin köklü geçmişi üzerinde de durulmuş, tarihin bilinen en eski Türk devletlerine ait bilgiler de verilmişti.³⁴² Türklerin, tarih boyunca kurmuş olduğu devletlerin kısa tarihleri anlatılmış, böylece bir taraftan kollektif tarih bilinci ve milli gurur yeniden inşa edilmeye çalışılırken, diğer yandan vatandaşlara olumlu insani özellikler veya erdemler telkin edilmeye çalışılmıştı.³⁴³ “Başka milletler vahşiliğe yakın bir halde iken, Türklerin kuvvetli hükümetleri ve mükemmel kanunları”³⁴⁴ olduğu söylenerek, bu düşünce desteklenmişti.

Millet Mektepleri, okuma-yazma öğretimi dışında, Cumhuriyet yönetimini benimseyerek, devrimleri koruyup geliştirecek Cumhuriyet bireyi yetiştirmeyi de hedeflemişti. Bunu sağlamak için Yurt Bilgisi dersinde, Cumhuriyet yönetiminin önemi, yararları, çağdaşlaşma yolundaki işlevi de anlatılmıştı. “Yeni Türkiye Cumhuriyeti'nin Kuruluşu” başlığı ile sunulan bu bölüm, Türkiye Cumhuriyeti'nin kolay kurulmadığını belirtip, konuyu tarihsel süreç içerisinde işlemişti.³⁴⁵ Cumhuriyetin bir yönetim biçimi olarak sağladığı avantajları daha iyi vurgulamak için, “istibdat devri ve sultanlar istibdadının neticeleri” başlığı altında padişahlık yönetimi eleştirilmişti.³⁴⁶

“Milli hakimiyet milletin kendi kendini idare etmesi ve kimsenin hakimiyeti altında bulunmamasıdır. Her hakimiyetin esası millettendir. Millet tarafından oluşturulmamış hiç bir heyet, hiç bir fert milleti idareye kalkışamaz. Demek ki millet hakimdir. Millet hakimiyetini mebus intihap etmek sureti ile kullanmış olur” denilerek, milli hakimiyet

³⁴² “Türkler pek büyük ve pek eski bir millettir. Bir kaç bin senelik bir mazisi olan eski Türklerin vatanı, Orta Asya da denizle hiç bir ilişkisi olmayan, etrafı dağlarla kuşatılmış geniş bozkırlardan ibarettir. Türkler, kahramanlığı, fedakarlığı, zayıflara yardım, atalara hürmet eylemeyi pek büyük sayarlardı. İlileden hiç haz etmezler doğrulukları ile iftihar ederlerdi. Kurdukları hükümetler de nizam ve intizam pek yerinde idi. Kanunları, idare tarzları oldukça mükemmel idi.” Aynı, s. 18-19.

³⁴³ Öztürk – Nurdoğan, **a.g.m.**, s.195-196. Biz Türkler, mert ve kahraman bir milletin evladız. İrkımız binlerce senelerden beri tarihlere geçen büyük işler görmüş ve büyük devletler kurmuştur. İran'da ve Anadolu'da yerleştikten sonra da, Türk Milleti, Gazneliler, Selçuklular, Osmanlılar gibi, her biri tarihte büyük nam bırakmış ve medeniyete hizmet etmiş devletler kurmuştur.” İbrahim Hilmi, **a.g.e.**, s.20-21.

³⁴⁴ Mitat Sadullah, **a.g.e.**, s.13.

³⁴⁵ İbrahim Hilmi, **a.g.e.**, s.22.

³⁴⁶ Mithat Sadullah, **a.g.e.**, s.17 ; “Kendi başına ve hiçbir nizam ve kanun tanımayarak, istediği ve dilediği gibi hüküm etmeye, istibdat derler. Böyle bir idare altında kimse hakkına, hürriyetine malik değildir. Her kuvvet padişahın ve etrafında toplananların elindedir. Bunların keyifleri nasıl isterse, milleti öyle idare ederler. Hiç bir şikayet dinlenmez, adaletle hiç bir iş görülmez. Türk Milleti yıllarca, böyle istibdat idaresinin zulümleri altında inlemiş, hayatlarını korku ve işkence içinde geçirmişlerdir.” İbrahim Hilmi, **a.g.e.**, s.22-23 .

konusuna da vurgu yapılmış, Cumhuriyet yönetiminin erdemleri ve sistemin nasıl işlediğine yönelik bilgiler verilmiştir.³⁴⁷

Milli hakimiyetin önemi ve onun uygulama biçimi olan Cumhuriyet yönetimine değinildikten sonra, "bu kanun Cumhuriyetin ruhudur"³⁴⁸ denilerek, Teşkilatı Esasiye Kanunu'nun maddeleri verilmiştir. Teşkilatı Esasiye Kanunu, "milletle hükümetin karşılıklı haklarını ve vazifelerini gösteren kanun"³⁴⁹ olarak tanımlanmıştır. "Türklerin umumi hakları" başlığı altında da, "Teşkilatı Esasiye Kanununda Türklerin haklarına dair olan mühim maddeler"³⁵⁰ verilmiştir ve "Cumhuriyetimizin vatandaşlara temin ettiği siyasi hakları her birimiz mutlak bilmeliyiz"³⁵¹ denilmiştir.

"Her Türk hür doğar hür yaşar. İnsanın en birinci hakkı hürriyettir. Kanunun tayin ettiği haller dışında hiç kimse hapsedilemez. İşkence, eziyet, müsadere ve angarya memnudur"³⁵² ifadeleri ile, vatandaşların bilmesi gereken en önemli hak olarak, hürriyet hakkı ön plana çıkarılmıştır. Hürriyetten yararlanacak olan vatandaşın tanımı da yapılmıştır: "Türkiye ahalisine din, soy farkı olmaksızın, vatandaşlık itibarı ile Türk denir."³⁵³ Her türlü zümre, sınıf, aile ve fert imtiyazlarının kaldırıldığı belirtilerek, eşitliğe atıfta bulunulmuştur.³⁵⁴

³⁴⁷ Mithat Sadullah, **a.g.c.**,s.34-35. "Hakimiyet padişahıtan alındı millete verildi. Eski Osmanlı Devleti, Yeni Türkiye Devleti oldu. Hilafet kaldırıldı. İşte 29 Ekim 1923'te Cumhuriyet ilan edildi.Cumhuriyette halk kendi kendini idare eder. Hükümet reisi, yani Reiscumhur da kendi içinden yetişir. Yine kendilerinin intihabı ile Cumhurreisi olur. Düşününüz bundan daha iyi daha serbest bir idare olabilir mi?" İbrahim Hilmi, **a.g.c.**,s.46-48.

³⁴⁸ İbrahim Hilmi, **a.g.c.**,s.48.

³⁴⁹ Mithat Sadullah, **a.g.c.**, s.35.

³⁵⁰ **Aynı**, s 37.

³⁵¹ İbrahim Hilmi, **a.g.c.**,s.50.

³⁵² **Aynı**, s.50-51.

³⁵³ Mithat Sadullah, **a.g.c.**,s.37.

³⁵⁴ İbrahim Hilmi, **a.g.c.**, s.51. Hürriyet kavramı ile birlikte ele alınan önemli bir ilke de eşitliktir. Çünkü hürriyet ve eşitlik demokrasinin vazgeçilmez temel ilkelerindedir: "Türkiye Cumhuriyetine tabi olan her fert kanuna karşı müsavidir. Eski idarelerde olduğu gibi, köylü ile şehirlinin, büyük bir memurla fakir bir adamın arasında kanun ve hukuk ciheti ile hiç bir fark yoktur. Türkiye Cumhuriyetine tabi olan herkes kardeştir. Hükümetin iyiliklerinden her fert aynı surette fayda görür." Mithat Sadullah, **a.g.c.**, s. 39.

Görülüyor ki Cumhuriyet yöneticileri, milliyetçilik kavramını yerleştirmeye çalışırken, bunu ırk veya din esasına dayalı olarak yapmamışlardı. Asıl amaç, ortak geçmişi ve kültürü paylaşan, hedeflerde birleşmiş bir ulus oluşturmaktı.

Hukukun üstünlüğü çerçevesinde özgür yaşayan Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlarına, sahip oldukları vatandaşlık hakları da öğretilmeye çalışılmıştı.

Konut dokunulmazlığı, vicdan hürriyeti, düşünce ve kanaat hürriyeti, seyahat hürriyeti, çalışma ve iş hürriyeti, mülk edinme, tasarruf etme hak ve hürriyeti, şirket kurma hakkı, toplanma ve cemiyet oluşturma hakkı başlıkları altında, her bir hakkın önemi ve kullanılması hakkında örnekli açıklamalara da yer verilmişti.³⁵⁵

Düşünce ve kanaat hürriyetinin niteliği belirtilirken; "herkes istediği gibi düşünür ve düşündüğünü başka bir kimseye yazı ile bildirebilir. Buna karışmaya kimsenin hakkı yoktur"³⁵⁶ açıklaması yapılmıştı. Hiç kimse diğer bir kimseye "böyle düşünme, şöyle düşün" diyemeyeceği gibi, "böyle, şöyle söyleme!" de diyemez"³⁵⁷ ifadelerine yer verilmişti.

Düşünme ve düşündüklerini söylemeye yönelik olan bu hak, Cumhuriyet yöneticilerince doğal bir hak olarak görülmüştü. Toplum ve devlet hayatında gelişmenin, farklı düşüncelerin varlığı ve tartışılması ile olacağına inandıklarından, Millet Mekteplerindeki Yurt Bilgisi dersi ile, bunu geniş halk kitlelerine de benimsetmeyi istemişlerdi.³⁵⁸

Vicdan hürriyeti konusu, Millet Mektebi öğrencilerinin laikliği kavramasına yönelik ifadelerle sunulmuştu. Laiklik kavramı, içerik ve şekil olarak vatandaşa doğru ve anlaşılır şekilde sunulursa, toplum tarafından benimsenmesi ve kökleşmesinin daha kolay olacağı düşünülmüştü. Bu anlamda din hürriyeti, kimsenin dinine, mezhebine karışılmaması olarak yorumlanmıştı. Bu durum, düşünce hürriyetinin bir sonucuydu. Devletin bu konudaki rolü

³⁵⁵ İbrahim Hilmi, *a.g.e.*, s.51-54; Mithat Sadullah, *a.g.e.*, s. 37-47.

³⁵⁶ İbrahim Hilmi, *a.g.e.*, s. 52.

³⁵⁷ Mithat Sadullah, *a.g.e.*, s. 41.

³⁵⁸ "Büyük adamlar düşündükleri faydalı şeyleri diğer insanlara bildirmeseydiler, bu gün gördüğümüz bir çok yeni ve güzel şeyler meydana gelebilir miydi?" *Aynı*, s.41-42.

ise, dinsel uygulamaların başkalarına zararının dokunmaması ve toplumsal düzenin bozulmamasına dikkat etmek şeklinde aktarılmıştı.³⁵⁹

Türkiye Cumhuriyeti kurucularının üzerinde önemle durdukları bir konu da ekonomik kalkınmaydı. Ülkenin kalkınması ve toplumun mutluluğu açısından gelişmiş bir ekonomiye sahip olmak gerekiyordu. Bu amaçla Yurt Bilgisi dersi, insanları çalışmaya ve üretime yönlendirmenin de aracılığını yapmış, onları çalışma ve iş hürriyeti konusunda bilgilendirmişti.³⁶⁰

Özel girişimci ve yabancı sermaye ile ilgili devletin yaklaşımı, “akit ve iştirak hürriyeti” konusunda, öğrencilere aktarılmıştı: “Bugün Avrupa ve Amerika gibi memleketlerde gördüğümüz terakkiler, iştirak hürriyeti sayesinde meydana gelmiştir. Kimseye zarar vermemek, memleketin menfaatlerine dokunmamak şartıyla, Türk topraklarında herkes çalışabilir.”³⁶¹ Böylece, Cumhuriyet yönetiminin, ülke çıkarlarına aykırı olmamak koşuluyla yabancı sermayeye açık olduğu da vurgulanmış oluyordu.

Yurt Bilgisi dersinde devlet örgütünün ve yöneticilerin yaptıkları işlerin ve görevlerinin verilmesi, Millet Mektepleri öğrencilerinin devlet yönetimi konusunda bilinçlendirilmesi içindi. Böylece, demokratik bir toplumun altyapısının oluşturulması olanaklı olabilecekti.

Bu amaçlar doğrultusunda, T.B.M.M.'nin oluşumu, işlevi, görevleri hakkında ayrıntılı bilgi verilmiş, milletvekillerinin seçim yöntemi ve sorumlulukları anlatılmıştı. Ayrıca, kanunların nasıl yapıldığı açıklanıp, kanunlara uymanın önemi de vurgulanmıştı.³⁶²

Yurt Bilgisi dersinde, halk hizmetinin yerel uygulayıcılarına da yer verilmişti. Bütün Türkiye'nin merkezden yönetilmesinin zor olacağı, merkezin elleri kolları araçlarının

³⁵⁹ Aynı, s.42.; “Hiç bir kimse, mensup olduğu din, mezhep, tarikat ve felsefi fikirlerinden dolayı ayıplanamaz. Memleketin sükununa ve adaba dokunmamak ve kanuna karşı olmamak üzere, her türlü ayınlar serbesttir” açıklaması ile de din ve vicdan özgürlüğünün sınırları genel olarak çizilmişti.; İbrahim Hilmi, a.g.e., s. 51.

³⁶⁰ “Türk milleti ilerlemek, zengin ve mesut olmak için her milletten fazla çalışmaya mecburdur. Hemşeriler, yaşamak ve kazanmak ancak çalışmakla mümkündür.” “Bu gün Türkiye’de herkes serbestçe çalışır ve istediği işi yapabilir. Kimse onu istemediği bir işe bağlanmaya mecbur edemez.” İbrahim Hilmi, a.g.e., s. 52-53.

³⁶¹ Mithat Sadullah, a.g.e., s.44.

³⁶² İbrahim Hilmi, a.g.e., s. 55-60.; T.B.M.M.'nin tanıtımından sonra, ülkenin merkez teşkilatını oluşturan yapı anlatılıyordu.. Cumhurbaşkanı, milletvekilleri, Bakanlar Kurulu ve tüm bakanların seçiminden, millete

bulunması gerektiği, böylece Türkiye'nin daha kolay idare edileceği belirtilerek, “vilayetler içinde kazalar, kazalar içinde nahiyeler, nahiyeler içinde de köyler bulunur” ifadesi ile yerel yönetimlerin tanıtımına yer verilmişti.³⁶³ Valilerden, belediye başkanlarına, muhtarlara kadar tüm yöneticiler, meclisler ve memurlar tanıtılmış, halka karşı yüklendikleri görevler ve sorumlulukları belirtilmişti.³⁶⁴

Vatandaşların devletten alacakları hizmetin karşılığı olarak, vergi verme ve askerlik yapma gibi görevleri yapmak zorunda oldukları açıklanmıştı. Vergi çeşitleri ve vergilerin nasıl harcandığı konularında da bilgi verilmiş, vatandaşlarda vergi bilinci oluşturulmaya çalışılmıştı.³⁶⁵

Hukuk sistemi ve mahkemeler hakkında da temel bilgilerin verilip tanıtılmasından³⁶⁶ sonra önemli bir konu olarak, vatandaşların çeşitli gerçeklerle resmi makamlarla nasıl iletişim kuracakları açıklanmıştı.³⁶⁷

Vatandaşların karşılaştıkları sorunları, isteklerini iletmek ve çözüm beklemek adına, Cvmhurbaşkanlığından, hükümete, muhtara kadar, her türlü resmi makama başvurabilecekleri belirtilmiş, Yurt Bilgisi kitabına bunun için dilekçe örnekleri de konmuştu.³⁶⁸

Millet Mekteplerinde okutulan Yurt Bilgisi kitabı, “Türk vatani ve vatandaşlığı” konusu ile sona erdirilmişti.

Bu başlık altında, iyi bir Türk vatandaşının taşıması gereken özellikler sıralanmış, Millet Mekteplerinin, dolayısıyla eğitimin kalkınmadaki rolünden söz edilmişti.

---

karşı sorumluluklarına, yaptıkları işlere ait bilgiler Yurt Bilgisi dersi kapsamında aktarılıyordu. İbrahim Hilmi, **a.g.e.**, s.60-65.; Mithat Sadullah, **a.g.e.**, s57-65.

³⁶³ İbrahim Hilmi, **a.g.e.**, s.66.

³⁶⁴ Aynı, s.66-72 , Mithat Sadullah, **a.g.e.**, s.65-74.

³⁶⁵ "Devlet, varlığını korumak, ülkesini idare etmek için büyük masraflar yapar. Devlet, halk için yaptığı masrafların bedelini halktan vergi namı ile alır."; İbrahim Hilmi, **a.g.e.**,73.; "Vergi, eskiden bir ceza gibi zan olunurdu. Halbuki vergi: Herkesin, devletin masraflarındaki hissesini ödemek için arzusu ile verdiği bir miktar paradan başka bir şey değildir."; Mithat Sadullah, **a.g.e.**, s. 74.

³⁶⁶ İbrahim Hilmi, **a.g.e.**, s. 80-82, Mithat Sadullah, **a.g.e.**, s. 79-87.

³⁶⁷ İbrahim Hilmi, **a.g.e.**, s. 83-85, Mithat Sadullah, **a.g.e.**, s. 87-89.

³⁶⁸ İbrahim Hilmi, **a.g.e.**, s. 84-85.

“İyi bir Türk vatandaşı, vatanını sever; milletini sever, vazifesini bilir, çalışır, insaniyetlidir. Her Türk vatandaşının başlıca dört vazifesi vardır:

1. Nefsine karşı vazifesidir ki sağlam ve iyi ahlaklı olmak.
2. Ailesine karşı vazifesidir ki, bu da ailesine sadık ve yardımcı olmaktır.
3. Köyüne karşı: Çalışkan ve hayırlı olmaktır.
4. Vatan hizmetlerini seve seve yapmaktır.³⁶⁹

İyi bir Türk vatandaşının bu genel özellikleri sayıldıktan sonra, bu gün için de geçerliliğini koruyan ayrıntılara yer verilmiş, Cumhuriyet kuşağına milli bilinç kazandırılmaya çalışılmıştı:

“Sarf edeceğin beş kuruşta bile millettaşlarını düşün. Verdiğin paranın kimin kuruşuna gireceğine dikkat et! Zamanımız milliyet aşısıdır. Eğer milletin efradı yek diğerini düşünmez, bir birine yardım ederek destek olmazsa, o millet efradı yoksulluktan, zaruretten yakasını sıyırılmaz. Türkler! birbirinize yaklaşınız, birbirinizi seviniz. Aranızda kardeş muhabbetinden başka bir hissin yaşamamasına dikkat ediniz. Bütün hayatınızda millicilik belirsin. Milli hayat, milli iktisat, milli varlık şiarımızdır.³⁷⁰

Türk vatandaşına kazandırılmaya çalışılan milli bilinç, uygarlığa ve insanlığa hizmet etme ve işbirliği ile yardımlaşmaya açıktı. Bu durum, çağdaş insan olmanın özellikleri ile de örtüşüyordu. Kısa zamanda elde edilen başarılı sonuçların hatırlatılması ise, vatandaşlarının kendilerine olan güvenlerini artırmaya yönelikti:

“Türk milleti çok zeki kabiliyetli ve çalışkandır. Şu son senlerde büyük Gazi'nin himmeti ile yapılan inkılaplar, bütün dünyayı hayrette bırakmıştır. Bu inkılaplarda Türkler, kabiliyetlerinin en canlı numunelerini göstermişlerdir. Türk, çok iyi huylu ve insaniyetlidir; kimsenin kalbini kırmaz; herkese elinden geldiği kadar yardım eder. Arkadaş, sen işte böyle büyük bir milletin evladısın...”³⁷¹

Düzenli bir toplum hayatını tehdit eden, gelişmeyi engelleyen iki unsur olarak işsizlik ve cahillik ele alınmış, bu tehditlerin giderilmesi için Millet Mekteplerine önem verilmesi istenmişti:

“İşinde gücünde olan adamdan insana ve vatana zarar gelmez. Fenalıkların en çoğu işsizlikten ileri gelir. Fenalıkların asıl kökleri de cehalettir. Cehalet durgunluk ve işsizlik getirir.

³⁶⁹ Mithat Sadullah, a.g.e.,s.90..

³⁷⁰ İbrahim Hilmi, a.g.e.,s.88.

³⁷¹ Mithat Sadullah, a.g.e.,s. 92.;“Türkler mert tabiatlı insanlardır. Kalp incitmekten korkarlar. Kadınlara hürmet ederler” cümlesi de, kadının toplumda hakkettiği yeri almasına yardımcı olacak nitelikte eğitici bir cümledir.; İbrahim Hilmi, a.g.e.,s.90-91.

Bunun için Millet Mekteplerine ehemmiyet veriniz. Kıraat derslerini, Yurt Bilgisini iyi okuyunuz. Cehaletten kurtulan esaretten de kurtulur. Okumuş bir millet daima ilerler.³⁷²

---

³⁷² İbrahim Hilmi, *a.g.e.*,s.90.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

MİLLET MEKTEPLERİ UYGULAMASININ İSTATİSTİKSEL OLARAK DEĞERLENDİRİLMESİ

1. MİLLET MEKTEPLERİ UYGULAMASININ SONUÇLARI

1.1. Açılan Dershanelerin Bölgelere Ve İllere Göre Dağılımı

Millet mektepleri dershaneleri, bütün ülkede büyük kutlamalar yapılarak 1 Ocak 1929'da resmen açılmış, açılış günü "Maarif Bayramı" olarak ilan edilmişti.³⁷³ Daha ilk günden halkın yoğun ilgisi ile karşılaşılmış, sadece İstanbul'da 1.208 dershane açılmış, 45.000 kişi bu dershanelerde öğretime başlamıştı.³⁷⁴

Yaklaşık bir aylık uygulamanın ardından, ilk veriler elde edilip, ilan edilmeye başlanmıştı. Bu verilere bakıldığında, durum son derece umut vericiydi. İstanbul valiliğince elde edilen sonuçlar, basına da dağıtılmıştı. Buna göre; İstanbul vilayeti dahilinde, 2.655 dershane açılmıştı. Bu dershanelere 104.458 kişi kayıt olmuştu. Bunun 55.106'sı ise kadındı.³⁷⁵ Özellikle kadınların, yeni Türk harflerine ve okumaya olan bu yoğun ilgisi değerlendirildiğinde, halk arasında büyük bir isteğin olduğu anlaşılıyordu. Millet mekteplerinin açıldığı günlerdeki yoğun ilgiye ve rakamlara bakıldığında, gelecek açısından çok daha olumlu düşüncelere sahip olunabilirdi.

---

³⁷³ *Cumhuriyet*, (1 Ocak 1929).

³⁷⁴ *Cumhuriyet*, (2 Ocak 1929).

³⁷⁵ "Millet Mektepleri hakkındaki ihşaiyat cetveli dün akşam ikmal edilmiştir. Hemen vilayet tarafından Maarif Vekaleti'ne gönderilecektir" denilerek İstanbul iline ait rakamlar yayınlanmıştır. Yine aynı haberin devamında, "sıra ve levazımı dersiyeye imal ve tedarikine imkan görülmediği için, yeniden bir takım dershane açılmamaktadır. Naçar, müteakip devrelere kalacak okumağa mecbur halkın miktarı 85 bin kadar tahmin edilmektedir. Bu gibiler bu devre sonunda mektebe sevk edileceklerdir." *Cumhuriyet*, (3 Şubat 1929).

Millet mektepleri faaliyetine ve sonuçlarına ait genel istatistiksel veriler , ilk beş yıllık uygulama sonunda açıklandı. 1928-1933 yılları arasını kapsayan bu istatistiklerden sonra, 1928-1934 ve 1928-1935 yılları arası veriler de, Başvekalet İstatistik Umum Müdürlüğü tarafından ayrı ayrı yayınlandı.

Daha ilk yıl, 1928-1929 döneminde 17.531 tane A dershanesi açılmıştı. Bunların 11.432 tanesi köylerde açılan dershanelerdi.³⁷⁶ Yani, ilk yıl açılan A dershanelerinin % 65'i köylerde açılmıştı. Köylerde açılan dershane sayısı, beş yıllık dönemde de, yine kentlere göre fazlaydı. Bu dönemde de, kentlerde açılan 13.288 A dershanesine karşılık, köylerde 30.831 A dershanesi açılmıştı.³⁷⁷ İlk yıl % 65 olan bu oran, beş yıl sonunda % 69'u bulmuştu.

Millet Mekteplerinin ilk hedefi olarak önemle üzerinde durulan, toplumu okur-yazar hale getirme düşüncesi, çeşitli imkanlardan yoksun olarak yaşayan köylü insanlar arasında daha fazla ilgiyle karşılanmıştı. O dönem Türkiye'sinin bir tarım toplumu olduğu da göz önünde bulundurulduğunda , nüfusun genelini cahillikten kurtarmak hedefi adına , bu durum önemli bir gelişmeydi. Öyle anlaşılıyor ki daha ilk yıldan, büyük ölçüde köye ulaşılmıştı. Nüfusun çoğunluğunun kırsal alanda yaşadığı düşünülürse, hedef kitleye ulaşmak adına önemli bir başarı elde edilmişti.

Ancak ilk yıl elde edilen bu umut verici yaygınlığın, B dershaneleri için geçerli olmadığını görüyoruz. 17.531 A dershanesine karşılık, ilk yıl sadece 2.958 B dershanesi açılmıştı.³⁷⁸ B dershanelerine ilgi gösterilmemesinin temel nedenini ise, Osmanlı Devleti'nden Türkiye Cumhuriyeti'ne devredilen okur yazar insan sayısının azlığında aramak gerekmektedir. Çünkü talimatname gereği ilk yıl B dershanelerine, Arap harfleri ile okuma yazma bilenler, yeni Türk harflerini öğrenmek için devam edecekti.³⁷⁹

³⁷⁶ Başvekalet İstatistik Umum Müdürlüğü, **Maarif:1928-34 Millet Mektepleri Faaliyet İstatistiği**, (İstanbul: Devlet Matbaası,1934), s.48-49. Uygulamanın ilk yılında köylerde açılan 11.432 A dershanesinin, 3782 tanesi kadınlara yönelikti. Geleneksel bir toplumsal yapıya sahip olan o günler Türkiye'sinde, kırsal kesimde yaşayan kadınların gösterdiği bu ilgi azımsanmayacak bir rakamdır.

³⁷⁷ Aynı.

³⁷⁸ Aynı.

³⁷⁹ M.M.T.,(1928),s.7.

Millet Mektepleri uygulamasının yoğun olarak uygulandığı 1928-35 döneminde, bölgeler bazında en fazla dersane Marmara Bölgesi'nde açılmıştı. Bu dönemde A ve B dersaneleri olarak toplam 18.785 dersane bölgede öğretim vermişti. Marmara Bölgesinde ve Türkiye genelinde en çok dersane açılan il ise, 5579 dersane ile İstanbul'du. Ancak, Bursa'da açılan A dersanesi sayısı, aynı dönemde İstanbul'dan fazlaydı.³⁸⁰

1928-35 yılları arası yedi yıllık dönemde açılan dersane sayısı bakımından, Marmara Bölgesini, Karadeniz Bölgesi izliyordu. 11.589 dersanenin açıldığı bölgede, 1.531 dersane ile Bolu, en çok dersane açılan il olmuştu. Zonguldak ise , 1.057 A dersanesi ile, en çok A dersanesi açılan şehirdi.³⁸¹

Başkent Ankara'nın da içinde yer aldığı İç Anadolu Bölgesi'nde, toplam 9.365 dersane açılmıştı. En fazla dersane açılan il ise, toplam 2.750 dersane ile Konya idi. Konya, bu sayı ile Türkiye genelinde en fazla dersane açılan dördüncü ildi. Ankara, 1.278 toplam dersane sayısı ile Konya'dan sonra ikinci sırada yer almıştı.³⁸²

1928-1935 yılları arasında, toplam dersane sayısı bakımından bu bölgelerimizi sırasıyla , 8.893 dersane ile Ege Bölgesi, 5.892 dersane ile Doğu Anadolu Bölgesi, 4.065 dersane ile Akdeniz Bölgesi ve 1.673 dersane ile de Güney Doğu Anadolu Bölgesi izlemiştir.³⁸³ Bu bölgelerimizde yer alan illerden İzmir, toplam 2.948 dersane ile Türkiye genelinde en fazla dersane açılan üçüncü ildi. Doğu Anadolu Bölgesinde yer alan Kars ili de, 1909 dersane ile, en fazla kurs açılan iller arasında gelmekteydi.³⁸⁴

Millet Mekteplerine ilk yıl gösterilen yoğun ilginin, yedi yıllık süreçte giderek azaldığı görülmüştür. 1928 - 29 döneminde toplam 20.489 adet dersane açılmışken, ilerleyen yıllarda bu sayı giderek düşüş göstermiştir. 1929-1930 döneminde 12.907, 1930-1931 döneminde 5.915, 1932-1933 döneminde 5.107, 1933-1934 yılları arasında da 2.683

³⁸⁰ Bursa'da 4005 A dersanesi, İstanbul'da ise 3508 A dersanesi açılmıştı. B.İ.U.M., **Millet Mektepleri Faaliyeti İstatistiği (Maarif 1928-1935)**, (İstanbul:İlâhîyat Matbaası,1935),s.18,36.

³⁸¹ Aynı, s.6-70.

³⁸² Aynı.

³⁸³ Aynı.

³⁸⁴ Aynı.

tane toplam Millet Mektebi dershanesi açılmıştır. 1934-1935 döneminde, bir önceki döneme göre 3.670 toplam dershane ile bir artış söz konusudur.³⁸⁵

Millet Mektepleri uygulamasının bu en yoğun yıllarında, toplam 60.373 adet dershane, okuma yazma öğrenmeye ve çağdaş Cumhuriyet kuşağını yetiştirmeye katkı sağlamıştı. Dönemin Maarif Vekili Mustafa Necati'nin ve Cumhuriyet yöneticilerinin kararlı tutumu, halk arasında yeni harfleri öğrenmek için duyulan büyük istek ve planlamadaki başarı, ilk yıllardaki coşkunun temel nedenleriydi.

Mustafa Necati'nin ölümü ve ardından yaşanan dünya ekonomik krizinin yarattığı sıkıntılara, uygulamadan sorumlu yerel yöneticilerin olumsuz tavırları da eklenince halktaki coşku da yavaş yavaş azaldı. Nitekim, 1934-1935 döneminde açılan toplam dershane sayısında, ilk yıl ki uygulama ile bir karşılaştırma yapıldığında, %82'ye varan bir düşüş olduğu görülür. Köylerdeki dershane sayısı her dönemde kentlerden fazla olmasına rağmen, ilk yılların coşkusu giderek köylerde de yavaşlamıştı. Yedi yıl içinde sayı ilk yıla oranla beşte birin altına kadar düşmüştü.

1.2. Mezun Olan Öğrencilerin İstatistiksel Değerlendirmesi ve Millet Mekteplerinin Okur Yazar Oranına Katkıları

Alfabe değişikliği sonucu ortaya çıkan okuma yazma boşluğu, şüphesiz ki en çok, örgün eğitim çağını geçmiş yetişkinleri etkileyecek nitelikteydi.³⁸⁶

Millet Mekteplerinin uyguladığı yaygın halk eğitimi hareketinin en yoğun uygulandığı 1928-1935 döneminde, toplam 2.486.845 vatandaş, Millet Mektepleri A ve B dershanelerine kayıt yaptırmıştı.³⁸⁷

Türkiye nüfusunun örgün eğitim çağını geçmiş köylü ve kentli vatandaşlarının büyük kısmı, okuma-yazma öğrenmek için Millet Mekteplerine ilgi göstermişti. 1928-1929 dönemi olan ilk yıl, A ve B dershanelerinde, 642.778'i (%61) köylü olmak üzere, 1.045.500 kişilik bir sayıya ulaşılmıştı. 1929-1930 döneminde ise, bu sayı yaklaşık olarak yarıya

³⁸⁵ Aynı.

³⁸⁶ Veysi Erken, "Millet Mekteplerinin Yaygın Eğitimdeki Önemi", **Mustafa Necati Sempozyumu**, (Ankara:Kastamonu Eğitim Yüksek Okulu Yayını,1991),s.142.

³⁸⁷ Millet Mekteplerine kayıt yaptıran vatandaşların % 67'si köylerde, % 33'ü ise kentlerdeydi.

düşmüştü (544.534). Uygulamanın yedinci yılında ise sadece 103.252 vatandaş Millet Mekteplerine devam ediyordu.³⁸⁸

Bu rakam, ilk yıla oranla yaklaşık %90'lık bir azalmayı göstermektedir ki, ilk yılın ilgi ve coşkusuna göre umut kırıcı bir düşüşü ifade etmektedir.³⁸⁹

Millet Mekteplerine devam eden köylü erkeklerin sayısı, yedi yıllık süreçte 401.959'dan 73.236'ya (%82), köylü kadınların sayısı 240.819'dan 13.105'e (%95) düşmüştür. Devam edenlerin sayısını kentler açısından incelediğimizde, ilk yıla oranla yedinci yıldaki durum köylere göre çok daha kötüdür. Kentli erkeklerin sayısı 224.345'den, 14.162'ye (%94) ve kentli kadınların sayısı 178.377'den 2.749'a (%99,5) düşmüştür.³⁹⁰ Genel anlamda kentliler ile kadınlar özellikle de kentli kadınlar, Millet Mekteplerine olan ilgilerini tamamen bitirmek üzere görünüyordular.

³⁸⁸ B.İ.U.M.,(1928-1935), s.70-71.

³⁸⁹ 1930 yılında Maarif Vekaleti tarafından, Maarif Müfettişleri ile Maarif eminlerine yönelik bir tamim yayınlanmıştı. Ankara'da toplanarak, eğitimle ilgili belirlenen konular üzerinde görüşme yapmaları ve sonuçlarını Vekalet'e bildirmeleri istenmişti. Üzerinde görüşülmesi istenen konulardan biri de Millet Mektepleri idi. Görüşmeler sonucunda, Millet Mekteplerinde ilk yıl elde edilen olumlu sonuçların devam ettirilebilmesi için yapılması gerekenler de belirlendi ve Maarif Vekaletine bildirildi:

“Millet Mektepleri tedrisatı istihdaf edilen gayeleri temin edecek şekilde cereyan etmemektedir. Hemen her yerde müdavimler adedinin mukayyet edenlere nazaran aşağı yukarı dörtte bire inmiş olması ve aylarca devam edenlerin okuyup yazma hususunda pek aza bir şey öğrenmiş bulunmaları bunu ispat eder.

Ümmilikle mücadelede bugünkünden daha iyi neticeler alabilmek için şu tedbirler hatıra geliyor:

1. Maarif idarelerinin bu işle daha ciddi bir surette meşgul olmaları lazımdır.
2. Millet Mekteplerinde muallimlere ayda verilen on iki buçuk lira hiç olmazsa ders başına bir liraya çıkarılmalıdır.
3. Bu mekteplere mahallin en tecrübeli ve ve muvakkıyetli muallimleri tayin edilmelidir.
4. İlk tedrisat müfettişleri bu mektepleri teftiş ederek yalnız müdavimlerin yekününü aramakla iktifa etmeyip, muallimlerin vazifelerindeki derece muvaffakiyetlerini ve elde edilen neticeyi tetkik etmeli ve ona göre irşadatta bulunmalıdır...”

Halk okuma odaları bir çok yerlerde lafzı murat bir mahiyettir. Ekseriya boş bir oda ve içinde iki üç risaleden başka bir şey bulunmamaktadır. Bazı yerlerde de Halk Okuma Odaları, mahallin uzak bir semtinde açılmıştır. **Maarif Vekaleti Mecmuası**, Sayı:19, (Ankara: Devlet Matbaası,1930),s.31-32.; Düşünülen bu tedbirler yanında, gündeme getirilen diğer sorunlar, aslında Millet Mektepleri Talimatnamesi ile pratikte çözülmüş konulardı. Anlaşılan asıl problem, talimatnamenin gereken titizlikle uygulanamamasından kaynaklanıyordu. Elde edilen tecrübe ve verilere dayalı olarak, aynı toplantının 26 Temmuz 1930 tarihli oturumunda, “11 numaralı proje” adı altında, yukarıdaki maddelere paralel olarak çözüm önerileri sıralanmıştı. **Aynı**, s.74-75.

³⁹⁰ B.İ.U.M.,(1928-1935), s.70-71.

Millet Mekteplerinin temel kuruluş amacı, mümkün olduğu kadar çok vatandaşı okur yazar yapmaktır.³⁹¹ Bu amaçla örgütlenen Millet Mekteplerinde vatandaşlara okuma yazma, A dersaneleri aracılığı ile öğretiliyordu. Ancak, Millet Mekteplerinin okuma yazma oranına katkısını incelerken, sadece A dersanelerini dikkate almak yanıltıcı olacaktır. Çünkü uygulamanın ilk yılında B dersaneleri de okuma yazma öğretiyordu.³⁹² Bununla birlikte, öğretim dönemleri sonunda yapılan sınavlara katılarak okur yazar olduklarını ispatlamak zorunda olanlar da vardı.³⁹³

Bu nedenle, Millet Mekteplerinin okur yazar oranına katkısını belirlerken, istatistiklerde yer almış olan bu verileri değerlendirmek gerekir.

Bu verilerin toplamını dikkate aldığımızda, Millet Mektepleri uygulamasının yoğun olduğu 1928-1935 arası dönemde, toplam 2.235.222 vatandaş, okuma yazma öğrenmek için Millet Mekteplerine kayıt olmuştu. 1.197.537 vatandaş ise aynı dönemde dersanelere devam ederek, yapılan sınavlarda başarılı olmuş, yeni Türk harfleri ile okuyup yazabildiklerini ispatlayarak mezuniyet belgesi almaya hak kazanmışlardı.³⁹⁴ Bu durumda, Millet Mekteplerine okuma yazma öğrenmek için başvuran vatandaşların yaklaşık % 54'ü başarılı olmuştu. Bu oran, çeşitli nedenlerin de etkisiyle rakamsal olarak düşük bir seviyeyi

³⁹¹ M.M.T.,(1928),s.7; M.M.T., (1929), s.1925.

³⁹² “Eski Arap harfleriyle okuyup yazan, ancak Türk harflerini bilmeyen vatandaşların, Türk harfleri ile okuyup yazmayı öğrenmelerine mahsus olmak üzere iki aylık bir devreyi muhtevindir.” M.M.T.,(1928),s.7.

³⁹³ Yeni Türk harflerini tamamen öğrendiğini iddia edenler, Millet Mekteplerine devamdan muafıtı. Ancak bu kişiler, yeni Türk harflerini bildiklerini, en yakın mektepte sınav yapılmak suretiyle ispat etmek zorundaydılar. Bu şekilde ispat edenlere okur-yazarlık belgesi de verilirdi. Bununla birlikte yeni Türk harfleri ile okuyup-yazma bildiği anlaşılan ve öğretim yeterliliği olan aile reisleri de, kendi ailelerine okuma-yazma öğretebilirdi. Ancak aile üyeleri, dersanelere devam eden öğrencilerle birlikte sınav yapılır ve sınav sonucuna göre belge verilirdi. a.g.e.,s.12. İstanbul Vilayeti, yayınladığı Millet Mektepleri ile ilgili resmi tebliğde, bu durumda olanların mahalleleri ihtiyar heyetine başvurarak isteklerini belirtebileceğini, bu yolla kayıt altına alınıp, her devre sonunda bu vatandaşların sınav yapılacağını duyurmuştu. **Cumhuriyet**, (27 Aralık 1928).

³⁹⁴ B.İ.U.M., (1928-35), s.70-71. Kayıt yaptıran ve mezun olan öğrenci sayıları arasındaki büyük fark, Millet Mekteplerine kayıt yaptıran vatandaşların tamamının öğretim süresini tamamlamadığını, dolayısıyla sınavlara girmediğini göstermektedir. İlköğretim Genel Müdürü Ragıp Nureddin de, 1930 yılında Ankara’da yapılan Bakanlık Müfettişleri ve Maarif emenleri toplantısında aynı soruna dikkat çekiyordu: “Halk bir parça okudu mu derhal devamdan vazgeçiyor, yahut bir müddet sonra çıkıp gidiyor. Asıl mucibi şikayet noktası, idari makamların işi layığı ile takip edememeleri, bir de cezayınaktilerin layığı ile tahsil edilememesidir.” **Maarif Vekaleti Mecmuası**, Sayı:19, s.72.

gösterse de, öğrenim gören herkese belge verilmediğinin de kanıtıydı. Aynı zamanda, ciddi bir uygulama yapıldığını da ortaya çıkarmaktadır.³⁹⁵

Yine 1928-1935 döneminin verilerine göre, köylerdeki katılım, kentlere oranla daha fazlaydı. Bu dönemde köylerde, 1.527.451 vatandaş okuma yazama öğrenmek için Millet Mekteplerine kayıt olurken, kentlerde 707.771 vatandaş kayıt yaptırmıştı. Köylerde öğrenim görenlerden 724.171'i belge alabilmişken, kentlerde bu sayı 473.366'da kalmıştı.³⁹⁶

Aynı dönemde, Millet Mektepleri aracılığı ile okuma yazama öğrenmek isteyen 769.412 kadından, 487.457'si köylerde, 281.955'i ise kentlerde öğrenim görüyordu. Köylü kadınların okuma yazma öğrenmeye olan ilgileri, kentli kadınlara göre daha fazlaydı. Aynı durum erkekler için de geçerliydi. Okuma yazama öğrenmek için Millet Mekteplerinde öğrenim gören 1.465.810 erkekten, 1.039.994'ü köylerde idi.³⁹⁷

Elde edilen verilere göre, 1935 yılında 16.158.000³⁹⁸ olan Türkiye nüfusunun, 1.197.537'si, Millet Mektepleri aracılığı ile belge alarak, yeni Türk harfleri ile okuyup yazmayı öğrenmişti. Yani toplam nüfusun yaklaşık % 7.5'i, yedi yılda Millet Mektepleri aracılığı ile okur yazar yapılmıştı. Bu oran, Osmanlı Devleti'nin Cumhuriyet yönetimine

³⁹⁵ Millet Mektepleri uygulaması içinde, sahte mezuniyet belgesi düzenleme olayına da rastlanılmıştır: İzmir Maarif Müdürlüğü odacısı Şaban, kardeşi İsmail, Tatlıcı Hasan ve Vahit Efendi adlı şahıslar, sahte mezuniyet belgesi düzenlemişlerdi. Gazeteye de yansıyan soruşturma sonuçlarına göre, Maarif Müdürlüğü odacısı Şaban, müdürlüğün resmi mühürünü çalmış, odacılıktan ayrılarak bir kahvehane açmış ve müşterilerine 3 lira ile 5 lira arasında değişen para karşılığı Millet Mektepleri mezuniyet belgesi satmıştır. 15-16 Aralık 1931 tarihli Anadolu Gazetelerinden aktaran; Mustafa Şahin; "Bir Halk Eğitim Çalışması Örneği Olarak Millet Mektepleri", **Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi**, Cilt no:1, Sayı no:2:213-234, (İzmir:Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, 1992),s.221.

³⁹⁶ Millet Mektepleri aracılığı ile okuma yazma öğrenmek için kayıt yaptıranların % 68'i köylerde, % 32'si ise kentlerde yaşıyordu. Nüfusun büyük çoğunluğunun o dönemde köylerde yaşıyor olmasının da bu oranda etkisi vardır. Köylerde öğrenim görenlerden % 48'i öğrenimlerini başarı ile tamamlayarak belge alırken, kentlerde bu oran % 67 olmuştu. **B.İ.U.M.**,(1928-1935), s.70-71.

³⁹⁷ 1928-1935 döneminde Millet Mekteplerine devam eden köylü kadınların 176.892'si (% 36), köylü erkeklerin ise 547.279'u (% 53) kurslara devam ederek belge alabilmişlerdi. Aynı dönemde kentlerde kayıt yaptıranların sayısı daha aza olmasına rağmen, belge alma oranı daha yüksekti. Kentli kadınların 281.955'i (% 57), kentli erkeklerin ise 312.267'si (% 74) devamları sonucunda sınavlarda başarılı olarak belge almışlardı. **Aynı**.

³⁹⁸ **B.İ.U.M., Nüfus Sayımları 1927-1950**, (Ankara:1953), s.3.

devrettiği okur yazar oranı ile hemen hemen aynıydı.³⁹⁹ Yine de bu veriler, Millet Mekteplerinin okuma - yazma oranına katkısını tam anlamıyla yansıtmamaktadır. Çünkü, devlet kuruluşları ve özel kuruluşlarda görevli memurlar, hizmetliler, hapishanelerdeki mahkumlar, talimatname gereği yeni Türk harfleri ile okur-yazar yapılmak zorundaydı. Bu kuruluşlar, kendi bünyelerinde oluşturacakları dersaneler yoluyla, bu sorumluluklarını yerine getireceklerdi. İhtiyaç duyduklarında da, Maarif Vekaleti aracılığı ile yardım alacaklardı. Ayrıca bu kuruluşların faaliyeti, aynen Millet Mekteplerindeki gibi işleyecekti. Teftiş ve sınavlar aynı şekilde yapılacaktı.⁴⁰⁰ Bu yolla okuma-yazma öğrenenler de, Millet Mektepleri uygulamasının bir parçası oluyordu. Bu durumda, Millet Mekteplerinin okur-yazar sayısına katkısı daha yüksek rakamlara ulaşıyordu.

Resmi istatistiklerde yer almayan bu durumla ilgili olarak, beş yıllık verilere dayalı şu açıklama yapılmıştı:

“Risalede görülen rakamlar, sadece Millet Mekteplerinden mezun olanların miktarını gösterir. Yani bu rakamlar, memlekette Türk harfleri ile okuyup-yazma bilenlerin miktarı olarak telakki edilmemelidir ve şüphesiz ki Türk harfleri ile okuyup-yazma bilenlerin miktarı olarak telakki edilmemelidir ve şüphesizki Türk harfleri ile okuyup-yazma bilenlerin yekunu, risalede beş senelik yekun olarak görülen 1.247.149 rakamının üç-dört misli fevkindedir. Zira, Millet Mektepleri faaliyetinin haricinde olarak, Türk harfleri ile okumak ve yazmak öğrendiği muhakkak olan, yekunu yüz bini mütcevaz devlet, hususi idare ve belediye memurları ile on sekiz bin küsur muallim⁴⁰¹ ve yeni harflerin tatbiki senesinde bilimum mekteplerde mevcut olan yarım milyonu mütcevaz talebe⁴⁰² ordu ve jandarma zabitanı, ve orduda okumak öğrenen yüz binlerce kura efradı, bilimum bankalar ve mümasil müessesat ve şirket memurları ve ayrıca halk arasında kendi kendine okumak-yazmak öğrenenler, risalede görülen yekune dahil değildir. Bunlar da nazarı dikkate alınırsa, Türk harfleri ile okuma-yazma bilenlerin yekunu en küçük bir hesapla (3.000.000) nu tecavüz eder.

1927 umumi nüfus tahririnde arap harfleri ile sadece okuma bilenlerin yekunu 1.111.000 kişiden ibarettir.”⁴⁰³

³⁹⁹ Harf Devrimi yapılmadan önce, 1927 yılında Arap harfleri ile okuma yazma bilenlerin sayısı 1.111.000'di. Aynı yıl ülke nüfusu ise 14.000.000'di. Yani okur yazar oranı % 7,9'du. **Aynı.**

⁴⁰⁰ **M.M.T.**(1929), s.1932-1933.

⁴⁰¹ 1923-32 yılları arasında kapsayan maarif istatistiklerinde toplam öğretmen sayısı 1932 yılı itibarıyla 19.842 olarak gösterilmiştir. **B.İ.U.M., Maarif 1923-32 İstatistikleri**, (İstanbul: Devlet Matbaası, 1933), s.2.

⁴⁰² 1932 yılında tüm okullarda toplam 575,068 adet öğrenci vardı. **Aynı.**

⁴⁰³ **B.İ.U.M., Millet Mektepleri Faaliyeti İstatistiği (Maarif 1928-33)**, (İstanbul: Devlet Matbaası, 1934),s.4.

1933 yılında toplam 15.600.000 olan Türkiye nüfusu ile karşılaştırıldığında, 3.000.000 okur-yazar nüfusun yaklaşık %20 si demektir.⁴⁰⁴ Yani, her beş kişiden biri okur yazar yapılmıştı. 1927 yılı nüfus sayımına göre okuma bilenlerin sayısı 1.111.000 olarak tespit edildiğine göre, okur-yazar oranı beş yılda yaklaşık üç kat artmıştı.

Beş yıllık dönemde okuma-yazma öğrenen 3.000.000 vatandaşın, üçte ikisine yakını Millet Mektepleri aracılığıyla okuma-yazma öğrenmişti. Başka bir deyişle, okuma-yazma bilen her üç kişiden yaklaşık ikisini, Millet Mektepleri okur-yazar yapmıştı.

1.3. Millet Mekteplerinde Görev Alan Öğretmenlerin Durumu

Yeni Türk harflerinin kabul edildiği gün, Mustafa Kemal Paşa, Meclisi açış söylevinde şu satırlara yer vermişti:

“Efendiler; Türk harflerinin kabulü ile hepimize, bu memleketin bütün vatanını seven yetişkin evlatlarına mühim bir vazife tevccüh ediyor, bu vazife; milletimizin kamilen okuyup-yazmak için gösterdiği şevk ve aşka bilfiil hizmet ve yardım etmektir. Hepimiz, hususi ve umumi hayatımızda rast geldiğimiz okuyup yazma bilmeyen erkek, kadın her vatandaşımıza öğretmek için tehalük göstermeliyiz. Vatandaşlarımızı cehaletten kurtaracak bir sade muallimliğin vicdani hazzı, mevcudiyetimizi işba etmiştir.”⁴⁰⁵

Mustafa Kemal Paşa bu konuşması ile, başta milletvekilleri olmak üzere ülkenin aydın insanlarına, yeni Türk harflerinin herkese öğretilmesi konusunda öğretmenlik sorumluluğu yüklemişti. Kendisi de , Millet Mektepleri Talimatnamesine göre “Baş öğretmen” olarak görev almıştı.⁴⁰⁶ Bu baş öğretmelik görevine uygun olarak da, ülkenin bir çok ilini dolaşarak, kara tahta başında yeni Türk harflerinin öğretilmesi konusunda öncülük etmişti.

Millet Mekteplerindeki öğretimden asıl sorumlu olanlar ise ilköğretim öğretmenleriydi. 1929-1935 yılları arasındaki yedi yıllık dönemde, Millet Mektepleri A ve B dersanelerinde toplam 51.816 öğretmen görev yapmıştı.⁴⁰⁷ Aynı dönemde toplam

⁴⁰⁴ B.İ.U.M. Nüfus Sayımları. Türkiye’de Toplumsal ve Ekonomik Gelişiminin 50 Yılı, (Ankara: Devlet İstatistik Enstitüsü Yayını, 1973), s.77.

⁴⁰⁵ TBMM Zabıt Caridesi , Devre :3,(1.11.1928), Cilt no: 5, s.4-5.

⁴⁰⁶ M.M.T.(1929), s.1926.

⁴⁰⁷ Millet Mekteplerinin öğretime başladığı 1928-1929 öğretim döneminde, Maarif vekaleti’ne bağlı toplam 15.718 ilköğretim öğretmeni vardı. Bu sayı, 1931-1932 öğretim döneminde 16.973 öğretmene

60.373 adet de dersane açılmıştı. Buna göre, 8.557 adet öğretmen açığı ortaya çıkmıştı. Öğretmen sayısının açılan dersane sayısından az olması, bir çok öğretmenin birden fazla dershanede görev almasını gerektirmişti.⁴⁰⁸

Aynı dönemde Millet Mektepleri dershanelerinde görev alan öğretmenlerin 19.089'u kentlerde, 32.727'si ise köylerde görev yapmıştı. Öğretmenlerin büyük çoğunluğu (% 63) köylerde görev yapıyor olmasına rağmen, açılan dersane sayısının da köylerde fazla olması (% 68), özellikle köyler açısından büyük bir öğretmen eksikliğini gündeme getirmişti.⁴⁰⁹

Millet Mektepleri öğretiminin yoğun olarak devam ettiği 1929-1935 yılları arasında hiçbir zaman dersane sayısı kadar öğretmen bulunamamış, talimatnamede belirtilen kaynaklardan sağlanan öğretmen sayısı da yetersiz kalmıştı. Uygulamanın ilk yılından itibaren de, öğretmen sayısındaki düşüşe paralel olarak, açılan dersane sayılarında da düşüş yaşanmıştı.⁴¹⁰

Millet Mektepleri öğretim sürecinde gerek öğretmen, gerekse açılan dersane sayısındaki düşüşü, dolayısıyla hedeflenen başarıya ulaşılamamasının nedenlerini, ekonomik ve diğer nedenler yanında belki de en çok, görev yapan öğretmenlerin niteliğinde aramak gerekir.

Cumhuriyetin ilan edildiği 1923'te 10.102 ilköğretim öğretmeni vardı. Bunların 1.081'i kadın 9021 erkekti.⁴¹¹ Mesleki eğitim görmüş olanlar 378'i kadın 2.356'sı erkek toplam 2734'tü öğretmendi. Bunların önemli bir kısmı da medreselerin alt sınıflarından ayrılmış, oldukça eksik bir öğrenimle bir iki senelik darülmualiminlerden mezun olmuş, medrese alışkanlık ve düşüncelerinden kurtulamamış, çoğu imamlık ve müezzinlikle de

---

çıkarılabilmişti. Millet Mektepleri öğretiminin yoğun olarak uygulandığı 1935 yılına kadar da, bu sayıda önemli bir artış sağlanamamıştı. **B.İ.U.M.,(1923-1932), s.2.**

⁴⁰⁸ **B.İ.U.M.,(1928-35), s.70-71.**

⁴⁰⁹ Millet Mektepleri uygulaması için kentlerde açılan 19.545 dershaneye karşılık, 19.089 öğretmen görev yapmışken, köylerde açılan 40.828 dershaneye karşılık 32.727 öğretmen görevlendirilebilmişti. **Aynı.**

⁴¹⁰ 1928-29 öğretim döneminde 16.922 öğretmen Millet Mekteplerinde görev yapmışken, bu sayı 1934-35 öğretim döneminde 3.023'e düşmüştü. Bu durum, % 82 oranında bir azalmayı ifade etmektedir. **Aynı.**

⁴¹¹ Bu sayı Maarif Vekaleti'nin istatistiklerinde toplam 10.238 olara verilmiştir. **B.İ.U.M.,(1923-32), s.2.**

görevli sıklıkta hocalardı. Geriye kalan 7.368 öğretmenden 1.357'si ancak ilköğretim görmüş, 711'i doğrudan medreseden ayrılmış, 152'si gerektiği bir eğitim almamış, 2.107'si hiçbir şekilde öğretmen niteliği taşımayan kimselerdi.⁴¹²

Bu yetersizlik, Millet Mekteplerinin beklenen başarıyı yakalamasını engellemiş, aynı zamanda, devrimlere karşı olan gruplara da güç vermişti. 1931 yılında yaşanan ilginç bir olay, bu durumun kanıtı niteliğindedir:

“ Bu sene Mektepliler bayramında Mamak Köyünde şu vakalara şahit oldum. Dağ başında rastladığımız bir çobanla talebe arasında görüşülürken söz yazı işine intikal etti. Çoban sert ve fakat samimi bir usulle :

-Biz Latince'yi öğrenmiyoruz. Latin bizim yazımız değildir. Bize köyde eski yazıyı öğretenler var. Ben de öğrendim ve şimdi Kur'an'ı Kerim'i okuyorum. Siz bizim yazımızı okuyamıyorsunuz” dedi.

Mamak köyündeki çobanın yeni Türk harfleri yerine Arap harflerini öğrenmiş olması, Arap harflerini öğretecek “hocanın” varlığından, ama Türk harflerini öğretecek “öğretmenin” yokluğundan ileri geliyordu.⁴¹³

Cumhuriyetin kuruluş yıllarında halkın çoğunluğunun kırsal kesimde yaşıyor olması, köy öğretmenlerinin nitelikli olmasını gerektirmişti. Devrimlerin kökleşmesi ve Cumhuriyet ideallerine bağlı bireylerin yetişmesi büyük ölçüde buna bağlı idi.

Nicelik ve nitelik bakımından öğretmen yeterliliğini sağlamak, Cumhuriyet'in kuruluşundan itibaren çok önemli bir sorun olarak varlığını sürdürdü. Özellikle köy Enstitüleri kurulana kadar bu sorun büyük ölçüde yaşanmaya devam etti.

1936 yılında Maarif Vekili Saffet Ankan'ın T.B.M.M.'de verdiği bilgi, bu konunun boyutlarını daha çarpıcı olarak gözler önüne seriyordu:

“Arkadaşlar; ilk muallim mekteplerinin bize takribi 650 kadar mezun verdiğini düşünürsek ve ilköğretim kadrosundan her sene tekaüd, istifa ve sair suretlerle çıkanları bundan tenzil edersek, elimize her sene takribi 300-350 muallim geçiyor demektir. Bu, normal senelerdedir. Beş bin köyde muallim bulundurabildiğimize ve memleketimizde 39.000 köy bulunduğuna göre, daha mektebi ve muallimi bulunmayan 35.000 köyümüz

⁴¹² Yahya Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi*, (İstanbul: Alfa Yayınları, 1999), s.329.

⁴¹³ İsmail Arar “Gazi Alfabeti” *Harf Devriminin 50. Yılı Sempozyumu*, (Ankara:T.T.K., 1991), s.163.

kalıyor. Eğer biz bu 35.000 köye muallim bulmak için, her sene çıkan 300-350 muallimi bekleyecek olursak, takribi bir hesapla bir asır beklememiz lazımdır.”⁴¹⁴

Türkiye Cumhuriyeti yöneticileri, devletin kuruluşundan itibaren öğretmen sorunu ile karşı karşıya kalmışlardı. Bu sorunu çözmek içinde bir takım düzenlemeler yapmışlar, daha Cumhuriyet’in ilk yıllarında öğretmenliği bir meslek haline getirmek için yasal çaba harcamışlardı. Bu amaçla 13 Mart 1924 tarihli “Orta Tedrisat Muallimleri Kanunu”nun birinci maddesinde öğretmenin tanımı yapılmıştı: “Muallimlik, devletin umumi hizmetlerinden talim ve terbiye vazifesini üzerine alan, müstakil sınıf ve derecelere ayrılan bir meslektir.”⁴¹⁵

“Maarif Teşkilatına Dair Kanun”da da, “Maarif hizmetlerinde asıl olan muallimlik” ifadesine yer verilmişti.⁴¹⁶ Bu hükümlerin iki anlamı vardı:

1. Öğretmenlik, devletin bir kamu görevi olan, eğitim ve öğretimi üstlenen bir meslektir.
2. Öğretmenliğin, öğretim ve eğitim hizmetleri arasında önceliği ve üstünlüğü vardır. Başka bir deyişle, yöneticilik yapmak için de önce öğretmen olmak gerekir. Yöneticilik geçici bir görevdir, öğretmenlik asıldır.⁴¹⁷

Bu ve benzeri yasal düzenlemelere rağmen, öğretmenlik sayı ve nitelik olarak istenen düzeye gelememişti. Eğitim altyapısı son derece zayıf olan cahil kitleleri eğitecek, onlara her alanda yol gösterici olacak, Cumhuriyet yönetiminin ve ideallerinin temsilcisi olacak nitelikte ve sayıda öğretmen bulunmaması, Millet Mekteplerinin başarısını da etkilemişti.

O dönemde halkı etkileyecek, inandıracak, insanlarda heyecan yaratıp, motivasyonu sağlayacak asıl güç öğretmendi. Öğretmen kadrosundaki eksiklikler, motivasyon ve dolayısıyla katılım ve başarının düşmesinde etkili olmuştu.

⁴¹⁴ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi ,Devre:5, (26.5.1936),Cilt no:11, s.245.

⁴¹⁵ Milli Eğitimle İlgili Kanunlar,Cilt no:I, s.147.; Akyüz, Türk Eğitim Tarihi, s.329.

⁴¹⁶ Milli Eğitimle İlgili Kanunlar,Cilt no:I, s.6.

⁴¹⁷ Akyüz, Türk Eğitim Tarihi,s.329.

2. MİLLET MEKTEPLERİ UYGULAMASININ EKONOMİK MALİYET YÖNÜNDEN DEĞERLENDİRİLMESİ

Millet Mektepleri uygulamasının sonuçlarını etkileyen önemli bir faktör de ekonomik boyuttu.

Ekonomik güçlülere karşın, yeni Türk harflerinin mümkün olduğunca çok vatandaş tarafından öğrenilmesi adına Millet Mektepleri için, toplam 2.619.439 lira masraf yapılmıştı. 1928-1929 döneminden , 1934-1935 dönemine kadar geçen sürede harcanan bu paranın 1.985.705 lirası maaş ve ücretler için , 633.734 lirası da diğer masraflar için harcanmıştı. En fazla harcama ise, 881.508 lira ile, Millet Mekteplerinin ilk yılı olan 1928-1929 döneminde yapılmıştı.⁴¹⁸

Açılan dersane sayısındaki düşüşe paralel olarak, harcama tutarında da düşüş yaşandı. 1929-1930 döneminde 754.251 lira , 1930-1931'de 542.424 lira, 1931-1932'de 252.012 lira, 1932-1933'de 122.976 lira, 1933-1934'de 51.560 lira ve 1934-1935 döneminde de 14.708 liraya kadar harcamalar düşmüştü.⁴¹⁹

En fazla para harcanan il, 372.364 lira ile İstanbul'du. Bu para, Millet Mektepleri için harcanan toplam paranın %14,5'i demektir. İstanbul'u 180.360 lira ile Bursa izlemekteydi. Daha sonra sırası ile , İzmir (153.999), Ankara (109.779), Manisa (84.671) ve Konya (63.893) gelmekteydi.⁴²⁰ Millet Mektepleri uygulaması için en yüksek harcamanın yapıldığı bu altı ilin, toplam maliyet içindeki payı yaklaşık %37 idi.

Harcama tutarı en yüksek olan bu illere karşılık, en düşük maliyetli il, 2.103 lira ile Seyhan'dı.⁴²¹ Toplam yedi yıllık süreçte Seyhan'ı, 4.036 lira ile Siirt, 5.619 lira ile Kırklareli, 6.661 lira ile Niğde izlemekteydi.⁴²²

Millet Mektepleri uygulamasında karşılaşılan ekonomik güçlüklerin önemli bir nedeni 1929 dünya ekonomik bunalımıydı. Sanayileşme sürecini henüz tamamlayamamış

⁴¹⁸ B.İ.U.M.,(1928-35), s. 80.

⁴¹⁹ Aynı.

⁴²⁰ Aynı, s.75-80.

⁴²¹ Aynı.

⁴²² Aynı.

olan Türkiye Cumhuriyeti'nin dış satımı tarım ürünlerine dayalıydı. Dünya ekonomik bunalımının etkisi ile tarım ürünlerinin fiyatlarına yaşanan düşüş, Türkiye'yi ekonomik açıdan oldukça olumsuz etkilemişti. Hükümet, kendi kontrolleri dışındaki olayların neden olduğu, ancak acil çözüm gerektiren ağır bir ekonomik bunalımla karşı karşıya kalmıştı. Bu durumda Türk hükümetince alınan ilk tedbirler, devlet harcamalarını kısmak oldu.⁴²³ Harcamaların kısılması, genel bütçeden İl Özel İdarelerine ve dolayısıyla Millet Mekteplerine ayrılan payın da azalmasına yol açmıştı.

Devletin ve halkın mali olanaklarının daha da daralmasına yol açan bu gelişme, çoğunluğu kırsal kesimde yaşayan Türk vatandaşlarını da geçim derdine düşürmüştü. Millet Mektepleri örgütlenmesinde iller esas alınmış, gerekli ödenek de il Özel İdarelerinin bütçelerinden ayrılan payla sağlanmıştı. İl Özel İdare bütçelerini , İl Genel Meclisleri yapıyordu. İl Genel Meclisleri de o ile bağlı ilçe temsilcilerinden oluşmaktaydı. Temsilciler genellikle o ilin ve ilçelerin tanınmış, ileri gelen, varlıklı, memleket işlerinde söz sahibi olmuş , politika eğilimli kişililerdi.

Bu insanlar arasında, kökeni bazen çok daha gerilere, çoğu da Kurtuluş savaşı günlerine dayanan bir takım zıtlasmalar ve görüş ayrılıkları da yaşanıyordu. Bu çekişmeler, İl Genel Meclisi , Belediye Meclisi gibi yerel yönetim kurulları seçimlerinde daha da su yüzüne çıkıyor, insanları büyük davalar etrafında birleştirmeyi zorlaştırmıştı.⁴²⁴

Bu rekabetin olumsuz etkileri il geneline yapılacak yatırım ve hizmetlere, dolayısıyla Millet Mektepleri uygulamasına da yansımıştı.

1929 dünya ekonomik bunalımı ve bunun sonucunda uygulanan tasarruf tedbirlerinin, İl özel idare ve yerel yönetimlerdeki kişisel çekişmelerin Millet Mekteplerine olumsuz yansımaları ile ilgili şu ifadeler dikkat çekicidir :

"Yeni harfler kabul edilince , halkta bir şiddetli okuyup yazma isteği baş gösterdi. Maarif Vekaleti , o vakit Millet Mektepleri, halk dersaneleri diye , okutmak üzere ilk

⁴²³ Lewis, **a.g.e.**, s.280-281. Dünya ekonomik krizinin yarattığı olumsuz durumdan Maarif Vekaleti bütçesi de etkilenmişti. 1930 yılında 33.005.867 liraya çıkarılan bütçe, 1931 yılında 26.406.377 liraya düşürülmüştü. **T.B.M.M. Zabıt Ceridesi**, Devre:4, (14.7.1931),Cilt no:3, s.108.; 1932 yılına gelindiğinde, krizin etkileri derinleşmiş, Maarif Vekaleti bütçesi 7.054.023 liraya kadar düşürülmek zorunda kalmıştı. Aynı yıl Millet Mekteplerine Maarif Vekaleti bütçesinden ayrılan yardım da, 28.000 liradan "1lira"ya düşürülmüştü. bkz:420 numaralı dipnot.

⁴²⁴ Arar, **a.g.m.**, s.162.

mekteplerini açtı ve ilk mektep muallimlerini bu işe memur etti. Ne ateşli bir çalıştı o! Genç, yaşlı, kadın,erkek bu dersaneleri dolduruyor, hanl hanl yazıp okuma öğreniyordu.

Halkta istek sönmediği halde , bu dersaneleri idare eden Vilayet Hususi İdareleri gevşedi; zaten dar olan bütçelerini korumak ve muallimlere verilen öğretim ücretlerini tasarruf maksadı ile Millet Mektepleri dersanelerini yavaş yavaş kapadılar.

Vilayetler, okuma-yazma öğrenen halkı, okuyacak şey bulmaları için şehirlerde, kasabalarda, bazı köylerde okuma odaları açtılar. Buralarda günlük gazeteler, mecmualar, devletçe bastırılan kitaplar bulunuyor, halk da bunları okuyarak, iş dışında bilgisini arttırıyor, kendisini alakalandıran memleket işlerini de öğreniyordu. Yukarıda dediğim bütçe tasarrufu gayreti ile bu odalarında çoğu kapatıldı... Cumhuriyet idaremi, bu çok önemli milli işi mutlaka başarmalı, memlekette ümmilikle esaslı bir mücadeleye girişmelidir. Bu iş olduğu gibi önümüzde duruyor ve hükümetin büyük himmetini bekliyor.”⁴²⁵

3. MİLLET MEKTEPLERİ UYGULAMASININ ÇAĞDAŞ EĞİTİME VE ÇAĞDAŞ NESİL OLUŞTURMAYA KATKISI

Millet Mektepleri , yeni Türk harflerinin kolay okunup yazılır yönü ile geniş kitlelere ulaşmasını sağlamış, Mustafa Kemal Paşa'nın düşüncesindeki kısa sürede gerçekleşme ve benimsenme amacını gerçekleştirmeye hizmet etmişti. Kişinin kendisini geliştirebilmesi ve toplum kalkınmasına katkıda bulunabilmesi için, okuma yazma bilmek önemli bir araç olarak düşünülmüştü. Millet Mektepleri, belirtilen bu ihtiyaç ve özelliklere göre teşkilatlandırılmıştı.⁴²⁶

Millet Mekteplerinin öğretime başladığı ilk günlerde, Millet Mekteplerinin okuma-yazma öğretimi yanında, halka hayatlarında lazım olabilecek temel bilgileri de kazandırabileceği düşüncesi ağırlık kazanmıştı. Bu düşüncüyü destekleyen Yunus Nadi, “Halk Mektepleri” adlı başyazısında kamuoyuna şöyle seslenmişti:

⁴²⁵ Kazım Nami Duru, “Millet Mektepleri ve Halk Okuma Odaları”, **Cumhuriyet**, (13 Ocak 1939).; Arar; **a.g.m.**,s.161.

⁴²⁶ Erken, **a.g.e.**, s.141-142.; Cumhuriyet dönemine geçerken, en geniş anlamda bir halk eğitiminin gereği, bir gazetede şöyle dile getirilmişti:

“Üzüm üzümüne baka baka kararır”, “yüz yüzden utanır”, “kişi refikinden azar” derler. Bunlar ecdadımızın dost doğru laflarıdır. Bizim halkın en büyük kusuru cehaletten ziyade görgüsüzlüğüdür. Halk fena görmüş, fena görüyor, fena alıyor ve evladını da fena yetiştiriyor. Konuşmanın, yürümenin, yaşamının usulünü , terbiyesini bilmeyen bir baba şüphesiz ki evladını öyle yetiştirir. Halbuki dünyada nezaket, terbiye kadar lazım şey yoktur. O, mahalle içlerine kadar sokulan Rum bakkallar hep tatlı dilleri, nezaketli halleri ile bizim kesemizi boşaltmışlardır. Halbuki bizim esnafımız maalesef biraz sert oluyorlar, müşteriye muamele etmesini, hatır gönül almasını bilmiyorlar. Halkımız milli saltanatı ele aldığı gibi, terbiyeyi, yanındakine hümet etmeyi, oturup kalkmayı hatta yemek yemeyi de öğrenmek ihtiyacıdır.”Terbiye Kıtlığı”, **Karagöz Gazetesi**, 28 Nisan 1339’ dan aktaran, Akyüz, **Türk Eğitim Tarihi**, s.350.

“Mektepler açıldıktan ve hususiyle onlara halkın tehcümü görüldükten sonra insana başka fikirlerde geliyor. İrfan aşkı ile bu kadar müteheyyiç olan halka okuyup yazma öğretirken , aynı zamanda meğer onlara hayatları için müfit malumat vermek dahi mümkün olurmuş. Halkın tehcümü önünde bize gelen bu fikrin, pek yakın zamanda tahakkuk edebilecek bir fikir dahi olduğunu gördüğümüz içindir ki, onu nazarı dikkate arz etmekten kendimizi alamamış bulunuyoruz...

Mesela bu vesile ile halka iktisadi işler hakkında umumi malumat verilmekle beraber, gene mesela bilhassa kooperatifçilik öğretilir... Düşünelim ki böyle yaptığımız zaman, halka öğreteceğimiz okuyup yazma, kendiliğinden hakiki bir irfan olmuş olacaktır.”⁴²⁷

Osmanlı Devleti’nden itibaren, Cumhuriyetin ilk yıllarında da tartışılan halk eğitimi, Millet Mektepleri ile hem anlamını bulmuş, hem de en geniş şekilde halka yayılmıştı. Bu anlamda Millet mekteplerinin üstlendiği işlev yalnız yeni yazıyı öğretmek değil, hayat ve geçiminin gerektirdiği ana bilgileri de halka kazandırmak, toplumu bütün yaş grupları ile beraber aktif ve üretici bir duruma yükseltmekti.

Toplumun hem yeni ve çağdaş bir anlayışla “millet” seviyesine yükseltilmesi, hem de çağın değerlerini içeren bir batılılaşma sürecini kavraması amaçlanmıştı.⁴²⁸

Aynı zamanda, Cumhuriyet’in ve devrimlerin başarıyla hedefe ulaşması, onu kabullenip, geliştirecek bir neslin yetiştirilmesi ile olanaklıydı. Ancak bu yeni, çağdaş nesil, sadece okullarda verilecek çağdaş eğitim ile yetiştirilemezdi. Sosyal ve ekonomik güçlüklerin yarattığı geleneksel, eğitimsiz toplumsal yapıyı da göz önünde bulunduran Mustafa Kemal Paşa, halk eğitimini, hedeflenen toplumsal yapıyı oluşturabilmek adına araç olarak belirlemişti:

“Hedefe yalnız çocukları yetiştirmekle ulaşamayız! Çocuklar geleceğindir. Çocuklar, geleceği yapacak adamlardır. Fakat, geleceği yapacak olan bu çocukları yetiştirecek ana babalar, kardeşler hepsi az çok aydınlatılmalıdır ki, yetiştirecekleri çocukları bu millet ve memlekete hizmet edebilecek, yararlı olabilecek şekilde yetiştirsinler! Okullardan başka, gazeteler, küçük dergiler köylere kadar yayınlanıp dağıtılmalıdır.

Bizim köylümüz ne gazete, ne dergi v.s. okumaz. Bilenler bilmeyenleri toplayıp okutmayı, onlara okumayı anlatmayı bir vazife bilmelidir.”⁴²⁹

⁴²⁷ Yunus Nadi, “Halk Mektepleri”, *Cumhuriyet*, (5 Ocak 1929).

⁴²⁸ Mustafa Özodaişık, *Cumhuriyet Dönemi Yeni Bir Nesil Yetiştirme Çalışmaları 1923-1950*, (Konya: Çizgi Kitabevi,1999),s.244,250.

⁴²⁹ Arı İnan , *Gazi Mustafa Kemal Atatürk’ün 1923 Eskişehir İzmit Konuşmaları*, (Ankara:T.T.K., 1982),s.114-115.

Harf devriminin ardından, yedi yıllık kısa sürede ulaşılan % 20,4 lük okur-yazar oranı, 1970 yılında % 54,7 ye ulaşmıştı. Bu süredeki artış oranlarının hiçbiri, Millet mekteplerinin de büyük katkısıyla sağlanan artış oranına ulaşamamıştı.⁴³⁰

Harf devrimini asıl yerleştirenler, yurdun her tarafında açılan Millet Mektepleri sayesinde okuma yazma öğrenebilenlerdi. Bunların dışında olanlar yine hayatlarının sonuna kadar kendi özel işlerinde Arap harflerini kullanmışlar, hatta çocuklarına da öğretmişlerdi. Ancak Millet Mektepleri sayesinde yeni harfleri öğrenenlerin sayısı, eski harfleri kullanmakta direnenleri geçmişti.⁴³¹

Millet Mekteplerinin ilk günlerde yarattığı heyecan ve ilgi yıllar geçtikçe azalmaya başlasa da, düşünce, örgüt ve uygulama olarak o güne kadar dünyanın bir eşine daha rastlamadığı zorunlu yaygın eğitim hareketi olarak tarihteki yerini aldı. Ancak, Millet Mekteplerinin kuruluş aşamasında hedeflenen düzeye tamamen ulaşamadığı da açıktı. Dönemin koşulları gereği bu durumun çeşitli nedenleri vardı:

- 1- Mali olanakların çok kısıtlı oluşu.
- 2- 1929 Dünya Ekonomik bunalımının Türkiye'yi de etkilemesi sonucu, devletin ve halkın mali olanaklarının daha da daralması.
- 3- Aynı nedenlerle, özellikle kırsal kesimde güncel geçim derdine düşülmüş olması.
- 4- Millet Mektepleri için gerekli ödeneğin Devlet bütçesine konulamayarak, masrafların karşılanmasının İl Özel İdarelerine bırakılması.
- 5- İl Genel Meclislerini oluşturan kişiler arasındaki siyasal, ekonomik ve psikolojik kökenli çatışmalar.
- 6- Yerel yöneticilerin konuya gerekli biçimde ve ölçüde sahip çıkmamaları.
- 7- Öğretmen sayısındaki yetersizlik.
- 8- Çok dağınık ve kırsal yerleşme düzeni içinde olan memleketimizde ulaştırma, okul yapma ve öğretmen gönderme de karşılaşılan zorluklar.
- 9- Konuya asıl sahip çıkması gereken devrimci C.H.P.'nin, yerel yönetim düzeyinde bürokrat bir zihniyetle yönetilmesi ve bazı illerde henüz örgütlenmemiş olması.
- 10- Halk evleri yada benzeri bir örgütün henüz kurulmamış olması, Türk ocaklarından gerekli ölçüde yararlanılamaması.
- 11- Devrimlere karşı olanların direnci.

⁴³⁰ 1935-45 arası artış oranı % 9,8, 1945-1950 arası % 2,2, 1950-1955 arası %8,5, 1955-1960 arası % 6 olarak kalmıştı. Dolayısıyla Millet Mektepleri, okuma yazma oranına katkılarından dolayı başarılı bir uygulama olarak tarihteki yerini aldı. ;**Türkiye'de Toplumsal ve Ekonomik Gelişimin 50Yılı**, s.79.

⁴³¹ Yusuf Hikmet Bayur, "Cumhuriyet Devrinde Atatürk'ün Önderliğinde Harf Devrimi", **Harf Devriminin 50. Yılı Sempozyumu**, s.77.

12- Gerçek bir devrimci kişiliğe sahip Maarif Vekili Mustafa Necati'nin vakitsiz ölümü.⁴³²

“Bunlara karşılık, yazı devrimi açısından Millet Mektepleri büyük bir atılım olmuştur. Bu okullarla bütün ülke baştan başa dalgalandırılmıştır. Okul çağı dışındaki büyük halk kitleleri ırgalanmış, coşturulmuştur. Köyde kentte, kadında, erkekte yeni yazı kavramı yaratılmıştır. Yeni yazı devrimi kitlelerin kafalarına sokulmuştur. Uykulayanlar uyandırılmıştır. Üçte ikisi köylü olmak üzere, iki buçuk milyon kadar insan bu okulların kapılarından girip çıkmışlardır. Yarı okuma-yazma öğrenerek çıkmıştır. Öğrenmeden çıkanlarda bile harf, yazı, yazı devrimi gibi kavramlar doğurmuştur. Yazı devriminin uygulanması, yeni yazının tanıtılması, öğretilmesi bakımından, Millet Mekteplerinin katkısı büyük olmuştur. Cumhuriyetin onuncu yılına gelindiği zaman, genel eğitim sorunu çözümlenebilmiş değildi. Hala okur-yazar oranı çok düşüktü. Ama yeni yazı tutunmuş, yerleşip kökleşmişti. Türk yazı devrimi başarıya ulaşmıştı. Bu başarıda Millet Mekteplerinin önemli bir payı vardır. Yeni Türk alfabesinin halk kitlelerine yayılması bakımından Millet Mektepleri başarılı olmuş ve amacına ulaşmıştır.”⁴³³

1928-1935 yılları arasında yoğun olarak faaliyet gösteren Millet Mektepleri, 1935 yılından sonra da, azalan bir ilgiyle çalışmalarına devam etti. Ancak, ilk yılların coşkusu ve katılımı ilerleyen yıllarda görülmedi. Her yıl genel bütçeden belirli bir ödenek ayrılan Millet Mekteplerine, en son 1947 bütçesinden bir pay ayrıldı. Ülkemizde yaygın eğitim faaliyetleri ise, değişik adlar altında dönem dönem devam etti.

⁴³²Arar, a.g.e.,s.157-158. ; 1936 yılında, Maarif Vekaleti bütçesi görüşülürken söz alan Ankara milletvekili Aka Gündüz, bütün çabalara rağmen eğitim konusunda istenilen düzeye gelinememesini ekonomik sorunlara bağlıyordu: “...İnkılabın olduğu günden beri mütemadiyen maarif üzerinde çalışmışızdır. Köylünün, çobanından hatta en yukarı devlet adamına kadar müşterek hisle, müşterek heyecanla, müşterek ateşle ve müşterek hızla çalışmışızdır... Şimdiye kadar mevcudu kuvvetlendirmeğe, şimdiye kadar elimizdeki vesaiti mümkün olduğu kadar mahalline sarfetmeye çalıştık. Maarifi de, hiç bir Maarif Vekilin inkılabtan bu güne kadar ne yenileri nede eskileri tenkide hakkımız yoktur. Ne verdikki, ne alalım. Paramız olsa ne ise. Maaeif teşkilatını da tenkit edemeyiz. Nihayet görüyoruz. Eldeki vesaitle yapılan işleri gösteren eserler meydandadır. İleriye gidemiyoruz...”; T.B.M.M. Zabıt Ceridesi ,Devre:5, (26.5.1936),Cilt no:11, s.244.

⁴³³Şimşir,a.g.e., s.245.

SONUÇ

Milli Mücadele yıllarından başlayarak Mustafa Kemal Atatürk'ü en fazla meşgul eden konulardan biri, halk eğitimi oldu. Çünkü, Osmanlı toplumunda bilgisizlik yaygındı ve topluma egemen olanlar da kendi amaçları doğrultusunda bu cehaletin sürdürülmesinden yana tavır aldılar. Eğitim milli değildi ve bu yüzden milli kültür de gelişmemiştir.

Oysa ki ulus-devlet ideolojisi temelinde şekillenen yeni Türkiye'de, eğitimin de milli olması gerekiyordu. Zira, milli bir kültürün gelişmesi için, her türlü yabancı etkiden uzak bir eğitim şarttı. Mustafa Kemal Atatürk'ün bu amaç doğrultusunda tasarladığı eğitim, Osmanlı Devleti'ndeki gibi "öbür dünyaya" yönelik değil, bu dünyaya yönelikti. Çünkü, eğitim mutlaka çağın gereklerine ve toplumun ihtiyaçlarına cevap verebilecek nitelikte olmalıydı.

İşte Mustafa Kemal Atatürk'ün düşüncesindeki bu noktalar, yeni bir eğitim politikasının gerekliliğini de haklı çıkarmaktaydı. Eğitim, Osmanlı Devleti'nde görülenin aksine, özgür düşünceye, yaratıcılığa ve yapıcılığa engel olmayan ve bu özellikleri kişiye kazandırmaya çalışan bir nitelikte olmalıydı. Diğer bir deyişle, yeni Cumhuriyet bireyinin zekası özgür olmalıydı.

Bu amaçla, Milli Eğitim sisteminin toplumun sosyal ve ekonomik gelişmesine paralel olarak düzenlenmesi için yapılan çalışmalar, Milli Mücadele döneminden başlayarak sürekli bir gelişme gösterdi. T.B.M.M.'nin açıldığı günden itibaren eğitim konusu, Meclis gündemini sürekli meşgul etti. Milli ve çağdaş bir eğitim yapılanmasını savunanların yanında, geleneksel ve dinsel eğitim anlayışını sürdürmek isteyenler de vardı. Ancak her şeye rağmen, işe "mevcut okulları iyi idare etmek" zorunluluğu ile başlayan Maarif Vekaleti'nin hedefi, çağdaş ve hayata dönük bir eğitim sistemi oluşturmaktı. Bu hedef doğrultusunda, eğitim politikasının açıklıkla belirlenmesi, eğitim işlerinin bilimsel bir bakış açısıyla yeniden ele alınması, milli bir eğitim sisteminin oluşturulması için, eğitim

sisteminin ve teşkilatının eğitimciler tarafından planlanıp yürütülmesi çalışmalarına başlandı. Bu amaçla Maarif Kongresi ve Eğitim Şuraları toplandı. Buralarda alınan kararların hükümet programlarına da yansıtılması, eğitim politikasının bilimsel temellere oturtulmaya çalışıldığının da kanıtıydı.

Bu anlayış çerçevesinde, 3 Mart 1924 tarihinde kabul edilen Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile, ülkedeki bütün bilim ve öğretim kurumları, Şeriye ve Evkaf Vekaleti ile özel vakıflar tarafından idare edilen bütün medreseler ve okullar, Maarif Vekaleti'ne bağlandı. Bu kanunun halifeliğin kaldırıldığı gün çıkartılması, laik devlet yapısının kurumsallaşmasına da katkı sağladı.

Ardından, Milli Eğitim sistemini gelişen toplumun ihtiyaçlarına cevap verecek ve kültürel özelliklerini geliştirecek, sosyal ve ekonomik kalkınmayı destekleyecek ve hızlandıracak bir yapıya sahip kılmak için, 9 Şubat 1926 yılında " Maarif Teşkilatı'na Dair Kanun" çıkartıldı. Böylece, değişen koşullar çerçevesinde Maarif Vekaleti yeniden yapılandırıldı ve eğitim programları toplumun ihtiyaçları doğrultusunda yeniden düzenlendi.

Oluşturulmaya çalışılan yeni eğitim sisteminde hedeflenen kitle, yalnız okul çağındaki çocuklar değil, aynı zamanda okul çağını geçmiş geniş halk kitleleriydi. Bu amaçla 1927 yılında, dönemin Maarif Vekili Mustafa Necati'nin önderliğinde düzenlenen bir talimatname ile, "Halk Dershaneleri" uygulamaya kondu. Amaç, mümkün olduğu kadar çok kişiyi okur yazar yapmaktı. Ancak, kullanılan Arap alfabesi, bu amaca ulaşmanın önündeki en büyük engeldi. Osmanlı Devleti'nden miras kalan yaklaşık yüzde sekizlik okur yazar oranı, bunun en büyük kanıtıydı. Bu yüzden, Arap alfabesinin bırakılıp, Latin harflerine dayalı Türk alfabesinin kabul edilmesi ile gerçekleşen 1928 Harf Devrimi, Türk kültür tarihinin en önemli atılımlarından biri oldu. Okuma yazmayı büyük ölçüde kolaylaştıran bu devrim, Türk halkının çağdaş Batı uygarlığına girişinin de önemli bir aşaması olarak kabul edildi. Artık hedef, yeni Türk harflerinin kısa bir zamanda geniş halk kitlelerine benimsetilmesi ve öğretilmesiydi. Diğer bir deyişle, yeni Türk harflerinin kısa bir zamanda ve kolayca herkese okuyup yazabilme olanağını veren yönünden, Türk ulusunu olabildiğince yararlandırmak ve geniş halk kitlelerini hızla okur yazar hale getirmektir. İşte Millet Mektepleri teşkilatı bu amaçla kuruldu.

Türkiye halkını hızla okur yazar yapmak yanında, onlara hayatlarında ve işlerinde gerekli olabilecek bilgileri de kazandırmayı hedefleyen Millet Mekteplerini, bu hedefler doğrultusunda başarıya ulaştırabilmek için, elli iki maddeden oluşan ayrıntılı bir talimatname hazırlandı.

Talimatnameye göre, Millet Mekteplerinin genel başkanı ve “Başöğretmeni” Gazi Mustafa Kemal Paşa idi. Ayrıca, kadın erkek bütün Türk halkı, bu teşkilatın üyesi ve öğrencisi sayıldı. Millet Mekteplerinin öğretime başladığı ilk yıllarda halkın büyük bir coşku ile katılım göstermesi, Türk halkının cahillikten kurtulma çabasının da en büyük kanıtıydı.

Millet Mektepleri uygulamasının başarıyla sürdürülebilmesi için ihtiyaç duyulacak bina, araç-gereç ve diğer donanımın nasıl sağlanacağı; mali giderlerinin nasıl karşılanacağı; idari ve öğretim kadrosunun oluşumu, okutulacak dersler ve süreleri ile devam etmek zorunda olan vatandaşların özellikleri talimatname ile ayrıntılı olarak belirlenmişti. Bu anlamda Millet Mektepleri, planlama, örgütlenme ve uygulama olarak dünya ölçeğinde bir yaygın eğitim hareketi oldu.

Millet Mektepleri temel olarak A ve B diye adlandırılan iki dershaneden oluşuyordu. A dersanelerinde okuma-yazma öğretilirken, B dersanelerinde vatandaşlara hayatlarında lazım olabilecek temel bilgileri içeren, “Kıraat ve Tahrir”, “Hesap ve Ölçüler”, “Sağlık Bilgisi”, “Yurt Bilgisi” adlı dersler okutuluyordu. Böylece kendi kendine yetebilen Cumhuriyet bireylerinin oluşumuna da büyük katkı sağlanmış oluyordu.

Millet Mekteplerine karşı gösterilen yoğun ilgi özellikle kırsal kesimdeki vatandaşlardan ve kadınlardan geldi. Bu ilgi çerçevesinde uygulamanın ilk yılında bir milyonun üzerinde vatandaş Millet Mekteplerine kayıt oldu. Ancak ilk yılın coşkusu, uygulamanın yoğun olarak devam ettiği yedi yıl içerisinde gittikçe azalmaya başladı. 1935 yılına gelindiğinde, açılan dersane sayısında ilk yıla oranla yüzde seksen ikilik bir düşüş yaşandı. Dünya ekonomik krizinin yol açtığı ekonomik bunalım, Millet Mektepleri için gerekli ödeneğin devlet bütçesine konulamayıp, masraflarının İl Özel İdarelerince karşılanması, yerel yöneticilerin konuya yeterli duyarlılıkla yaklaşmaması, öğretmen sayısındaki ve niteliğindeki yetersizlik gibi temel nedenler, Millet Mekteplerinin hedeflenen düzeye ulaşmasına engel oldu.

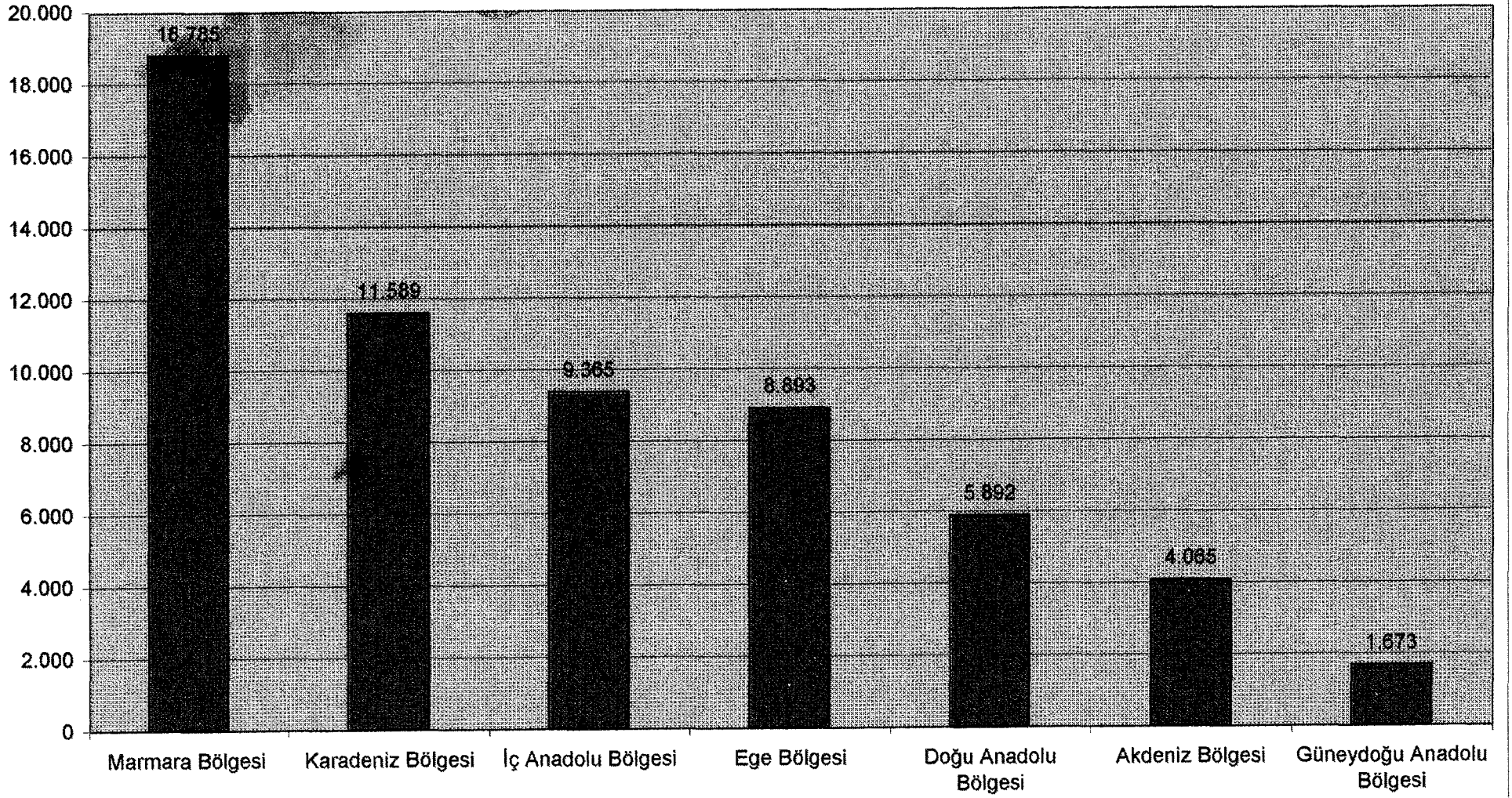
Yine de, elde edilen verilere göre, 1935 yılında yaklaşık on altı milyon olan Türkiye nüfusunun, bir milyon iki yüz bine yakını Millet Mektepleri aracılığı ile okur yazar yapıldı. Yaklaşık yüzde sekizlik bir orana denk gelen bu rakam, Osmanlı Devleti'nden Cumhuriyet yönetimine bırakılan okur-yazar sayısına eşitti. Bu orana, resmi ve özel kuruluşlar aracılığı ile okur yazar yapılanları da eklediğimizde, Millet Mekteplerinin okuma yazma oranına katkıları daha yüksek rakamlara ulaşmaktadır. Bununla birlikte, çağdaş Cumhuriyet bireyinin yetiştirilmesine de sağladığı katkılardan dolayı Millet Mektepleri, eğitim ve kültür tarihimizde çok önemli bir yere sahip oldu.

Cumhuriyet döneminde halk eğitimi, çeşitli isimler altında yapılan eğitim seferberlikleri ile ara ara sürdürüldü.

EKLER

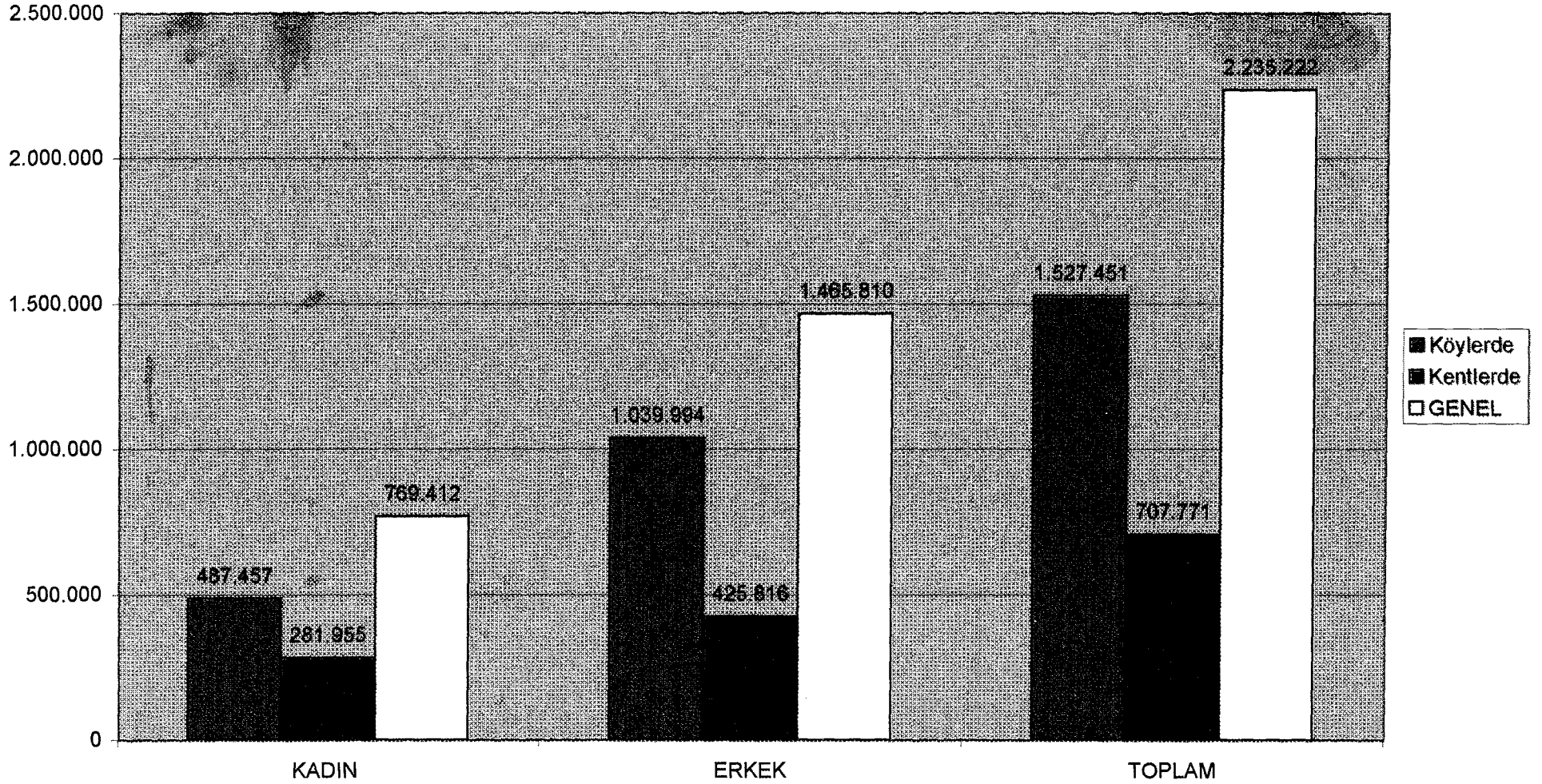
- I.** Açılan Dershanelerin Bölgelere ve İllere Göre Dağılımı
- II.** Millet Mekteplerine Devam Eden Öğrenci Sayısı
- III.** Millet Mekteplerinden Mezun Olan Öğrenci Sayısı
- IV.** Mustafa Kemal Atatürk'ün, Yeni Türk Harfleriyle ve Kendi El Yazısıyla Yazdığı Nutuktan Bir Parça
- V.** Millet Mektepleri Talimatnamesinin 11 Kasım 1928 Tarihinde Onaylandığını Gösteren Bakanlar Kurulu Kararnamesi
- VI.** Millet Mektepleri Talimatnamesinin Bir Yıllık Uygulama Sonunda Değiştirildiğini Gösteren 22 Eylül 1929 Tarihli Bakanlar Kurulu Kararnamesi.
- VII.** 11 Kasım 1928 Tarihli İlk Millet Mektepleri Talimatnamesinin Başlangıç Sayfası
- VIII.** Millet Mektebi Devam Vesikası
- IX.** Millet Mektebi Şahadetnamesi
- X.** Millet Mektepleri Dershanesi Mezuniyet Vesikası

AÇILAN DERSHANELERİN BÖLGELERE GÖRE DAĞILIMI (1928-1935)

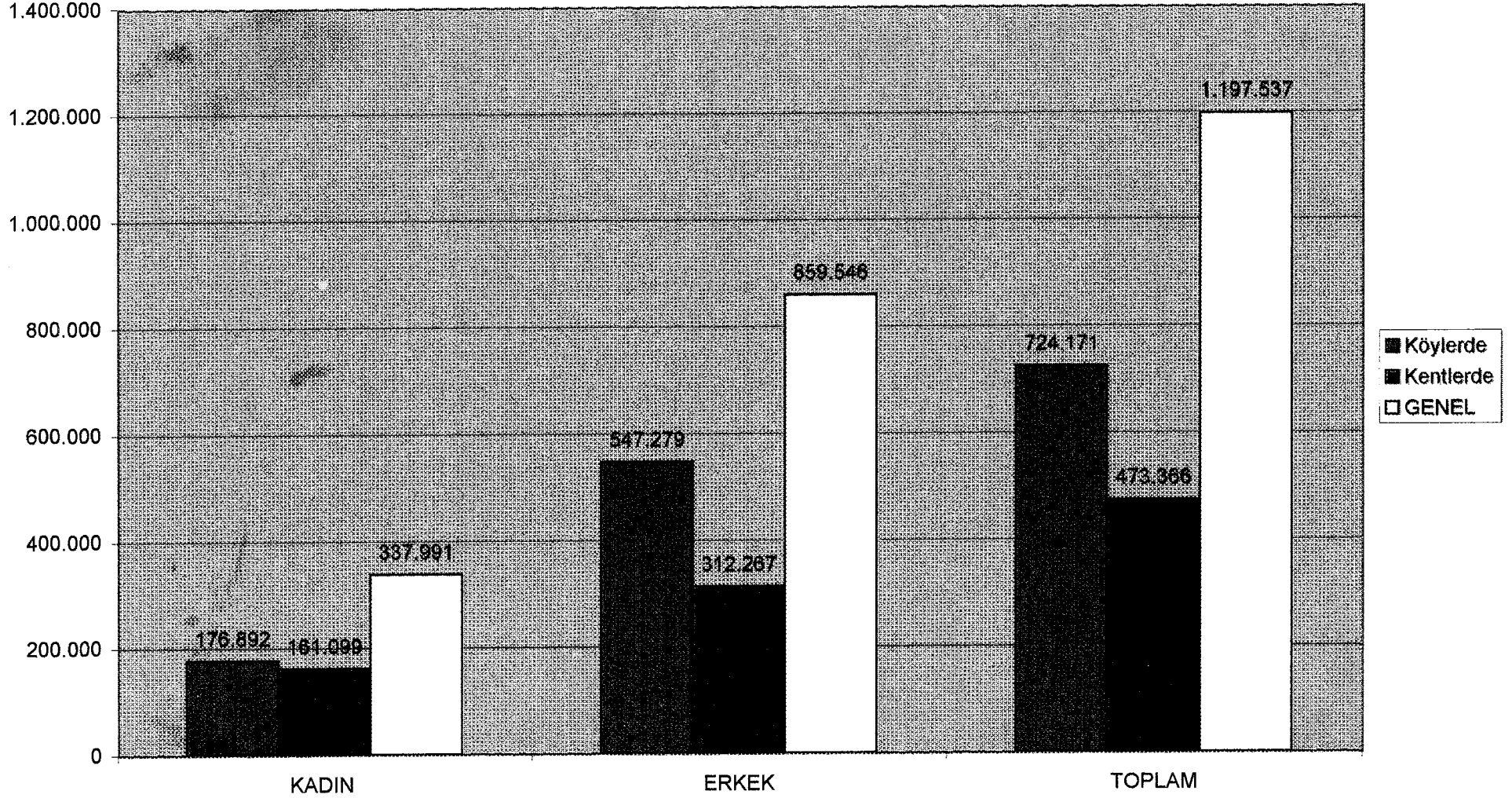
I. B.İ.U.M. Millet Mektepleri Faaliyeti İstatistiği (Maarif 1928-1935). İstanbul: HüsnuTabiat Matbaası, 1935.

MİLLET MEKTEBLERİNE DEVAM EDEN ÖĞRENCİ SAYISI (1928-1935)
(Bu rakamlara ilk yıl okuma yazma öğrettiği için B dershanelerinin ilk yıl rakamları da dahildir)

I. B.İ.U.M. Millet Mektepleri Faaliyeti İstatistiği (Maarif 1928-1935). İstanbul: Hüsnütabiat Matbaası, 1935.

MEZUN OLAN ÖĞRENCİ SAYISI (1928-1935)

I. B.İ.U.M. Millet Mektepleri Faaliyeti İstatistiği (Maarif 1928-1935). İstanbul: Hüsnütabiat Matbaası, 1935.

Bir hedefte
 Bir gürpöle
 Birleşme-
 sidir.
 Bu kuvve
 Aın
 Lütkadar
 ma'seri
 olu bil-
 mesi onun
 Çok temiz
 Çok asil

Gazi hazretlerinin yeni harflerle yazdığı ilk nutuktan
 kendi el yazısıyla bir parça

11 Teşrinisani 1928 — No: 7284

[Resmî Gazete ile neşir ve ilanı: 24 Teşrinisani 1928 — Sayı: 1048]

Millet Mektebi teşkilâtına dair tanzim ve Şûrayı Devlet Heyeti Umumiyesince tetkik ve tadil olunup Şûrayı Müşarileyha Riyasetinin 8/11/1928 tarih ve 9111 numaralı tezkeresiyle tevdi edilen merbut Talimatnamenin mer'iyete vaz'ı İcra Vekilleri Heyetinin 11/11/1928 tarihli iqtimamında tasvip ve kabul olunmuştur.

Reisicumhur

GAZİ M. KEMAL

Başvekil
İSMETAdliye Vekili
M. ESATMüdafaai Milliye Vekili
M. ABDÜLHALİKDahiliye Vekili
Ş. KAYAHariciye Vekili
Dr. T. RÜŞTÜMaliye Vekili
Ş. SARAÇOĞLUMaarif Vekili
M. NECATİNafia Vekili
RECEPİktisat Vekili
M. RAHMİSıhhiye ve Muaveneti
İçtimaiye Vekili
Dr. REFİK

Millet Mektebi teşkilâtı Talimatnamesi

Gaye

Madde 1 — Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından Türk dilinin ferdi ve umumi, hususi ve resmî biçümle muharreratta Türk harfleriyle tesbiti kanunen kabul edilmiş olmasından bu kanuna müsteniden tatbikatta vuzuh ve veçhe iraesî için yani Türk harflerinin kısa bir zamanda ve kolay surette her ferde okuyup yazabilmek imkânını bahşeden mahiyetinden Türk milletini âzami surette istifade ettirmek ve büyük halk kitlelerini süratle okur yazar bir hale getirmek maksadıyla Millet Mektebi teşkilâtı yapılmıştır.

Teşkilât

Madde 2 — Millet Mektebi teşkilâtı iki türlüdür.

A) Tahsil çağını geçirmiş olup ne eski Arap ve ne de Türk harflerini bilmiyen vatandaşların Türk harfleriyle okuyup yazmayı öğrenmelerine mahsus olmak üzere dört aylık bir devreyi ihtiva eder.

B) Eski Arap harfleriyle okuyup yazan ancak Türk harflerini bilmiyen vatandaşların Türk harfleriyle okuyup yazmayı öğrenmelerine mahsus olmak üzere iki aylık bir devreyi muhtevlidir.

Millet Mektebi

Devam vesikası

Maarif Mintakası..... Vilâyet.....
Kaza..... Nahiye..... Köy.....
Şehir..... Kasaba..... Semt.....
Mahalle..... Vesika sahibinin adı.....
Doğum senesi..... Sınıfı.....

Cilt .....

N^o Umumi .....

Hüsusi .....

KURS .....**Millet Mektebi
Şahadetname**

MAARİF MINTAKASI: .....

VİLÂYET: .....

KAZA: .....

NAHIYE: .....

ŞEHİR: .....

KASABA: .....

KÖY: .....

SEMT: .....

MAHALLE: .....

DERSHANESİ

..... doğumlu ..... dan
 ..... kadar derslere devam
 etmiş ve yapılan imtihan neticesinde yeni
 harflerle türkçe okuma ve yazmayı eyi-
 ce öğrendiği anlaşılmış olduğundan ken-
 disine bu şahadetname verilmiştir.

/ /192

MİLLET MEKTEPLERİ
DERSANESİ
MEZUNİYET VESİKASI

VİLİYETİ .....

KAZASI .....

ŞEHİRİ .....

NAHIYESİ .....

SEMTİ .....

KÖYÜ .....

MAHALLESİ .....

ADI

YAŞI

İŞİ

dan tarihine kadar millet mektebi dersanesinde okuyan . . . . . Hazın
Eklenik

yapılan imtihanlarda muvaffak olmuş ve kendisine bu mezuniyet vesikası verilmiştir.

Millet Mektebi

Muallimi

Tarih: / / 1930

Vilayet millet mektepleri

idare heyeti reisi namına

Umumi kâtip

KAYNAKÇA

A- Kitaplar ve Makaleler

Akgün,Seçil, Uluğtekin,Murat. “Misak-ı Maarif”, **Atatürk Yolu**. Yıl:2, Sayı no:3: 285-349
Mayıs 1989.

Akyüz,Yahya. “Atatürk ve 1921 Eğitim Kongresi”, **Cumhuriyet Döneminde Eğitim**.
İstanbul: MEB, 1983.

_____. **Türk Eğitim Tarihi**. İstanbul: Alfa Yayınları, 1999.

_____. **Türkiye’de Öğretmenlerin Toplumsal Değişmedeki Etkileri**,
Ankara:Doğan Basımevi, 1978.

Albayrak,Mustafa. “Yeni Türk Harflerinin Kabulü Öncesinde, Halk Eğitimi ve Yazı
Değişimi Konusunda Türk Kamuoyunda Bazı Tartışmalar ve Millet Mektepleri’nin
Açılması (1862-1928)”, **Atatürk Yolu**. Yıl:2, Sayı no:4, s.463-499,Kasım 1989.

Ankara Doğu Araştırma Merkezi Eğitim Araştırma Grubu, “Dil Encümeni Çalışmaları ve
Latin Alfabesi Komisyonu “Modifications”u”, **Belgelerle Türk Tarihi Dergisi**.
Sayı no:9-10:63-99,Kasım-Aralık 1985.

Arar, İsmail. “Gazi Alfabesi” **Harf Devriminin 50. Yılı Sempozyumu**. Ankara:T.T.K.,
1991.

Arayıcı,Ali. **Kemalist Dönem Türkiye’sinde Eğitim Politikaları ve Köy Enstitüleri**.
İstanbul: Ceylan Yayınları, 1999.

Arkan,Zeki “Latin Harfleri”, **Atatürk Yolu**. cilt no:2, Sayı no:5: 1-9, Mayıs 1990.

Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri. Cilt no: 2, Ankara: Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayınları, 1981.

Atatürkçülük. Cilt no:1, İstanbul: M.E.B., 1998.

Başgöz ,İlhan. **Türkiye'nin Eğitim Çıkmazı ve Atatürk.** Ankara: Kültür Bakanlığı Yayını,1999.

Bayur, Yusuf Hikmet. "Cumhuriyet Devrinde Atatürk'ün Önderliğinde Harf Devrimi", **Harf Devriminin 50. Yılı Sempozyumu.** Ankara: T.T.K., 1991.

Berkes,Niyazi. **Türkiye'de Çağdaşlaşma.** İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2002.

Binbaşıoğlu, Cavit. " Türkiye'de Millet Mektepleri Uygulamasının Tarihsel Gelişimi", **abece.** Sayı no:67, Şubat 1992.

_____. "Millet Mekteplerinde Yapılacak Öğretim Hakkında Bir Mektup", **Öğretmen Dünyası.** Sayı no:96, Yıl:8, Aralık 1987.

1962 Halk Eğitimi Yıllığı. Ankara: MEB. Halk Eğitimi Genel Müdürlüğü Yayını, 1964.

Cem,İsmail. **Türkiye'de Geri Kalmışlığın Tarihi.** İstanbul:Cem Yayınları, 1995.

Cumhurbaşkanları, Başbakanlar ve Milli Eğitim Bakanlarının Milli Eğitimle İlgili Söylev ve Demeçleri. Cilt no: 1, Ankara: MEB, 1946.

Cumhuriyet'in 50.Yılında Milli Eğitimimiz. İstanbul:Milli Eğitim Bakanlığı Yayını, 1973.

Çakım, Bülent. “Toplum Kalkınmasında Başarıyı Sınırlandıran Nedenler”, **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**. Cilt no:XIX., No:2: 59-84, Haziran1964.

Çelik, Hüseyin. **Ali Suavi ve Dönemi**. İstanbul: İletişim Yayınları,1994.

Daver, Bülent. “Halk Eğitimi”, **Kültür Dünyası**. Sayı no:13-14: 8-9, Ocak- Şubat 1955.

Dağlı, Nuran, Aktürk,Belma. **Hükümetler ve Programları**. Ankara: T.B.M.M. Basımevi, 1988.

Dewey,John. **Türkiye Maarifi Hakkında Rapor**. İstanbul, MEB, 1939.

Duman,Ahmet. **Türkiye’de Yetişkinler Eğitiminin Gelişimi**, Ankara: Ütopya Yayınları, 2000.

Duru, Kazım Nami “Millet Mektepleri ve Halk Okuma Odaları”, **Cumhuriyet**. 13 Ocak 1939.

Durukan, Hüseyin. **Türkiye Nasıl Laikleştirildi?** İstanbul:Şule Yayınları,1998.

Ebul Muhsin Kemal **Sağlık Bilgisi**. İstanbul: Türk Neşriyat Yurdu İş Matbaası,1930.

Erdem, Ali Rıza. **Nasıl Bir İnsan Modeli Yetiştirelim?** Ankara: Arı Yayıncılık,1998.

Ergün, Mustafa. **Atatürk Devri Türk Eğitimi**. Ankara: Ocak Yayınları, 1997.

Erken,Veysi. “Millet Mekteplerinin Yaygın Eğitimdeki Önemi”, **Mustafa Necati Sempozyumu**. Ankara:Kastamonu Eğitim Yüksek Okulu Yayını,1991.

Eski, Mustafa. **Cumhuriyet Döneminde Bir Devlet Adanı Mustafa Necati**. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, 1999.

Gedikoğlu, Şevket. **Halk Eğitimi**. İstanbul: İdeal Basımevi, 1953.

Geray, Cevat. **Halk Eğitimi**. Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınları, 1978.

_____. **Halk Eğitime Giriş**. Ankara: Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yayını, 1970.

Gök, Fatma. "75 Yılda İnsan Yetiştirme, Eğitim ve Devlet", **75 Yılda Eğitim**. İstanbul: Tarih Vakfı Yayını, 1999.

Güçlüol, Kemal. "Milli Eğitimde Teşkilatlanma", **Cumhuriyet Döneminde Eğitim**. İstanbul: MEB, 1983.

"Halk Dershane ve Konferansları Talimatnamesi", **Maarif Vekaleti Mecmuası**. Cilt no:3, Sayı no:12, Ankara: Devlet Matbaası, 1343.

H.Haki, M.Zeki. **Millet Mektepleri İle Halk Dershanelerine Mahsus Hesap ve Ölçüler**. İstanbul: Tefeyyüz Kitaphanesi, 1930-1931.

Hükümet Programlarında Eğitim. 16. Maarif Şurası Dokümanı, Ankara: MEB, 1998.

İbrahim Hilmi. **Millet Mekteplerine ve Halka Mahsus Yurt Bilgisi**. İstanbul: Marifet Matbaası, 1931.

İnan, M.Rauf . **Mustafa Necati**. Ankara: Türkiye İş Bankası Yayını, 1980.

_____. “Yazı Değişimi”, **Harf Devrimi'nin 50. Yılı Sempozyumu**.
Ankara:T.T.K.1991.

İnan, Afet. **İzmir İktisat Kongresi**. Ankara, TTK Yayını, 1989.

İnan, An. **Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün 1923 Eskişehir İzmit Konuşmaları**.
Ankara:T.T.K., 1982.

İstanbul Araştırma Merkezi Öğretim ve Eğitim Araştırma Grubu, “Millet Mektepleri – Köy Yatı Dershaneleri”, **Belgelerle Türk Tarihi Dergisi**. Sayı no:9-10:100-127,Kasım-Aralık 1985.

Kansu, Mahzar Müfit. **Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber**. Cilt no:I,
Ankara,T.T.K.,1966.

Kaplan, İsmail. **Türkiye'de Milli Eğitim İdeolojisi**. İstanbul:İletişim Yayınları,1999.

Karabekir, Kazım. **İktisat Esaslarımız**. İstanbul: Emre Yayınları, 2001.

Karal, Enver Ziya. **Osmanlı Tarihinde Türk Dili Sorunu**. Ankara: T.T.K. 1978.

Kaskatı, Arif Necib. “Atatürk'ün Selanik'teki Hülyaları”, **Cumhuriyet**. 19 Ağustos 1948.

Kemal, Nusret. “Danimarka Köylüsü Nasıl Uyandı?”, **Ülkü**. Sayı No:18: 467-473,
Ağustos,1934.

Kılıç,Eşref. **Türkiye'de Halk Eğitimi**. Ankara: MEB. Halk Eğitimi Genel Müdürlüğü
Yayını, 1968.

Kodamanoğlu, M.Nuri. **Türkiye'de Eğitim**. Ankara:MEB,1964.

Köymen, Nusret. **Demokrasiyi Kurtaralım, Demokrasiyi Kurtaracak Halk Eğitimidir.** İstanbul: Türkiye Basımevi,1952.

Levent, Agah Sırrı. "Latin Harfleri Meselesi", **Belgelerle Türk Tarihi Dergisi.** Sayı no:9-10:26-30, Kasım-Aralık 1985.

Lewis,Bernard. **Modern Türkiye'nin Doğuşu.** çev. Metin Kıratlı, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1993.

Millet Mektepleri Talimatnamesi. İstanbul: Maarif Matbaası,1940.

Millet Mektepleri ve Halk Dershaneleriyle Harf Kurslarında Alfabe, Kıraat, Yazı ve İmla Tedrisi Usulü, İstanbul: Devlet Matbaası,1928.

Milli Eğitimle İlgili Kanunlar. Cilt no:1, Ankara: MEB, 1953.

Mithat Sadullah, **Millet Mektepleri ve Halk Dershanelerine Mahsus Yurt Bilgisi.** İstanbul: Tefeyyüz Kitaphanesi, 1930.

Muhittin Celal. **Sağlık Bilgisi.** İstanbul: Şirketi Mürettibiye Matbaası , 1930.

Mustafa Kemal Atatürk, **Nutuk.** Cilt no:2, Ankara: TTK, 1989.

Nadi ,Yunus. "Halk Mektepleri", **Cumhuriyet.** 5 Ocak 1929.

Nuri,Celal. **Türk İnkılabı.** İstanbul: Kaknüs Yayınları, 2000.

Ökçün, A.Gündüz. **Türkiye İktisat Kongresi.** Ankara: A.Ü.S.B.F. Yayını, 1971.

Özalp,Reşat, Ataünal, Aydoğan. “Milli Eğitim’de Kongreler ve Şuralar”, **Cumhuriyet Döneminde Eğitim**. İstanbul. MEB, 1983.

Özodaşık, Mustafa. **Cumhuriyet Dönemi Yeni Bir Nesil Yetiştirme Çalışmaları 1923- 1950**. Konya: Çizgi Kitabevi, 1999.

Öztürk,Cemil. “Milli Mücadele Ankara’sında Bir Yüksek Öğretim Kurumu: Serbest Ali Dersler Müessese-i İlmîyesi”, **Atatürk Yolu**. Yıl:7, Cilt no:4, Sayı no:13:55-63, Mayıs 1994.

Öztürk,Cemil, Nurdoğan, Arzu M. “Millet Mekteplerinde Yurttaşlık Eğitimi: Öğretim Programı ve Ders Kitapları”, **Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi**. Sayı no:5: 175-202, 2001, Güz.

Sabri Cemil. **Millet Mektepleri Kıraati**. İstanbul: İkdam Kitap Matbaası, 1929.

Sarıhan,Zeki. “Cumhuriyet’in Eğitim Mirası ve Halkçı Eğitim”, **Devrimci Cumhuriyet’in Eğitim Politikaları**. İstanbul: Kaynak Yayınları,1998.

Sungu,İhsan. “Harf İnkılabı ve Milli Şef İsmet İnönü”, **Tarih Vesikaları**. Cilt no:1, Sayı no:1,10-19, Haziran 1941.

_____. “Tevhidi Tedrisat”, **Beiletten**. Cilt No:2, Sayı no: 7-8: 397-431, Temmuz 1938.

Şahin,Mustafa. “Bir Halk Eğitim Çalışması Örneği Olarak Millet Mektepleri”, **Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi**. Cilt no:1, Sayı no:2:213-234, İzmir:Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, 1992.

_____. Millet Mektepleri (Izmir Örneği). Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, 1990.

Şapolyo, Enver Behnan. "Atatürk ve Maarif Misakı", **Türk Kültürü**. Sayı no:40:383-386, Şubat 1966.

Şimşir, Bilal. **Türk Yazı Devrimi**. Ankara: T.T.K. , 1992.

Tansel, Fevziye Abdullah. "Arap Harflerinin Islahı ve Değiştirilmesi Hakkında İlk Teşebbüsler (1862-1884)", **Belgelerle Türk Tarihi Dergisi**. Sayı no:9-10:16-23, Kasım-Aralık 1985.

Taylak, Muammer. **Eğitimin Kalkınmamızdaki Rolü ve Eğitim Kurumlarımızın Yeniden Düzenlenmesi**. Ankara: 1973.

Tunaya, Tarık Zafer. **Türkiye'de Siyasi Partiler (1859-1952)**. İstanbul: Arba Yayınları, 1995.

Turan, Şerafetin. **Türk Devrim Tarihi**. 3.Kitap, Birinci Bölüm, Ankara: Bilgi Yayınevi, 1995.

Türk, Hikmet Sami. "Niçin Halk Eğitimi?" **Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi**. Cilt no:1, Sayı no:1-4: 87-110, 1968.

Türkiye'de Toplumsal ve Ekonomik Gelişmenin 50 Yılı. Ankara: Devlet İstatistik Enstitüsü Yayını, 1973.

Ülkütaşır, M. Şakir. "Harf İnkılabı ve Atatürk", **Türk Kültürü**. Cilt no: 8, Sayı no:85:92-103, Kasım 1969.

Ünder, Hasan. "Birinci Heyeti İlmiye'de Tevhid-i Tedrisat Tartışması", **Tarih ve Toplum**.
Cilt No:31, Sayı no186: 17-22, Haziran 1999.

Yorulmaz, Hüseyin. **Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Alfabe Tartışmaları**. İstanbul:
Kitabevi, 1995.

Yücekök, Ahmet. **100 Soruda Türkiye'de Din ve Siyaset**. (İstanbul: Gerçek Yayınevi,
1971.

B- Arşiv

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, Başbakanlık Muamelat Genel Müdürlüğü Katalogu.

C- Belgesel Kaynaklar

B.İ.U.M. Maarif 1923-32 İstatistikleri. İstanbul: Devlet Matbaası, 1933.

B.İ.U.M., Millet Mektepleri Faaliyeti İstatistiği (Maarif 1928-33). İstanbul: Devlet
Matbaası, 1934.

B.İ.U.M. Millet Mektepleri Faaliyet İstatistiği (Maarif:1928-34). İstanbul: Devlet
Matbaası,1934.

B.İ.U.M. Millet Mektepleri Faaliyeti İstatistiği (Maarif 1928-1935). İstanbul:
Hüsnütabiat Matbaası, 1935).

B.İ.U.M. Nüfus Sayımları 1927-1950. Ankara:1953.

Düstur, Üçüncü Tertip

Resmi Gazete

T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, 1-9. Dönemler.

D- Gazeteler ve Dergiler

abece

Hakimiyeti Milliye

Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi

Kültür Dünyası

Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler
Fakültesi Dergisi

Maarif Vekaleti Mecmuası

Atatürk Yolu

Milliyet

Belgelerle Türk Tarihi Dergisi

Tarih ve Toplum

Belleten

Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi

Cumhuriyet

Ülkü

Çağdaş Türkiye Araştırmaları Dergisi

Vakit